

Norske husholdninger i forandring

red: Ole Gulbrandsen,
Björg Moen og
Nico Keilman

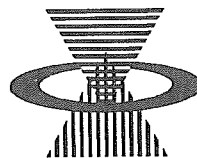

Norges
forskningsråd

Miljø og utvikling

Norske husholdninger i forandring

Foredragene på seminaret
31. oktober 1996

Norges
forskningsråd

Norske husholdninger i forandring

Foredragene på seminaret 31. oktober 1996

© **Norges forskningsråd 1997**

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
bibliotek@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/

Publikasjonen kan bestilles via internett:

www.forskningsradet.no/publikasjoner

eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Grafisk design omslag: Bergsnov, Mellby og Rosenbaum

Foto/ill. omslagsside:

Trykk: GCS as

Opplag: 250

Oslo, oktober 1997

ISBN 82-12-01014-7 (trykksak)

ISBN 978-82-12- 02545-5 (pdf)

NORSKE HUSHOLDNINGER I FORANDRING

Foredragene på seminaret 31. oktober 1996

red: Ole Gulbrandsen, Bjørg Moen og Nico Keilman

Norges forskningsråd 1997

Forord

Norske husholdninger er i forandring - både når det gjelder antall, størrelse og stabilitet. Husholdningsutviklingen påvirkes av en rekke samfunnsforhold, bl.a. av demografiske faktorer. Samtidig er husholdningstrendene av stor betydning for en rekke områder i samfunnet, f.eks. boligbehov, trygd, forbruk, arbeidsmarked, inntekt, omsorg, regionale befolkningstrender osv.

Forskning på dette feltet er begrenset i omfang, og innsatsen er spredt på flere miljøer og er ofte helt avhengig av enkeltpersoners interesse og innsats. Gjennom seminaret «Norske husholdninger i forandring» ønsket vi å styrke kontaktene mellom forskerne som har interesse for husholdningsutviklingen. Husholdningen som enhet for forskning ble belyst ut fra ulike perspektiver: nasjonale og regionale utviklinger, historie og fremtiden, eldreomsorg, datainnsamling, sammenheng mellom husholdningsdynamikk og flytting, og boliggetterspørrelse. Seminaret var en oppfølging av et tidligere seminar «Husholdninger: Data og definisjoner» som Norges byggforskningsinstitutt arrangerte i desember 1989. Rapporten som nå foreligger inneholder lett redigerte versjoner av foredragene på fjorårets seminar.

Vi takker Norges forskningsråd, Området for miljø og utvikling, for støtte til gjennomføring og rapportering av seminaret.

Oslo, juni 1997

Ole Gulbrandsen
Norges
byggforskningsinstitutt

Björg Moen
Statistisk sentralbyrå

Nico Keilman
Norsk demografisk forening
og Statistisk sentralbyrå

INNHold

Forord	iii
Innledning - Bjørg Moen	1
Household developments in Europe after World War II - Nico Keilman	
Norge - hovedtrekk ved husholdningsutviklingen over tid - Ole Gulbrandsen	
28.07.97Husholdsframskrivinger - Helge Brunborg og Inger Texmon	
Husholdningsutvikling og boliggetterspørselen - Rolf Barlindhaug	
Husholdningstrender og kommunal planlegging - Ole Petter Finess	
Mulige opplegg for analyser av husholdningsflyttinger - Kjetil Sørli	
Husholdningsutviklingen - struktur og dynamikk i samordnede levekårsundersøkelser - Arne Støttrup Andersen	
Inntekts- og formuesundersøkinga - kombinasjon av intervjudata og registerdata i produksjonen av hushaldsstatistikk - Jon Epland	
Seminardeltakere	

INNLEDNING

Bjørg Moen
Statistisk sentralbyrå
Adm. direktørs stab

Arrangementskomitéen vil ønske alle velkommen til dette seminaret, som vi håper vil bidra til å holde ved like interessen for husholdningsstatistikk og husholdningsforskning. Det er snakk om et lite miljø som dessuten er spredt på flere institusjoner, og det er derfor svært viktig at det blir gitt muligheter for å treffes og holde kontakt.

Det er mye vi ikke vet om husholdningsutviklingen. Vi er ikke en gang sikre på totalt antall husholdninger i landet, på ulike regionale nivå er kunnskapen enda mer usikker. Det er flere grunner til dette, blant annet problemer med registrering av pendlere og studenter.

I den siste tida har folkeregistreringen blitt et tema i pressa. Det kan vi takke Kemneren i Oslo for, som vil øke antall skatteyttere i Oslo. I Aftenposten 20. oktober gjengis opplysninger om at det skal være 89 000 personer med over 100 000 kroner i inntekt og arbeidsgiver i Oslo, og som har bostedsadresse så langt unna at de ikke kan være pendlere. Nå vil flere firma i Oslo sørge for at det sendes flyttemelding når de ansetter folk, heter det i reportasjen.

Studenter og skoleelever er den andre «vanskelige» gruppa når det gjelder husholdningsregistrering. Det kan føre med seg ulemper for den enkelte. Studenter kan risikere å ikke få legehjelp i Oslo fordi de er registrert bosatt andre steder. Samme problem kan oppstå for studenter ellers i landet. For Oslos del kan det dreie seg om 35 000 studenter med bostedsadresse andre steder enn i byen. Sentralkontoret for folkeregistrering oppgir sjøl at studenters flyttemelding vurderes skjønnsmessig, og det er kontakt med boligmarked og kontakten med opprinnelig bostedskommune som er avgjørende, eksemplifisert som kjøp av bolig. Reglene er altså ikke klare. Det kan imidlertid bli en løsning for elev- og studentgruppene. Stortingsrepresentant Marit Nybakk uttalte til Aftenposten 27. oktober at saken skal opp på Arbeiderpartiets landsmøte om kort tid. Det er den løsningen de har i Sverige som kan komme her også. Der fikk de for et par år siden en lov om at studenter skal registreres der de studerer. Det er vanskelig å vurdere om en slik endring vil løse alle registreringsproblemer vi har knyttet til denne gruppen når det gjelder husholdningsdata, men det kan virke som dette vil gi en ryddigere situasjon som er mindre basert på skjønn.

Uansett er slike mulige forbedringer noe som hører framtida til. Når det gjelder beskrivelse og analyse av situasjonen i nåtid og fortid, må vi greie oss med de data vi har. Det er det som er tema for dette seminaret, å vise status og utvikling på dette grunnlaget.

HOUSEHOLD DEVELOPMENTS IN EUROPE AFTER WORLD WAR II

Trends and explanations

Nico Keilman

Statistics Norway

Division for Social and Demographic Research

As an introduction to the seminar I shall give a summary of the developments in numbers and types of households in Europe World War II. I draw from existing reviews which have documented these developments extensively (Kuijsten 1995 and 1996; Haskey 1993; Höpflinger 1991; Linke et al. 1990; Gonnot and Vukovich 1989; Schwarz 1988; Hoffmann-Nowotny 1987; Keilman 1987; Hall 1986).

The extent to which the various countries experienced these trends is not always the same. There is a certain uniformity in the developments, but in some countries the *levels* of some key variables, such as the divorce rate, the share of couples who cohabit, or the proportion of households that consist of only one person, are lower than in others. This may, at least partly, be explained by the fact that definitions, concepts and measurement of household and family variables differ among countries, and within countries over time. On the other hand, the *direction* of the trends seems to be similar (except for a few policy induced temporary effects, such as marriage peaks in Austria in 1983 and 1987, and in Sweden in 1989). However, at the end of this paper I shall discuss the apparent uniformity of the trends.

1. Falling average household size

There has been a continuous *fall in average household size*. Two demographic causes stand out: (i) numbers and proportions of persons living alone have greatly increased; (ii) family sizes were reduced, due to the fall in fertility rates, especially those of higher birth orders (in addition to a mild increase in voluntary childlessness in some countries, see Section 4). Changes in the age structure of the populations concerned have also contributed to this development. An aged population has relatively many couples of whom the children have left the parental home, and also relatively many elderly persons who live alone, but such changes contribute much less to the fall in the average size of households than the first two factors.

Increasing levels of divorce and separation are a major factor explaining the rise in one-person households. But also the propensity to live alone on the basis of a deliberate choice has been stressed, see Section 2.

Data on average household size covering Europe as a whole are only available since 1950. Estimates by MacKellar et al. (1995) indicate that average household size in Western Europe dropped from 3.5 in 1950, via 3.1 in 1970 to 2.6 in 1990. The figures for Eastern Europe were

higher by 0.2 to 0.3 persons per household for each of these years. The typical range for developed countries is between 2 and 4 nowadays (UN 1995, 7-8). Country-specific data for the old European Union indicate that average household size was between 2.5 (Denmark and the former FRG) and 3.7 (Ireland) in 1980, and dropped to between 2.2 (Denmark) and 3.3 (Ireland, Spain) in 1991 (European Commission 1993). Households in Europe are smallest in Sweden (2.1 persons on average in 1990), closely followed by Denmark (2.2) and Switzerland (2.3), see Eurostat (1995). Whereas the fall in birth rates and excess mortality among men are among the main demographic explanations for the falling household size in Western Europe around 1970, the recent drop is caused to a large extent by growing divorce and separation rates, and by increasing longevity.

MacKellar et al. expect a modest further decrease in average household size for Eastern Europe, to a level of 2.4-2.8 persons per household on average in the year 2030. For Western Europe a slight increase might occur to a level of 2.7 in the year 2030 when fertility would increase again, but in three other scenarios the authors expect a further drop by 0.1-0.3 persons per household by 2030. This agrees with Bumpass' (1990) view that sociological factors such as a shift in tastes towards privacy, and economic factors such as higher income, all lead to more atomized living arrangements in industrialized countries.

2. Increasing importance of consensual unions

The *traditional family* has lost its dominant position. Marriage has been postponed to higher ages, and ever lower proportions of successive birth cohorts have experienced a first marriage (or may be expected to do so) at age 40, say.

Consensual unions have become accepted widely - not only as a prelude to marriage, but in some countries also (and increasingly so) as an alternative to married life. De Santis and Santini (1995) have analysed trends in observed age-specific shares of women living in consensual union for nine industrialized countries between 1975 and 1990: Austria, Canada, Denmark, France, Great Britain, Italy, the Netherlands, Norway, and Sweden. In seven of these they noted an increase over time in the average share in consensual union (the average taken over 35 ages between 15 and 50) - Austria between 1981 and 1989 and Italy between 1983 and 1988 showed hardly any development.

At the same time De Santis and Santini (1995) have noted an increasing tendency to live without a partner (neither cohabitant nor spouse) in Sweden (1975-1985), Canada (1984-1990), Netherlands (1982-1988), Austria (1981-1989), Italy (1983-1988) and France (1982-1986). For Norway a similar rise has been observed, in particular in the age group 25-44 (1980-1995), see Barstad (1996, 25). Hence the fall in marriage rates generally observed for European countries has not fully been compensated by increasing shares of women living in a consensual union, see also Haskey (1993, 223-227). Part of the rise in the proportions living alone is a direct consequence of the increased popularity of consensual unions, as these unions have relatively high separation rates. This has been documented for Sweden (Hoem and Hoem 1992; Trussell et al. 1992a), Netherlands (Klijzing 1992; Manting 1994) and Norway (Keilman and Brunborg 1995). But also the role of education and of psychological factors in the choice process that leads to living alone has been stressed (Van Hoorn 1994).

Several authors have noted that cohabiting couples do not form a homogeneous group. Rindfuss and VandenHeuvel (1991) have stressed that the behaviour of some cohabiting couples is close to that of married couples, while that of others is much more similar to the behaviour of persons who live alone. Noack (1996) discusses whether a cohabiting couple should be regarded as «just lovers», or perhaps as «engaged to be married», or as a *de facto* married couple.

3. Growing numbers of lone parents

The nature of *one-parent families* has changed dramatically. Decreasing mortality and increasing divorce has led to fewer lone parents who are a widow(er), and many more divorced lone parents, in particular lone mothers. Although the share of births outside marriage went up sharply since the 1970s, this is not a major cause for the increase in one-parent families. The reason is that most of these children are born in a consensual union.

Data for the former FRG on the distribution by marital status of lone mothers indicate that the share of divorced lone mothers went up from 24 per cent in 1961 to 45 per cent in 1982, and that the share of widows dropped from 46 per cent to 24 per cent over the same period. For Switzerland the figures show a similar development between 1970 and 1980; for the Netherlands the changes during the years 1960-1983 are even stronger: from 14 to 60 per cent for married lone mothers, and from 71 to 21 per cent for widows.

As a consequence of the growth in divorce rates, larger shares of children spend more and more time of their childhood in a one-parent family, usually with their mother. Studies have been carried out for Denmark, England and Wales, France, Netherlands, Norway, and the USA, among others (Voets & Kuijsten 1989; Brown 1986; Haskey 1990; Villeneuve-Gokalp 1993; Festy 1994; Kuijsten & Voets 1986; De Jong 1989; Jensen et al. 1991; Hofferth 1985; Duncan et al. 1994). Longitudinal data collected for adolescents indicate that roughly between 15 and 30 per cent of them will have lived in a one-parent family, depending on the age limit for these young adults (often between 18 and 21) and the type of family they were born in (two married parents, two cohabiting parents, or a lone mother).

4. Higher levels of childlessness

A number of West European countries experience growing levels of childlessness for subsequent birth cohorts of women. Among the 11 countries listed by Höpflinger (1991, 306), there are five in which women born in the 1950s have higher shares with parity zero than women born around 1940. Prioux (1990, 163) notes that seven countries in Western and Northern Europe experienced low childlessness for women born between 1935 and 1947 (between 8 and 15 per cent of these women are childless). Later cohorts have higher levels. More recently, Beets (1995, 11) showed that for 17 European countries, the mean percentage childless at age 30 increased from 16 per cent for women born in 1945 to 22 per cent for the 1955 cohort and 27 per cent for the 1960 cohort. Childlessness at age 30 *decreased* between cohorts born in 1935 and 1945 for England and Wales, France, Italy, Netherlands, Norway,

and Portugal. De Beer (1995, 6) found that the share of childless women is particularly high in Southern Europe in the early 1990s: over 30 per cent as measured on a period basis, compared to 20 per cent in Nordic countries. De Jong (1995) has analysed births by parity in the 17 countries of the European Economic Area¹ and notes that first birth rates were high around 1970. Then a decrease took place that lasted until the mid-1980s, with Southern Europe following the pace set by Northern and Western Europe. In Ireland, Spain and Italy the fall continues at least until 1990. Because of the period perspective adopted by De Beer and De Jong, these figures exaggerate the fall in cohort shares, particularly since the age at birth of the first child is rising in many European countries.² This implies that some of the women born at the end of the 1960s and during the early 1970s may still have a first child after age 30: indeed, first birth rates went slightly up again in the 1980s in Sweden, Norway, Denmark, Portugal, West-Germany, England and Wales, the Netherlands and France. Yet the figures indicate that a rise in cohort childlessness has to be expected, as current period levels of first birth rates are lower than those twenty years ago.

How can these developments be explained? Prioux (1990) discusses strictly demographic factors: the strong fall in first marriage rates, the relatively low marital first birth rates early in marriage, and, as a factor counteracting the latter two trends, the rise in extramarital fertility. Beets (1995) stresses the fact that postponement of the first birth may lead to higher infecundity: 30-year old women who wish to become pregnant will succeed after approximately three months, but for women aged 35 it will take about seven months. Hobcraft and Kiernan (1995) present a thoughtful discussion of the existing literature about the transition to parenthood from various perspectives: they elaborate both pronatalist forces and constraints on becoming a parent, involving biology, time, money, ideas, and security. They argue that fertility was high in the 1950s and 1960s for several reasons: costs of rearing children (education, health, welfare) were increasingly covered by the state rather than directly by the parents themselves; economic growth and permanent employment added to the anticipated security for parenthood; reconstruction of housing after the war improved quality and access; and the accelerated establishment of independent living (see Section 5), which usually involved marriage, contributed to earlier entry into parenthood. After 1970, the scene changed fundamentally (although Hobcraft and Kiernan also argue that some of the key changes can be dated back to the war time period or even further back). Increased female labour force participation reduced the time available for childrearing. Reliable means of fertility control broke the intimate connection between sex and reproduction. Patterns of partnership changed, with marriage becoming a more fragile institution and cohabitation becoming more widespread. And employment insecurity delayed the achievement of the basic requirements for becoming a parent and increased the levels of uncertainty about future security. The authors are rather pessimistic for the future, although they admit that generous provisions by Scandinavian welfare states have led to higher entry rates into parenthood than in Southern Europe, where commitment to marriage for women is relatively great, attachment to the labour force is lower and state support for parenthood is less.

The analysis by Hobcraft and Kiernan confirms that prolonged education for women, and their increased labour force participation *per se* are insufficient explanations. Indeed, Hoem

¹ The 15 member states of the European Union plus Iceland and Norway.

² When birth generations 1950 and 1960 are compared, the mean age at motherhood (irrespective of parity) went up from 26.7 to 27.8 years for the average of the 17 EEA countries. Greece and Portugal are the only countries in which no rise took place. See De Jong (1995, Table 4).

(1992) argues for the case of Sweden that mothers with high levels of education also had the highest fertility in the 1970s and the first part of the 1980s. And in subsequent years, the labour force participation of women has increased (further), simultaneously with a substantial rise in fertility for *all* birth orders. Hence she questions the roles of improved educational level and higher labour force participation as the main explanatory factors in the intensity and timing of childbirth. Instead she argues that new attitudes as to what is suitable at different ages in life should be analysed further as potential explanations: childbearing is regarded as an important part of full life, but it is a part that many young people see as belonging to a later phase than earlier cohorts did.

5. Fluctuations in the age at leaving home

During the 1960s and 1970s young adults left the parental home at progressively younger ages. This has been documented for Sweden, Germany, Netherlands, Great Britain, France, and Norway (as well as the US and Australia), see Texmon (1996) for a summary of the literature. Among the reasons that explain this trend are changes in attitudes and values, increasing individualism, a decreasing tendency for living in families, improved economic conditions, and the increased availability of (student) dwellings. This trend stopped up in the 1980s, and it has turned into an increase in home leaving ages for some countries (Sweden, Netherlands, the FRG, and England), in particular for men. Moors and Van Nimwegen (1990) present figures for the EU as a whole in 1982 and 1987 that show a trend towards later home leaving at ages between 21 and 24 for men, and at all ages between 15 and 24 for women. Economic difficulties in the housing market and the labour market are mentioned as factors behind this reversed trend. But part of the effect may also be explained by the fact that surveys are not always comparable (*first* or *final* leave, problems with measuring «living with parents», etc.; see the particularly thoughtful analysis by Texmon 1996). It is unclear whether the tendency for young adults to leave the parental home at higher age as observed in the 1980s has continued in recent years. Figures presented by Visser (1995) for the Netherlands indicate that at least for men this seems *not* to be the case: in 1988/1989 63 per cent of men aged 20-24 lived with their parents, and in 1993/1994 only 60 per cent. (For women the decrease was only 2 percentage points.)

6. Tentative explanations

It should be stressed that many of the trends noted here have a long history, which started well before World War II. Drops in fertility and family size, and an increase in divorce were first in evidence in the nineteenth century. The movement of women in the labour force and the growth of sexual permissiveness became noteworthy in the first half of the twentieth century (Popenoe 1991). What was surprising, was that in the 1930s birth rates began to rise, and that immediately after World War II many Western countries experienced a «family renaissance»: although family life was also valued before 1950, there was an increasing emphasis in the decade thereafter on marriage and parenthood as central to fulfilling life. One explanation for this phenomenon is that the unparalleled affluence and upward mobility after the war gave the working classes the opportunity to achieve the bourgeois family ideal. With less education and access only to inferior jobs which they held out of economic necessity, the

women of the working class had long looked with envy at the non-working wife middle-class wife, Popenoe argues. Other explanations point to political circumstances, such as the Allied victory which led to a renewed confidence in the stability of the democratic state, or the Cold War which undermined confidence in the future and led people to retreat to the safety of home and family (Cherlin 1992, 37). However, these arguments are rather limited, in the sense that they all point to circumstances after the war, and that they fail to explain why fertility and marriage rates began to rise in the 1930s already, immediately after the Great Depression, and why they continued their rise during World War II in many countries. More generally, when one tries to explain developments in household and reproductive behaviour, attention should also be given to what happened to families and households between 1930 and 1950, and not only to the events since the mid-1960s.

But others have argued that the 1960s *did* imply a break. Lesthaeghe and Van de Kaa have been among those who most strongly have stressed the role of tastes and aspirations, and of norms and attitudes in the explanation of family and fertility changes in industrialized countries after World War II (Lesthaeghe 1983; Lesthaeghe and Surkyn 1988; Van de Kaa 1987). During the 1960s and thereafter, a strong shift in norms toward progressiveness and individualism, and a focus on self-fulfilment implied increased individual freedom from religious and political institutions, from peers, and from parents. Important elements in this theory are

- a focus on adult-oriented self-realisation, instead of child-oriented family life;
- use of contraception during the whole fertile period (except when a pregnancy is wanted), not only when the family is complete (“spacing”, instead of “stopping”).

Those who use this theory, which has become known as the “Second demographic transition”, stress the importance of cultural factors, independently of economic ones (which also are considered relevant). The main demographic changes in industrialized countries in the 1960s have been stimulated by ideational and cultural factors: a preoccupation with self-fulfilment, personal freedom of choice, personal development and life style, and emancipation reflected themselves in family formation, attitudes towards fertility regulation, and the motivation for parenthood (Van de Kaa 1996). In turn, these ideational and cultural changes are a direct consequence of the increase in well-being in industrialized countries after the second world war. But even deeper roots to these changes are long-term processes in the Western world, such as secularization and individualization.

The latter point leads immediately to the critique that has been formulated against the theory of the Second Demographic Transition, most notably by Cliquet (1991): the 1960s did *not* imply a break with the past. Changes in demographic behaviour concerning partnership and childbearing started already around 1900 (or even earlier for some countries) and have become known as the First Demographic Transition. True, attitudes and behavioural changes in the field of reproduction and living arrangements did accelerate in the 1960s, but at the same time these changes can be interpreted as the mere continuation of a process that has been going on since several centuries and that is associated with modernization, be it with temporary decelerations and accelerations. The only innovation that occurred in the 1960s was the introduction of cheap and effective contraceptive means.

One wonders whether the period 1930-1970 may be considered an exception in a long-term development, in which the changes that occurred during the 1960s could reflect a movement “back to normal”. In this perspective, attention should be given to the 1930s: why did fertility and marriage start to increase at the end of that decade, and why did the new trend persist during the Second World War? Hobcraft and Kiernan (1995) mention as a key factor that women could not wait longer and that they got the children that had been postponed during the Great Depression. To this they add country specific factors, such as the pronatalist pressure for Aryans in Germany to breed for the fatherland, and the widespread nursery provision in Britain to enable mothers to be employed for the war effort.

7. A qualifier

It should be noted that the family and household trends described above are rather similar for various countries as long as an analysis at only a superficial level is employed, for instance in the form of aggregate demographic rates for family and household dynamics. But more detailed investigations reveal a great deal of pluriformity. Hobcraft and Kiernan (1995) stress the difference between Scandinavia and Southern Europe when they analyse the constraints around parenthood, see Section 4. Lelièvre (1994) gives a detailed comparison of couple formation and the birth of the first child in Great Britain and France. She concludes that the recent rise of births outside marriage and the extent of extra-marital cohabitation are very different between the two countries, despite apparently similar trends. Kuijsten (1996) criticizes expectations of a continuing convergence of demographic and family trends in Europe towards uniformity, as expressed by various authors. The material he presents for ten European countries on combined family status/labour market status for women shows a picture of substantial variation between the countries. These differences cannot be explained as inter-country differentials in the speed towards a uniform model of family and household patterns. This leads Kuijsten to the belief that the Swedish model with high shares of cohabiting couples, lone mothers and one-person households, and high labour force participation among women, does not necessarily predict the future situation in other countries. For instance, the family life in Germany (in particular in the former FRG) is highly polarized: on the one hand there is a strong and growing «non-family sector» (consensual unions are not interpreted as families in Kuijsten's analysis), but at the same time there are fewer employed married mothers aged 25-29 than «traditional housewives» in that group. In general, Kuijsten endorses the view that industrial countries have entered an era of new biographical models with a pluralization of life styles, both over the life course of the individual and in the cross-sectional picture at one point in time.

REFERENCES

- BARSTAD Anders (1996). - Flere aleneboende, men færre venneløse. - *Samfunnsspeilet*, no. 1/1996, p. 24-29.
- BEETS Gijs (1995). - Does the increasing age at first birth lead to increases in involuntary childlessness? - The Hague, NIDI (Paper European Population Conference Milano, September 1995).
- BROWN Audrey (1986). - Family circumstances of young children. - *Population Trends* no. 43, p. 18-23.
- BUMPASS Larry (1990). - What's happening to the family? Interactions between demographic and institutional change. - *Demography* vol. 27 no. 4, p. 483-498.

- CHERLIN Andrew (1992). - *Marriage, divorce, remarriage: revised and enlarged edition*. - Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- CLIQUET, Robert (1991). - *The second demographic transition: Fact or fiction?* - Strasbourg, Council of Europe (Population studies no. 23).
- DE BEER Joop (1995). - *New long-term population scenarios for the European Economic Area: general outline*. - Paper Eurostat/Statec Seminar "New Long-Term Scenarios for the European Economic Area", Luxembourg, November 1995.
- DE JONG Andries (1989). - Een op de zes kinderen maakt voor de 21-ste verjaardag echtscheiding ouders mee. - *Maandstatistiek van de Bevolking* 37(3) 14.
- DE JONG Andries (1995). - *Long-term fertility scenarios for the countries of the European Economic Area*. - Paper Eurostat/Statec Seminar "New Long-Term Scenarios for the European Economic Area", Luxembourg, November 1995.
- DE SANTIS, Gustavo and SANTINI Antonio (1995). - Formation et dissolution des couples: mariage et cohabitation. - Pp. 107-132 in Josianne DUCHÊNE and Guillaume WUNSCH (eds.) *Collecte et Comparabilité des Données Démographiques et Sociales en Europe*. Actes de la Chaire Quetelet 1991. Louvain-la-Neuve: Academia L'Harmattan.
- DUNCAN Greg, YEUNG Jean, and RODGERS Willard (1994). - Les familles monoparentales aux États-Unis. - Dynamique, niveau de vie et conséquences sur le développement de l'enfant. *Population* 49(6) 1419-1435.
- European Commission (1993). - *Statistics on housing in the European Community 1993*. - Brussels: European Commission DG V.
- Eurostat (1995). - Ménages et familles dans l'Espace Économique Européen. - *Statistique en bref: population et conditions sociales* 5/1995.
- FESTY Patrick (1994). - L'enfant dans la famille. Vingt ans de changement dans l'environnement familial des enfants. - *Population* 49(6) 1245-1296
- GONNOT Jean-Pierre and VUKOVICH Gabriella (1989). - *Recent trends in living arrangements in fourteen industrialized countries*. - Working Paper nr. WP-89-34. Laxenburg: IIASA.
- HALL Richard (1986). - Household trends within Western Europe, 1970-1980. - Pp. 19-34 in Allan FINDLAY and Paul WHITE (eds.) *West European Population Change*. London: Croom Helm.
- HASKEY John (1990). - Children in families broken by divorce. - *Population Trends* 61, 34-42.
- HASKEY John (1993). - Formation and dissolution of unions in the different countries in Europe. - Pp. 211-229 in Alain BLUM and Jean-Louis RALLU (eds.) *European population II: demographic dynamics*. Paris: John Libbey Eurotext.
- HOBCRAFT John and KIERNAN, Kathleen (1995). - Becoming a parent in Europe. - Pp. 27-65 in *Evolution or Revolution in Europe. European Population Conference Milano September 1995. Vol. 1: Plenary Sessions*. Milano: FrancoAngeli.
- HOEM Britta (1992). - Recent changes in family formation in Sweden. - Stockholm Research Report in Demography no. 71. Stockholm: Stockholm University. To appear in Hans-Peter BLOSSFELD (ed.) *Family Formation in Modern Societies and the New Role of Women; A Cross-National Comparative Study of Nine Countries*. Boulder: Westview Press.
- HOEM Britta and HOEM Jan (1992). - The disruption of marital and non-marital unions in contemporary Sweden. - Pp. 61-93 in James TRUSSELL, Richard HANKINSON and Judith TILTON (eds.) *Demographic Applications of Event History Analysis*. Oxford: Clarendon Press.
- HOFFERTH Sandra (1985). - Updating children's life courses. - *Journal of Marriage and the Family* 47(1), 93-115.
- HOFFMANN-NOWOTNY Hans-Joachim (1987). - The future of the family. - In: *Proceedings European Population Conference 1987*, 113-198. Helsinki: Central Statistical Office of Finland.
- HÖPFLINGER François (1991)., The future of household and family structures in Europe. - In: *Proceedings of the Seminar on present demographic trends and lifestyles in Europe*, pp. 291-338. Strasbourg: Council of Europe.

- JENSEN An-Magritt, MOEN Bjørg, and CLAUSEN Stein-Erik (1991). - *Enebarn, delebarn, stebarn? Barns familier i lys av nye samlivsmønstre blant foreldre i 1970- og 80-åra*. - NIBR-Rapport 1991:14. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- KEILMAN Nico (1987). - Recent trends in family and household composition in Europe. - *European Journal of Population* 3, 297-325.
- KEILMAN Nico and BRUNBORG Helge (1995). - *Household projections for Norway, 1990-2020. Part I: Macrosimulations*. Oslo: Statistics Norway (Rapporter no. 95/21).
- KLIJZING Erik (1992). - «Weeding» in the Netherlands: first-union disruption among men and women born between 1928 and 1965. - *European Sociological Review* 8, 53-72.
- KUIJSTEN Anton (1995). - Recent trends in household and family structure in Europe: an overview. - Pp. 53-84 in Evert VAN IMHOFF, Anton KUIJSTEN, Pieter HOOIMEIJER, and Leo VAN WISSEN (eds.) *Household demography and Household Modelling*, Plenum Series on Demographic Methods and Population Analysis. New York: Plenum Press.
- KUIJSTEN Anton (1996). - Changing family patterns in Europe: a case of divergence? - *European Journal of Population* 12(2), 115-143.
- KUIJSTEN Anton and VOETS Saskia (1986). - Relatievorming: het perspectief van de kinderen. - Pp. 37-58 in D.J. van de Kaa and R. Lesthaeghe (eds.) *Bevolking: Groei en Krimp*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- LELIÈVRE Eva (1994). - Formation des couples et fécondité hors mariage en Grande-Bretagne: divergences et similitudes avec la situation française. - *Population* 49(1) 61-90. Also published in English as : Couple formation and fertility outside marriage in Great Britain: differences and similarities with the French situation. - *Population An English Selection* 7, 67-94.
- LESTHAEGHE Ron (1983). - A century of demographic and cultural change in Western Europe: an exploration of underlying dimensions. - *Population and Development Review* 9(3), 411-435.
- LESTHAEGHE Ron and SURKYN Johan (1988). - Cultural dynamics and economic theories of fertility change. - *Population and Development Review* 9(3), 411-435.
- LINKE Wilfried, DE SABOULIN Michel, BALDURSSON Gudni and KUIJSTEN Anton (1990). - *Household structures in Europe: Report of the Select Committee of Experts on household structures*. - Population studies no. 22. Strasbourg, Council of Europe.
- MACKELLAR F.Landis, LUTZ Wolfgang, PRINZ Christopher, GOUJON Anne (1995) Population, households, and CO₂ emissions. - *Population and Development Review* 21(4) 849-865.
- MANTING Dorien (1994). - *Dynamics in marriage and cohabitation: an inter-temporal life course analysis of first union formation and dissolution*. - Amsterdam, Thesis Publishers.
- MOORS Hein and VAN NIMWEGEN Nico (1990). - *Social and demographic effects of changing household structures on children and young people*. - Paper Seminar on Present Demographic Trends and Lifestyles in Europe, Strasbourg, 1990.
- NOACK Turid (1996). - Familieutvikling i demografisk perspektiv. - Pp. 11-29 in Berit BRANDTH and Kari MOXNES (eds.) *Familie for Tiden: Stabilitet og Forandring*. Oslo: Tano Aschehoug.
- POPENOE David (1991). - *Disturbing the nest: family change and decline in modern societies*. - New York: Aldine de Gruyter.
- PRIOUX France (1990). - La fréquence de l'infécondité dans les cohortes. - Pp. 161-175 in PRIOUX France (ed.) *La famille dans les pays développés: Permanences et changements*. Paris: Ined.
- RINDFUSS Ronald and VANDENHEUVEL Audrey (1991). - Cohabitation: a precursor to marriage or an alternative to being single? - *Population and Development Review* 16(4).
- SCHWARZ Karl (1988). - Household trends in Europe after World War II. - Pp. 67-83 in Nico KEILMAN, Anton KUIJSTEN, and Ad VOSSSEN (eds.): *Modelling Household Formation and Dissolution*. Oxford: Clarendon Press.
- TEXMON Inger (1996). - Leaving the parental home among young adults. - *Economic Survey* 6(3), 32-42.
- TRUSSELL James, RODRIGUEZ German, and VAUGHAN Barbara (1992a). - Union dissolution in Sweden. - Pp. 38-60 in TRUSSELL et al (1992b).

- TRUSSELL James, HANKINSON Richard, and TILTON Judith eds. (1992b). - *Demographic Applications of Event History Analysis*. - Oxford, Clarendon Press.
- VAN DE KAA, Dirk (1987). - Europe's second demographic transition. - *Population Bulletin* 42(1), 1-57.
- VAN DE KAA, Dirk (1996). - Anchored narratives: The story and findings of half a century of research into the determinants of fertility. - *Population Studies* 50 (3), 389-432.
- VAN HOORN Wim (1994). - *Living alone: choice, coincidence or fate*. - Paper ECE/Eurostat Joint Work Session on Demographic Projections. Mondorf-les-Bains, Luxembourg, June 1994.
- VILLENEUVE-GOKALP Catherine (1993). - De la famille d'origine à la famille recomposée. - Pp. 67-79 in Marie-Thérèse MEULDERS-KLEIN and Irène HÉRY (eds.) *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan.
- VISSER Harry (1995). - Sterke groei van niet-gehuwd samenwonenden: enkele belangrijke uitkomsten van de Jaarlijkse Huishoudensstatistiek, 1988-1994. - *Maandstatistiek van de Bevolking* 43(4) 13-18, 23-27.
- VOETS Saskia and KUIJSTEN Anton (1989). - Echtscheiding en leefsituatieveranderingen van kinderen: een overzicht van benaderingen. - *Bevolking en Gezin* 2, 73-101.

NORGE - HOVEDTREKK VED HUSHOLDNINGSUTVIKLINGEN OVER TID

Ole Gulbrandsen
Norges byggforskningsinstitutt

1. Innledning

I 1993 ble det nedsatt et utvalg som hadde som oppgave å evaluere Folke- og bolig tellingen 1990 (SSB 1994). Utvalget viste til betydelig frustrasjon blant brukere av resultatene av tellingene. I konklusjonen og anbefalingene fra utvalget ble følgende sagt:

"Når det gjelder statistikk over husholdninger og boliger mener utvalget at de definisjoner for husholdning og bolig som ble nyttet i FoB90, har ført til mange problemer og gir seg utslag i statistikk med begrenset anvendelsesområde og usikkerhet og skjevheter som undervurdering av tallet på mindre husholdninger, tallet på boliger, etc. (Utvalget vil bemerke at dette er en svakhet som FoB90 har til felles med FoB80.)""Fordelingen på store og små husholdninger vil avvike fra den faktiske, særlig ved at tallet på enpersonshusholdninger i de yngre aldersklasser blir undervurdert og størrelsesfordelingen av flerpersonehusholdningene forskyves mot de større enhetene. Dette får følger både for demografiske og sosiale studier basert på tellingen. Denne statistikken er lite sammenlignbar med løpende byggearealsstatistikk, og lite egnet for analyse av boligmarkedet." (SSB, op.cit.)

I en artikkel i Samfunnsspeilet (Gulbrandsen og Moen 1995) omtalte vi en del av problemene og beskrev hovedtrekkene ved husholdningsutvikling over tid fram til 1990. Hensikten med dette foredraget er å gå litt videre og sette hovedtrekk ved utviklingen i sammenheng med produksjonen av boliger, dessuten påpeke hva som har skjedd til nå på 1990-tallet og summere opp dagens husholdningssituasjon.

2. Hva er hovedtrekkene over tid?

2.1 Større vekst i husholdningstallet enn i befolkningen

Det første er at husholdninger er blitt så mange flere i forhold til befolkningens størrelse. Det er liten tvil om at husholdningenes størrelse og sammensetning er nært forbundet med hva som har vært mulig å skaffe seg og dessuten er fysisk tilgjengelig av boligheter. Det å etablere en egen husholdning har alltid vært forbundet med utgifter. Hovedårsaken til at mange tidligere i dette århundret ventet med å gifte seg selv etter at de hadde delvis levd sammen og kanskje hadde barn sammen, var at de ikke hadde råd til det, men måtte spare kapital og utstyr til bolig- og husholdningsetableringen. En måte å redusere utgiftene på var å bo "inne hos" andre, i leide eller lånte rom i andres boliger³. Dette kunne skje blant annet i

³ Dette skjer også i dag. Ifølge Boforholdsundersøkelsen 1995 var nær 90.000 boliger enten lånt ut til slekt eller venner eller i bruk av "andre" medlemmer av husholdningen.

forbindelse med et arbeidsforhold, eller mot en viss arbeidsforpliktelse for eksempel som hushjelp eller gårdsarbeider. Dette er en av årsakene til at det før var vanligere med flere familier i samme husholdning.

Så sent som i 1960 var det over 200 000 såkalte flerfamiliehusholdninger. Dette tilsvarte 19 prosent av husholdningene, altså hver femte husholdning. I 1980 var andelen sunket til 8 prosent, men den steg igjen til 10 prosent i 1990 bl.a. fordi samboere ble definert som to familier med mindre de hadde felles barn. Økningen skyldes altså ikke at folk bodde mer kollektivt i 1990 enn i 1980. Økningen av personer i ugift samliv, de samboende, står for økningen i "flerfamiliehusholdningene". Det er ikke mer kollektivt ved disse enn et tradisjonelt ektepar. Den nye trenden i statistikken må ses på som en ufullkommenhet i vår begrepsverden. Vi har ikke utformet begrepene slik at de passer med de endringene i husholdningsdannelsen som har foregått. Dette er for øvrig typisk for dette området. Utvalget som evaluerte 1990-tellingen sa følgende om dette:

"Utvalget mener at SSB snarest må ta opp en prinsipiell diskusjon om hvilke husholdnings- og boligbegreper som er mest relevante ut fra de forskjellige brukerinteresser, og prøve å komme fram til en samordnet definisjon, som en også må prøve å legge til rette for planleggingen av FoB2000."

Både definisjonene av husholdninger og av boliger har slike svakheter at det ikke finnes entydige tall hverken over antall parhusholdninger eller enpersonshusholdninger. Statistisk sentralbyrå har i sine egne publikasjoner forholdsvis nylig gjort bruk av så forskjellige definisjoner av husholdning at det totale antallet spriker med sekssifrede tall (Folketellingens "bohusholdninger" og "faktiske husholdninger", samt makrosimuleringer av antallet faktiske husholdninger). Vi kommer tilbake til dette nedenfor.

Det er selvsagt ikke bare begrepsbruken, men også kompleksiteten i virkeligheten som gjør det vanskelig å holde oversikten over husholdningene. Hva skal til for å fastlegge at et samboerpar har dannet en egen husholdning? Hvor lenge skal en ungdom ha bodd borte fra foreldrene, og hvilke kriterier skal legges til grunn for at hun/han defineres som en egen husholdning? Her er det gråsoner. Utvalgsundersøkelser undervurderer tallet på enpersonshusholdninger, og registreringspraksis er heller ikke i dag tilfredsstillende som hjelpemiddel til å holde oversikt over husholdningene.

Problemene med begrepsbruken er ikke bare et nasjonalt problem. Keilman (1987) viste i en internasjonal sammenligning av husholdningstyper at det forekom store ulikheter i hva som tilsynelatende samme begrep i virkeligheten dekket.

Teori om husholdningsutvikling

Det eksisterer flere teorier som vektlegger forskjellige forhold. Jeg vil komme litt inn på et forholdsvis nytt begrep som er brukt først og fremst om utviklingen av husholdningene siden 1960-tallet i europeiske land, nemlig begrepet den "Andre Demografiske Overgangen" eller "the Second Demographic Transition" (SDT) (Lesthaeghe og Van de Kaa, 1986; se også Nico Keilman's kapittel). I europeiske land har det foregått en likeartet utvikling i perioden fra omkring 1965 til 1980-årene. Grunnene til at en har konstruert et nytt begrep eller teori om dette, er at endringene er svært markerte og med store konsekvenser ved siden av at de opptrer noenlunde på samme måte.

Utviklingen kan imidlertid være noe forskjøvet i tid i forskjellige land. Den manifesteres ved følgende særtrekk (Kuijsten 1995):

1. Utsettelse av ekteskap og økt samboing.
2. Nedgang av fruktbarheten til under reproduksjonsnivået.
3. Økt andel barn født utenfor ekteskap.
4. Mindre husholdningsstørrelse og større variasjon av husholdningstyper.

Disse tendensene har kommet som en virkning av flere faktorer. Disse kan grupperes i tre hovedkategorier:

Strukturelle faktorer, som dreier seg om bl.a. bedret levestandard, større sosial sikkerhet, sosial og yrkesmessig mobilitet, utdanning og økt deltakelse i yrkeslivet av kvinner,

Kulturelle faktorer, som bl.a. er minsket sosial ulikhet, økt personlig frihet, økt "verdipluralisme", og individualisering.

Teknologiske faktorer, som inkluderer sikre prevensjonsmidler, bedre transportmidler, kommunikasjon og helsetjenester (op.cit.).

Lesthaeghe (1995) sier at "sakens kjerne er uttrykk for individuell autonomi og individers valgfrihet". Giddens (1991) har lagt vekt på det aktive og reflekterte ved det moderne livet og har gått imot synspunkter som har betonet den mer egosentriske individualismen. Han har også betonet individets valgfrihet, og de positive mulighetene som ligger i den.

En har kommet inn på og drøftet bedring av levestandarden som en grunnleggende faktor i disse endringene. Men tross at boforholdene er en viktig del av levestandarden, har en likevel ikke trukket inn en sammenheng som jeg mener er åpenbar: sammenhengen mellom boligforsyningen og husholdningsutviklingen. I perioden fra 1960-tallet til 1980-tallet var det mangel på boliger, og endringene med stadig flere små husholdninger, slik vi har sett det i Norge, kunne vanskelig ha foregått uten at et større antall boliger var tilgjengelig.

"Seks på topp"

Hva er de seks mest typiske husholdningsgruppene og hvordan endres disse? Kuijsten gir en god oversikt over hovedtrekkene i SDT. Han viser også til en intereuropeisk studie hvor 10 europeiske land deltar og hvor de tar opp de vesentligste forandringene til unge og middelaldrende personer i løpet av 1980-tallet (Kuijsten og Schulze, 1992). Med Nederland som eksempel viser han at i løpet av åtte år har den typiske "kjernefamilien" med to voksne, to eller flere barn, og en inntekt falt ned fra førsteplassen som mest typisk til fjerdeplasse på 1980-tallet. Dette gjelder for kvinner i aldersgruppen 25-29 år. I 1989/1990 er husholdningstypen "gift, ingen barn, og to inntekter" på førsteplasse. Samtidig har "samboende, ingen barn, to inntekter" krøpet opp fra en femteplasse i 1981/1982 (for 25-29 årige kvinner) til tredjeplasse.

Enpersonshusholdningene har gått opp fra fjerdeplasse til annen plass i perioden for de unge kvinnene. De seks mest typiske husholdningene for kvinner 25-29 år har endret seg slik som tabellene 1a og 1b viser.

Tabell 1a. Kvinners husholdningstilknytning i alderen 25-29 år i 1981/1982 og 1989/1990 i Nederland.

1981/82		Type husholdning	1989/90		
Rang	%		%	Rang	%-Diff.
1	24	Gift, 2+barn, en inntekt	13	4	-10,4
2	19	Gift, ingen barn, to inntekter	19	1	-0,8
3	17	Gift, 1 barn, en inntekt	9	5	-7,4
4	10	Enslig	16	2	+6,4
5	6	Samboende, ingen barn, to inntekter	15	3	+9,1
6	5	Gift, 2+barn, to inntekter	(4)	-	-0,9
-	(5)	Bor hos foreldre	7	6	+2,5
	15	Annet	17		

Kilde: Kuijsten og Schulze (1992), referert i Kuijsten (1995).

Tabellen viser at unge kvinner i Nederland har endret sin husholdningstilknytning i betydelig grad i løpet av åtte-ni år. "På topp" i 1989-1990 er gifte eller samboende uten barn og med to inntekter, og enslige. Gifte kvinner med barn og bare en inntekt har falt med 17 prosentpoeng.

Vi har sett på noe tilsvarende tall for Norge fra åtteårsperioden 1987 til 1995. Inndelingen er litt annerledes enn den i Nederland, men utviklingstendensene er stort sett de samme. Gifte kvinner med barn har gått ned, og enslige har økt. Se tabell 1b.

Tabell 1b viser at i løpet av bare åtte år har unge kvinner i Norge endret husholdningstilknytning i betydelig grad. De unge kvinnenenes husholdningstilknytning som par med to inntekter gikk ned med i alt 16 prosentpoeng. Par med barn sank med hele 14 prosentpoeng. Ut fra disse foreløpige analysene synes ikke eneforsørgere å øke noe. Tendensene i tabellen vil svekkes noe ved at utvalget i 1995 og ikke i 1987 har med såkalt midlertidig bosatte. Dette påvirker flere av husholdningsgruppene.

Det å være gift, ha to inntekter og barn var den hyppigst forekommende familien både i 1987 og i 1995, men andelen av 25-29 årige kvinner sank med 11 prosentpoeng. I 1995 bodde nesten like mange alene som med ektefelle og barn og to inntekter, og andelen alene økte med 12 prosentpoeng. Samboende par som ikke var gifte, økte med syv prosentpoeng og kompenserte for noe av nedgangen av gifte par.

Tabell 1b Kvinneres husholdningstilknytning i alderen 25-29 år i 1987 og 1995 i Norge.

1987		Type husholdning	1995		1987/95 %-Diff.
Rang	%		%	Rang	
5,6	6	Bor alene	18	2	+12,2
	1	Gifte, ingen barn, 0-1 inntekt ⁴	3	9	+1,9
3,4	9	Gifte, ingen barn, 2 inntekter	7	6,7	-2,1
2	21	Gifte, med barn, 0-1 inntekt	14	3	-7,3
1	31	Gifte, med barn, 2 inntekter	20	1	-11,4
7,8	3	Samboende, ingen barn, 0-1 inntekt	8	4,5	+4,9
3,4	9	Samboende, ingen barn, 2 inntekter	6	8	-3,0
7,8	3	Samboende, med barn, 0-1 inntekt	8	4,5	+4,3
5,6	6	Samboende, med barn, 2 inntekter	7	6,7	+0,6
	11	Annet (inkl. eneforsørgere)	11		-0,1

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1987 og 1995⁵, foreløpige analyser

Endret husholdningstilknytning og endret forhold med hensyn til en eller to inntekter i husholdningen vil ha betydning for hvilke boforhold en har. Sammenhengen mellom disse forholdene, boforholdene og boligbygging synes imidlertid ikke å være tatt inn i teoriene. I forhold til mitt formål, å diskutere husholdningstallet i dag, er boligbyggingen en "hjelpesindikator" til å finne antall husholdninger.

Mangel på boliger

I etterkrigstiden har boligen vært mangelvare og en dyr anskaffelse. Med lav realrente og stor prisstigning kunne riktig nok noen med store lån, særlig i perioder på 1970 og 1980-tallet, nærmest bo gratis og til og med tjene stort på prisstigningen og gjeldsrenter som ble fratrukket skattbar inntekt. Men dette fungerte ikke slik for alle. Boutgiftene kunne være tunge for mange, tross lav realrente og verdiøkningen av eierboliger. Dessuten var over en fjerdedel av husholdningene (29 prosent i 1970) leietakere og hadde dermed ingen fordel av verdistigning eller rentefradrag på boliglån. Mangelen på boliger ble gradvis redusert ved høy boligproduksjon, samtidig som folk flest etter hvert fikk bedre råd til å eie egen bolig. Vi hadde en klar mangel på boliger på slutten av 1970-tallet. Da var boligbyggingen på sitt høyeste og høyere enn i den viktige gjenreisningsperioden først på 1950-tallet. I løpet av 1970-tallet var målet først og fremst å bli kvitt boligmangelen. Som boligforskere så vi det som vår oppgave å klarlegge hvilke grupper som trengte bolig, hadde for dårlig bolig, osv. Dette er selvsagt også en oppgave i dagens boligforskning, men nå er oppmerksomheten i langt høyere grad innrettet mot avgrensede grupper.

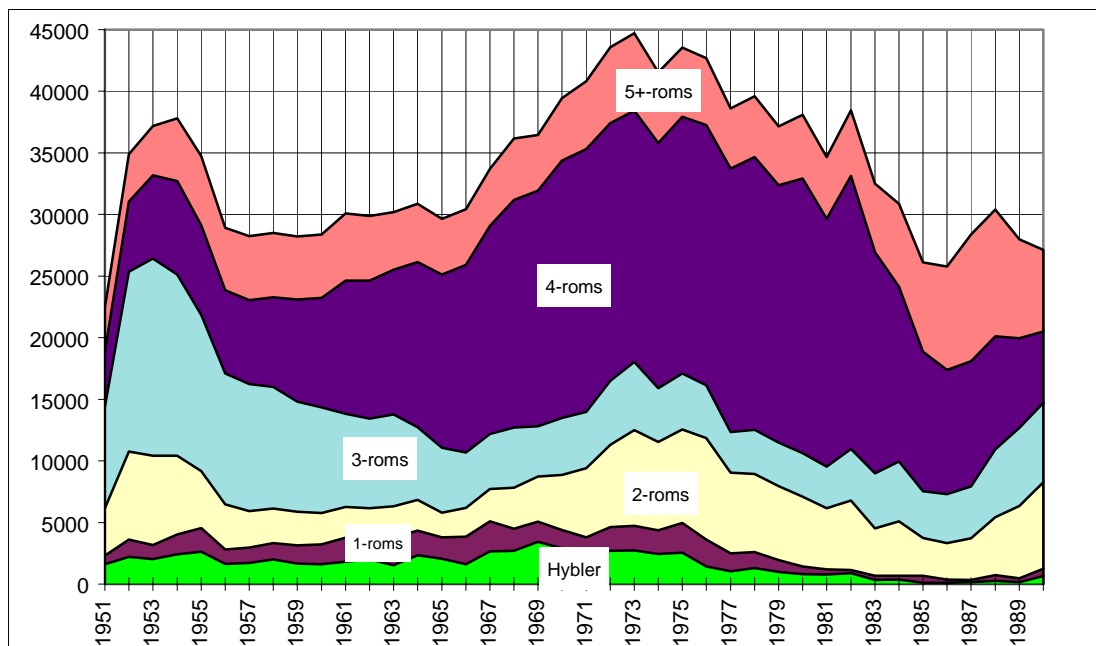
Som kjent er husholdning og bolig definert slik at tallene er de samme, enten en snakker om antall private boliger eller privathusholdninger. Forholdstallet mellom boliger/husholdninger

⁴ Å ha inntekt er operasjonalisert som å ha minst 15 timers inntektsgivende arbeid pr uke (ca-tall for 1987). Noen av de med 1 inntekt har imidlertid færre timer, slik at betegnelsen er "0-1 inntekt". Studielån er ikke definert som inntekt. Familiesituasjonen kan settes sammen ut fra flere variable, her er valgt et skille på minst ett barn.

⁵ Levekårsundersøkelsen 1995 har et annet utvalg enn de tidligere undersøkelsene ved at studenter og andre midlertidig bosatte er med for første gang. Dette gir sannsynligvis en annen husholdningsfordeling blant unge som f.eks. høyere andeler aleneboere. Denne effekten har vi ikke korrigert for i tabellen.

og befolkning viser gjennomsnittlig antall beboere pr. bolig eller medlemmer pr. husholdning. I dag er dette tallet nede i under 2,4 personer pr husholdning. I 1960, før den siste store byggevirksomheten satte inn, var forholdstallet 3,3. Endringene i husholdningene i 1960-årene var preget av den første markerte veksten av andelen enpersonshusholdninger, og en samtidig oppblomstring av ekteskap ved lavere giftermålsalder som kom *forut for* den kraftige boligbyggingen på 1970-tallet. Det er derfor ingen entydig sammenheng mellom boligbygging og vekst i husholdningstallet. Dette må sees i sammenheng med avgang⁶ av boliger.

Figur 1. Antall bygde boliger 1951-1990 fordelt etter antall rom

Kilde: SSB.

Mellom 1960 og 1970 ble det særlig mange flere eldre som bodde alene. Dette kan knyttes til at eldre fikk bedre og mer forutsigbar økonomi, spesielt som følge av utbyggingen av trygdesystemet. Skal vi forstå sammenhengen bedre, må boligstandarden trekkes inn i vurderingen, det at folk den gang i større grad enn nå godtok å bo i små boliger. Dessuten var antakelig avgangen av boliger mindre på 1960-tallet enn det følgende tiåret. I løpet av 1970-årene og 1980-årene forsvant svært mange små boliger i avgang.

En vedvarende reduksjon i gjennomsnittlig husholdningsstørrelse samtidig med en like jevn *økning* i gjennomsnittlig boligstørrelse kan sees på som et kraftig uttrykk for bedringen av levestandarden de siste 35 årene. Det er altså ikke bare et voksende antall husholdninger i forhold til befolkningens størrelse som er viktig, men også hva disse husholdningene disponerer av boareal. Gjennomsnittlig boligareal pr husholdning økte fra 89 m² i 1973 til

⁶ Avgangen av boliger er frafalt av telte bebodde boliger i løpet av en tidsperiode. Med høy avgang av små boliger ble ikke veksten i antall husholdninger på langt nær så stor som antallet nybygde boliger.

112 m² i 1995 (Boforholdsundersøkelsene 1973 og 1995)⁷. Når vi deler dette på gjennomsnittlig husholdningsstørrelse, har boligarealet pr person økt fra 31 til 49 kvadratmeter. Dette er en interessant utvikling. Et eller annet sted må det finnes en grense både nedad for størrelsen av husholdningene og oppad for boligstørrelsen. Dersom alle som var minst 30 år og ikke var gift eller samboende i 1995 bodde alene, ville antall husholdninger være omtrent 100 000 høyere enn det faktisk var i 1995. Representerer disse 100 000 et potensiale for fortsatt nedgang i gjennomsnittlig husholdningsstørrelse? Sannsynligvis gjør de det til en viss grad. Men en eventuell fortsatt nedgang kan også komme av at færre inngår i langvarige parforhold eller flere parforhold oppløses. Her har vi vært inne i en trend som kanskje fortsatt vil gi flere husholdninger enn veksten i befolkningens antall alene skulle tilsi.

I tabell 2 viser vi en oversikt over antallet husholdninger siden før krigen og fram til 1990.

Tabell 2. Totalt antall husholdninger og enpersonshusholdninger 1920-1990

	I alt	Enpersons- husholdninger	Andel enpersons- hushold- ninger %	Andel enfamilie- husholdninger %	Gjennomsnittlig antall personer pr husholdning
1920(1,2)	574463	54182	9,4
1930(1,2)	653071	66148	10,1
1946(3)	911472	161073	17,7
1950(1)	963552	143342	14,9
1960 ..	1077169	153145	14,2	80,7	3,3
1970 ..	1296734	274080	21,1	88,0	2,9
1980 ..	1523508	425725	27,9	92,0	2,7
1990 ..	1751363	601097	34,3	90,5	2,4

(1) Gjelder kosthusholdninger, mot ellers bohusholdninger.

(2) Tallene er noe for lave, ettersom tallgrunnet for byene er leiligheter i stedet for husholdninger. I 1920 var det i alt 603 004 kosthusholdninger og i 1930 anslagsvis 690 000.

(3) Ikke medregnet Finnmark.

Kilde: Folketellinger og NOS Folke- og bustadteljing 1980 Hefte IV Hovudtal 1960, 1970 og 1980. 1990: Hele landet, Hovedtall. Statistisk sentralbyrå

Tabell 2 viser at veksten i husholdningstallet var 220 000 - 230 000 hvert av de tre tiårene siden 1960 og fram til 1990. Den *relative* veksten har med andre ord blitt mindre med årene når det gjelder det totale antallet. Dette henger noe sammen med at befolkningsveksten var størst på 1960-tallet og gikk kraftig ned fram mot 1990. Når veksten i antall husholdninger

⁷ Økningen i gjennomsnittlig boligflate for enpersonshusholdningene er også betydelig, fra 60 m² i 1973 til 82,5 m² i 1995. Den viktigste grunnen er sannsynligvis at flere eldre bor alene og mange av dem har stor bolig.

likevel har holdt seg på nesten 23 000 pr år, skyldes dette færre store husholdninger, og ikke minst en kraftig økning av antall enpersonshusholdninger⁸.

Ikke bare har *antall* husholdninger med en person økt i betydelig tempo, men også *andelen*. Vi forventer som sagt fortsatt nedgang i gjennomsnittlig størrelse på husholdningene.

2.2 Husholdninger med en person mest typisk

Det andre hovedtrekket som jeg mener fortjener stor oppmerksomhet er det jeg allerede har vært inne på, nemlig boliger som har bare en beboer. Det er først og fremst etter 1970-tallets store påfyll av boliger at dette antallet har nådd et virkelig betydelig nivå. Antallet har vokst jevnt og trutt, men på 1960-tallet hadde det bare nådd godt og vel 200 000 boliger. I løpet av 1970-årene steg antallet til langt over 400 000, og på 1990-tallet er det på vei mot 750 000. Det har vært utredet og skrevet en del om denne utviklingen, men i forhold til den store samfunnsmessige interessen dette har, er det gjort lite forskning på området. Som eksempel på betydningen dette tillegges kan nevnes at Sosial- og Helsedepartementet benytter andelen aleneboere i kommunene som indikator på omsorgsbehov, og andelen eldre aleneboere har vært med som kriterium for å fastlegge størrelsen av kommunenes rammebevilgninger (i kostnadsnøkkelen for helse- og sosialtjenesten). Når det gjelder planlegging og utforming av boliger vil det også være viktig å kjenne størrelsen på husholdningen og utviklingen av denne. Ensliges inntekter har ofte vist seg å henge etter øvrige husholdningsgrupper, (se Inntekts- og Formuesundersøkelsene), så også levekårene til enslige har det vært og er god grunn til å se nøyer på.

Ulike regionale utviklingstendenser, særlig hva angår eldre enslige, er lite studert. For det første er det en opphopning av aleneboere i større byer. Dette henger dels sammen med demografiske forhold og tidligere innflytting av visse husholdningsgrupper og senere utflytting av familiehusholdninger. For det andre blir eldre aleneboere ofte overrepresentert i utkantkommuner. Det pågår en stadig sentralisering av befolkningen som en følge av demografiske forhold som både dreier seg om flytting og fruktbarhet. Økte kommunale forskjeller med hensyn til Eldres livsvilkår kan bli en følge av denne utviklingen.

Da vi i 1989 hadde det forrige seminaret om dette temaet, ble det vist til at andelen enpersonshusholdninger sprikte fra 18% til 28% i ulike utvalgsundersøkelser på 1980-tallet. Dette store spriket synes å ha vedvart på 1990-tallet. FoB90 viste et antall på ca 600 000 enpersonshusholdninger, mens SSBs makrosimulering av husholdninger ved Keilman og Brunborg i 1995 viste 743 000 i 1990. Kvalitetsundersøkelsen til FoB90 viste noe av bakgrunnen for disse avvikene, som kort sagt dreier seg om mange husholdninger som inkluderes eller ekskluderes etter om en tar med midlertidig bosatte, særlig studenter og elever, i antallet.

SSB kan sies å operere med *to* definisjoner av husholdninger: den ene som benytter kriteriet hvor en person er *registrert* bosatt, og den andre som baseres på hvor en *faktisk* bor. I og med at studenter oftest er registrert på opprinnelig hjemsted, men faktisk bor på studiestedet, er

⁸ Ifølge Europarådet viser ulike husholdningsframskrivninger for europeiske land at økningen av husholdningstallet rundt år 2000 vil for 50 prosent skyldes befolkningsveksten, og den andre 50 prosentdelen av årsakene vil dreie seg om aldringen i befolkningen, større individualisme og dessuten "kvinnefrigjøring" (Europarådet 1990). De siste faktorene fører til økt andel aleneboere.

avvikene lettere å skjønne. Det er ikke meningen å dra opp diskusjonen om definisjoner her. Min hensikt er å prøve meg på en oppdatering av hvilket antall husholdninger vi har i 1996.

2.3 De "ekte enslige"

Ingen kan være i tvil om at antallet enpersonshusholdninger lenge har økt mye. Denne økningen henger delvis sammen med de utviklingstrekkene som vi var inne på i forbindelse med the Second Demographic Transition, særlig når det gjelder yngre personer, og delvis sammen med aldringen i befolkningen. Det er heller ikke tvil om at de omkring 700 000 - 800 000 enpersonshusholdningene er en blandet gruppe både med hensyn til alder, fase i livsløpet, og andre vesentlige forhold som henger sammen med boforhold og levekår i bred forstand. Men det er neppe stor tvil om at det samtidig finnes en stor gruppe blant dem som har levd alene lenge, og som er en tidstypisk husholdningsgruppe i det moderne samfunnet. Er det fruktbart å forsøke å dele inn gruppen enpersonshusholdninger i de som er mer typisk langvarig aleneboere, og de som er det for en kortere tid?

Revidert nasjonalbudsjett 1996 har gitt grunnlaget for henvendelser fra Ensliges Landsforbund om behov for videre utredninger med sikte på de særlige problemer som aleneboere kan ha på mange områder, og som kan rettferdiggjøre særskilt skattefradrag for enpersonshusholdninger. Men dette har fått som motargument at "enslige som bor alene er en så lite homogen gruppe". Og det er de, jfr. det som er sagt foran. Men dette kan likevel virke som at en unngår å ta stilling til at det faktisk er mange personer som i lengre tid har bodd alene. Dersom det erkjennes at langvarig aleneboing kvalifiserer til skattelette, er det mange nok "å ta av". Finansdepartementet regnet med omtrent 350 000 enslige personer som ikke er enten pensjonist, student eller enslig forsørger. Omtrent halvparten av alle enslige på 1980-tallet hadde bodd alene minst åtte år.

I tolkningen la departementet vekt på at "ensligestatusen har midlertidig karakter for mange". Departementet viste videre til tilfeller hvor de mener det kan være "vanskelig å skille mellom enslige og flerpersongshusholdninger, nemlig studenter i ulike kollektivhusholdninger, eldreboliger med mer eller mindre selvstendige boenheter i institusjonslignende forhold, foreldre og voksne barn der boenhet og økonomi kan være mer eller mindre felles, mer eller mindre ekteskapslignende samboerskap og pendlere som i større eller mindre grad bor sammen med ektefelle". På grunnlag av blant annet disse tolkningene mente departementet at aleneboende er en så uensartet gruppe at et generelt skattefradrag for dem vil være et lite treffsikkert virkemiddel dersom en ønsker å tilgodese de gruppene av aleneboende som har det økonomisk mest vanskelig.

Det er imidlertid nærliggende å trekke parallellen at dersom det finnes "ekte par", finnes det også "ekte enslige". Tendensene i samfunnet går i retning at parene blir mindre stabile, mindre "ekte", og flere er enslige lengre.

3. HUSHOLDNINGSVEKSTEN PÅ 1990-TALLET

Befolkningsveksten var høy fram til omkring 1970, avtok etter hvert og var på sitt laveste mellom 1980 og 1990. Likevel var veksten i husholdningstallet høy også på 1980-tallet. Fra 1990 har befolkningsveksten økt. Det er et interessant spørsmål hvilken virkning vil det ha på

husholdningsantallet. Er det særlig de små husholdningene, og kanskje først og fremst blant de eldre som vil gi fortsatt vekst, og i hvilken grad?

Tabell 3 viser at befolkningsveksten har hatt *nedadgående* tendens siden 1960-tallet (bortsett fra de siste årene), mens husholdningsveksten først gikk kraftig oppover fra 1960 til 1970 og har holdt seg høy fram til 1990. Det er rimelig å se på forholdstallet mellom årlig vekst av de to størrelsene. Mellom 1950 og 1960 var forholdstallet husholdningsvekst/befolkningsvekst 1,22. Mellom 1980 og 1990 var tallet 3,7 som også er mye høyere en forholdstallet tiåret før (3,0).

Tabell 3. Befolkningsvekst til 1995 og husholdningsvekst fram til 1990

	1930	1950	1960	1970	1980	1990	1995
Befolkning ved utgangen av året (tusen)	2814	3279	3591	3874	4092	4250	4370
Gjennomsnittlig økning pr år siste tiår (tusen)		23,3	31,2	28,3	21,8	15,8	24,0
Gjennomsnittlig økning pr år siste tiår (%)		0,77	0,91	0,76	0,55	0,38	0,56
Husholdninger (tusen)		964	1077	1297	1524	1751	?
Gjennomsnittlig økning pr år siste tiår (tusen)			11,3	22,0	22,7	22,7	?
Gjennomsnittlig økning pr år siste tiår (%)			1,11	1,88	1,63	1,40	?
Gjennomsnittlig boligbygging pr år (tusen)			30,9	32,7	41,0	30,2	18,2 ⁽¹⁾

1. Periode 1991-1994.

Veksten i befolkningen på 1990-tallet har vært den samme som mellom 1970 og 1980. Videre har boligbyggingen alltid vært betydelig høyere per år enn veksten i husholdningstallet. Men boligbyggingen har vært særlig lav på 1990-tallet. Selv med liten avgang av boliger, er det vanskelig å tenke seg at tallet på husholdninger kan ha økt like mye på 1990-tallet som mellom 1980 og 1990 med 22 700 husholdninger pr år. En langt rimeligere forventning vil være mellom 12 000 og 15 000 nye husholdninger pr år siden antallet nybygde boliger i gjennomsnitt bare har ligget på vel 18 000. Dersom veksten i tallet på husholdninger skulle ha fortsatt med samme absolutte antall som de tre foregående tiårene (22-23 000), ville dette måtte innebære en *nasjonal tilvekst av boliger utover nybyggingen* på et betydelig antall boliger. Vi så tendenser til en slik tilvekst på 1980-tallet (Gulbrandsen, Barlindhaug og Nordvik 1994) særlig i kommuner nær storbyene med størst vekst, Oslo og Stavanger. Men det er lite trolig at en slik boligtilvekst skulle kunne opptre som et nasjonalt gjennomsnitt første halvdel av 1990-tallet.

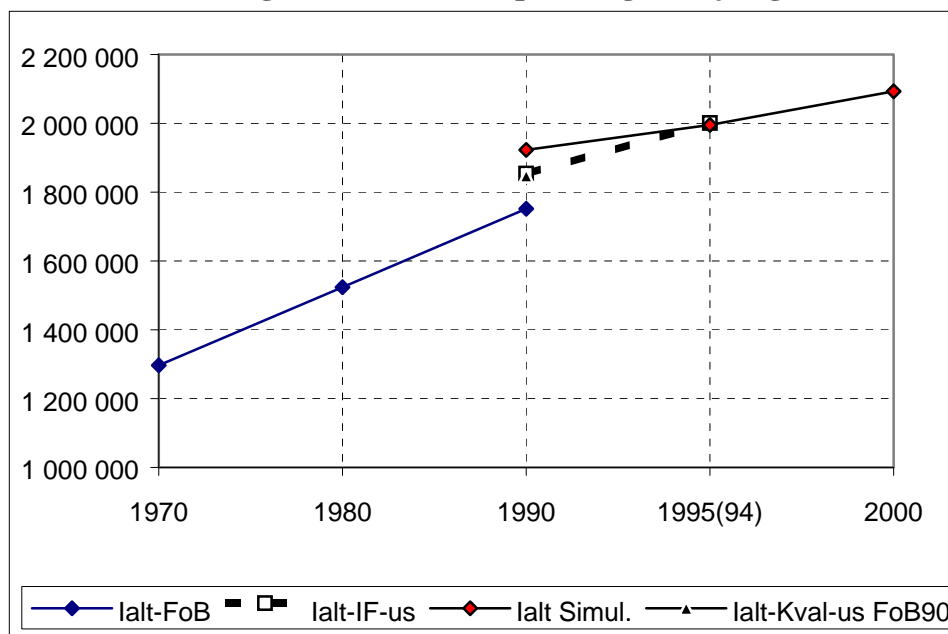
På grunnlag av Inntekts- og formuesundersøkelsene er det beregnet at det i 1994 var 2,0 millioner husholdninger i Norge. Se Jon Eplands bidrag i denne rapporten. Av disse var 824 000 enpersonshusholdninger, nær 800 000 på to eller tre personer, og de øvrige 380 000 husholdninger på fire personer eller mer. Disse tallene har blitt oppfattet som så pålitelige at Finansdepartementet brukte dem som tallgrunnlag i revidert nasjonalbudsjett for 1996, i kapittel 4 om økonomi og forbruk i enpersonshusholdninger (St meld nr 2, 1996). Der vises til i underkant av 830 000 aleneboende i Norge i 1994 med Inntekts- og Formuesundersøkelsene (IF-undersøkelsen) som kilde. Også tidligere er IF-undersøkelsen benyttet. I det

forrige seminaret om husholdninger i 1989 refererte Yngve Bergstrøm til IF-undersøkelsenes tall og slo til lyd for mer utstrakt bruk av disse.

Hvis det i virkeligheten var 2 000 000 husholdninger i 1994, og vi legger folketellingens 1 751 000 for 1990 som utgangspunkt, har veksten pr år vært over 62 000. Dette er helt urimelig. Men tar vi hensyn til at folketellingens tall for 1990 sannsynligvis er for lavt, og heller bruker IF-undersøkelsenens tall for 1990, nemlig 1 854 000 husholdninger (Schjalm 1996), blir veksten 36 500 husholdninger pr år fra 1991 til 1994. Også dette er svært vanskelig å ha tiltro til. Det vil i tilfelle innebære en helt ny situasjon og helt nye vurderinger med hensyn til boligforsyning, boligavgang og boligplanlegging. Hvert år de første fire årene av 1990-tallet måtte det blitt fremskaffet like mange nye boliger som det ble bygd, ved for eksempel oppdeling av store boliger, ved at tomme boliger ble tatt i bruk og lignende. Boforholdsundersøkelsen 1995 viser fortsatt økning av gjennomsnittlig boareal og fortsatt at mange boliger står tomme, så dette virker lite sannsynlig. Det er mulig at total avgang av boliger i Norge på 1990-tallet er blitt betydelig mindre enn den var tidligere, men vi kan vanskelig tro at den er helt borte. Derfor vil vi ikke finne det sannsynlig med høyere vekst i husholdningstallet enn 15 000 pr år de første årene av 1990-tallet. En annen forklaring på det høye husholdningstallet i 1994 er at endring av intervjuerinstruksjonen i IF-undersøkelsen da har medført flere studenter registrert som egen husholdning (jfr. Eplands innlegg).

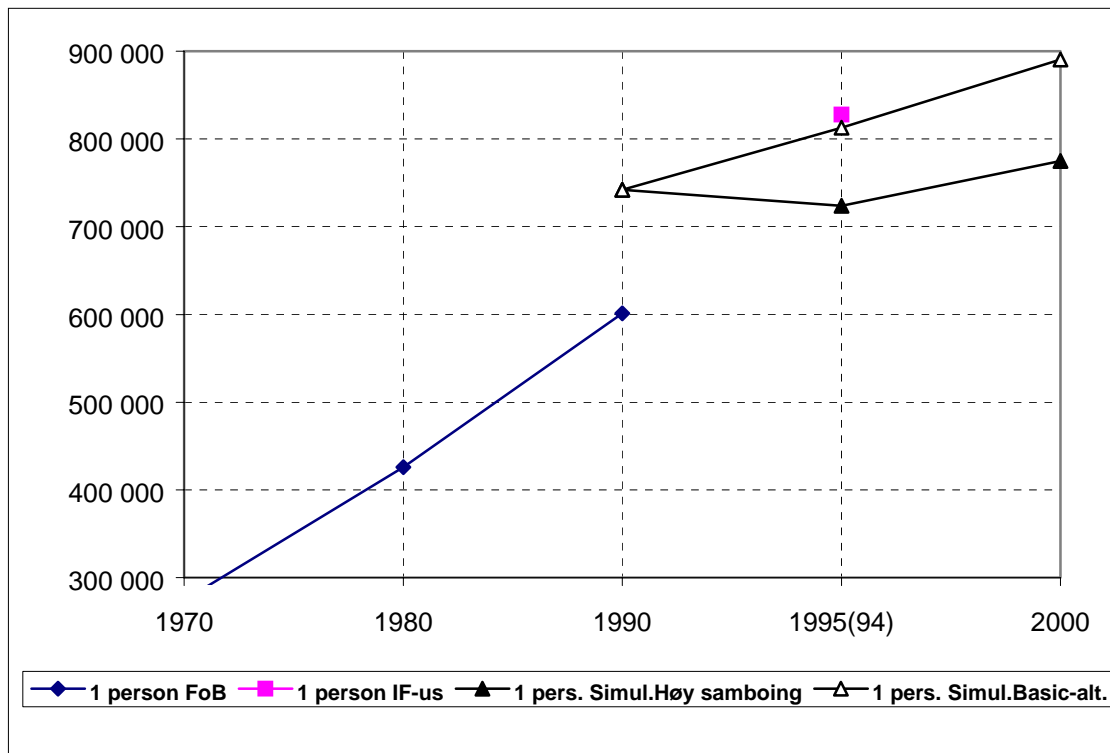
Ulike metoder har gitt ulike tall for husholdningene i 1990-årene. Figur 2a nedenfor viser forskjellige tall for totalt antall husholdninger 1980-2000, og figur 2b antall husholdninger med en person. Variasjonen i antallet aleneboere er den viktigste faktoren som avgjør det totale antallet husholdninger.

Figur 2a. Antall husholdninger totalt etter tidspunkt og forskjellige kilder

Figurene viser at alternative kilder til Folke- og boligtellingsene gir betydelig høyere tall for husholdningene totalt i 1990, og dessuten for enpersonshusholdninger.

Figur 2b. Antall husholdninger med en person etter tidspunkt og forskjellige kilder

I 1994-95 viser de alternative kildene omtrent samme totaltall, men ulike tall for enpersonshusholdningene. Dette innebærer at det i dag er vanskelig for å fastslå antallet husholdninger med bare en person. Antallet husholdninger med midlertidige bosatte har sannsynligvis økt siden 1990, ikke minst på grunn av at studenttallet har blitt så mye større. Før 1990 hadde universitetene mellom 50.000 og 60.000 studenter, og tallet økte til 77.500 i 1995. Unge i etableringsalderen bruker i dag lengre tid til etablering med familie enn de gjorde tidligere

Det er derfor rimelig å regne med vekst i antall faktiske enpersonshusholdninger. Men det er interessant å legge merke til at etter alternativet med høy samboing, som vi faktisk har i dag, *minsker* antallet aleneboere fra 1990 til 1995 i Keilmans og Brunborgs makrosimuleringer. I *basis*-alternativet øker de, men dette er antakelig mindre realistisk fordi dette regnet med for lav andel samboere.

Tabell 4. Totalt antall husholdninger (i 1000), og enpersonshusholdninger etter ulike kilder i 1990, 1995 (1994 for IF-undersøkelsen) og 2000

	Totalt antall			Kval-us FoB90	Enpersons- hushold			
	FoB	IF-us	Simulert		Simulert Basic-alt.	Simulert Høy sambo	FoB	IF-us
1990 . .	1 751	1 854	1 923	1 847	742	742	601	
1995(94)		2 001	1 995		813	724		828
2000			2 093		891	775		

Kilder: se teksten.

De simulerte tallene og IF-undersøkelsens tall ligger nært hverandre i 1994/95, men vi må her ta hensyn til at det er et år mellom dem som kan gi en ekstra differanse på omkring 20 000 husholdninger. De er fjernere fra hverandre i 1990. Det er fristende å anslå antallet år 2000 på basis av makrosimuleringene. Etter dette vil vi år 2000 ha 2 093 000 husholdninger. Holder vi oss til makrosimuleringene vil tilveksten av nye husholdninger i løpet av 1990-årene bli 17 000 per år. Ut fra hva vi har sagt foran vil dette innebære en økning av husholdningsveksten fra første halvdel av 1990-tallet til den andre, kanskje fra ca 15 000 til ca 19 000.

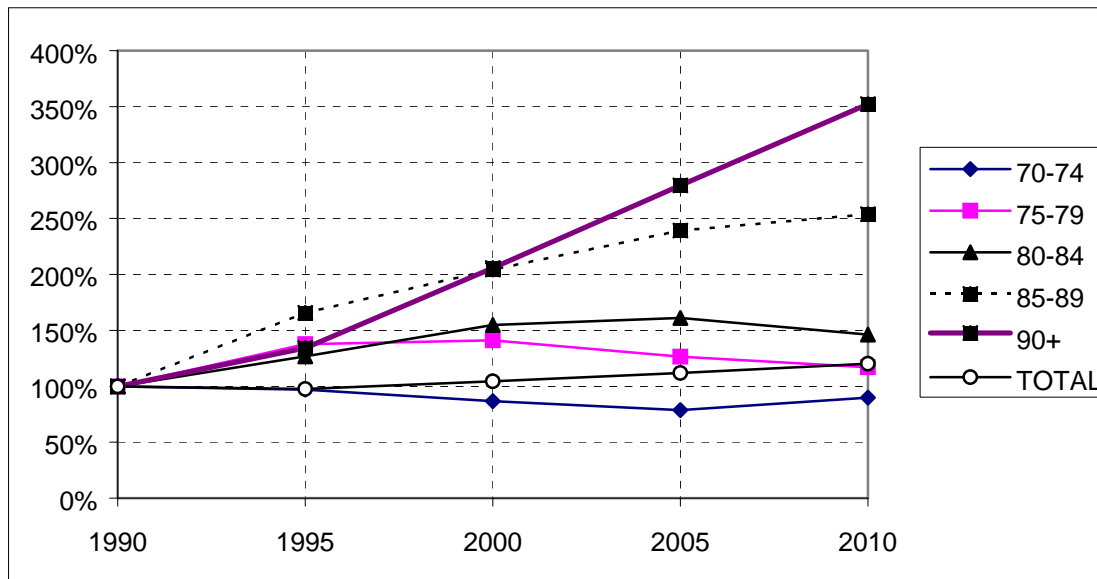
Simuleringene gir imidlertid et anslag på 775 000 enpersonshusholdninger år 2000 etter det mest sannsynlige alternativet ("høy sambo").

Eldre som bor alene

Foran har vi begrunnet hvorfor det er viktig å se nøyer på antallet husholdninger med en person. Et annet poeng er at gruppen *eldre* aleneboere er en særlig viktig gruppe for planleggingen av eldreomsorgen i årene framover. Sosial- og helsedepartementet og SSB benytter fortsatt tallene fra FoB1990 når de skal gi kommunene oversikt over eldre aleneboere, rett og slett fordi nyere tellinger ikke finnes. Svakheten ved disse tallene forsterkes ved at tallene fra utvalgskommunene i FoB1990 enten er spesielt usikre eller ikke oppgitt for noen kommuner.

Den største gruppen av personer med nedsatte funksjonsevner er eldre mennesker. Når en snakker om husholdningssituasjon og boformer for funksjonshemmede, dreier dette seg altså for en stor del om eldre aleneboere. Antallet eldre over pensjonsalderen vil i mange år framover ligge på omtrent 600.000. Men en særlig grunn til å skaffe seg bedre oversikt over eldre aleneboere, er den kraftige økningen av de *eldste* eldre som pågår nå: I en del mer sentrale kommuner går antallet av disse kraftig opp nå i løpet av 1990-årene med store konsekvenser for behovet for omsorgstiltak. Svenskene har kalt økningen i antallet aldersdemente for "en tikkende kostnadsbombe" i de skandinaviske landene i årene framover. Beregninger for Norge (Wimo et al, 1995) tilsier en vekst av milde til tunge aldersdemente minst 65 år fra 46.000 personer i 1991 til 58.000 i 2010 (i tillegg kommer noen under 65 år). I og med at kanskje mer enn halvdel av omsorgen for eldre målt i årsverk blir gitt av husholdnings- eller familiemedlemmer, sier det seg selv at eldres husholdningssituasjon er avgjørende for offentlighetens innsats. Makrosimuleringene (Keilman og Brunborg 1995) gir muligheter til å vise en sannsynlig utvikling av antallet eldre aleneboere, se figur 3.

Figur 3. Andel eldre enpersonshusholdninger 1990-2010 i Norge med 1990=100 som utgangspunkt

Kilde: Keilman og Brunborg 1995.

Figur 3 viser at i første rekke de eldste aleneboerne øker i antall sett i forhold til hvor mange de var i 1990. De som er over 84 år øker til omkring 250 prosent år 2005 i forhold til hvor mange de var i 1990. Dette bidrar til å forsterke inntrykket av en sterk behovsøkning i offentlig eldreomsorg for de eldste eldre på forholdsvis kort sikt. Økningen skyldes to forhold, for det første at antallet av de eldste øker, og for det andre at andelen av dem som bor alene også øker for de som er over 75 år. Forutsetningene om dødelighet for kvinner og menn er fra befolkningsframskrivingene som ble gjort i 1993. Den senere fra 1996 har korrigererte og lavere dødelighetsrater for menn på lengre sikt, men noe høyere rater på kort sikt. Dette kan slå ut i lavere antall enpersonshushold blant de eldste, særlig på lengre sikt.

Hvordan blir husholdningsutviklingen egentlig?

Som en konklusjon på drøftingene som er gjort foran, heller vi i retning av at Statistisk sentralbyrås makrosimuleringer av husholdningsutviklingen kan ligge nærmere virkeligheten enn de fra andre kilder, på kort sikt. Det betyr at vi kan ha hatt nær 1,9 millioner husholdninger i 1990 og knapt 2,0 millioner i 1995. I år 2000 forventer vi at vi har nær 2,1 millioner, se tabell 5. Her er ikke etablert noen konsensus, og disse antydninger til konklusjon står for forfatterens egen regning.

Godtar en tallene i tabell 5, betyr det at en anser tallene fra FoB90 (1 751 000 husholdninger) som "feil". Som sagt skyldes dette ulikhet i definisjonene. Når det gjelder behovet for nærmere diskusjoner av disse, har vi ikke kjennskap til at utvalgets anbefaling fra evalueringen av FoB90 er fulgt opp (jmfør innledningen, avsnitt 1) ut over det som skjer i dette seminaret.

Tabell 5. Totalt antall husholdninger 1990 - 2000. Makrosimuleringen, alternativ høy samboing

Simulert antall husholdninger i 1000

1990	1 923
1995	1 995
2000	2 093

Kilde: (Keilman og Brunborg 1995)

Vi har tidligere sett på IF-undersøkelsene som en god kilde for å finne et korrekt tall for husholdningene. Men beregningene som vi har vist foran, tyder på at tallene over tid vanskelig kan samsvare med faktisk husholdningsutvikling.

Litteratur

Europarådet 1990. *Household Structures in Europe*. Population Studies, No. 22, Council of Europe: Strasbourg.

Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.

Gulbrandsen, Ole og Bjørg Moen 1995. *Husholdningenes status og endring*. Samfunnsspeilet 4/95. Statistisk sentralbyrå.

Gulbrandsen, Ole, Rolf Barlindhaug og Viggo Nordvik 1994. *Endring av boligmassen - boligavgang*. Prosjektrapport 140, 1994. Norges byggforskningsinstitutt.

Keilman, Nico 1987. *Recent trends in family and household composition in Europe*. European Journal of Population, Vol. 3, Nos. 3 /4, pp. 279-325.

Keilman, Nico og Helge Brunborg 1995. *Household Projections for Norway, 1990-2020*. Part I: Macrosimulations. Statistisk sentralbyrå, Oslo - Kongsvinger 1995

Kuijsten, Anton 1995. Recent trends in household and family structure in Europe: an overview. - Pp. 53-84 in Evert van Imhoff, Anton Kuijsten, Pieter Hooimeijer, and Leo van Wissen (eds.) *Household demography and Household Modelling*, Plenum Series on Demographic Methods and Population Analysis. New York: Plenum Press.

Lesthaeghe, R. og Van de Kaa, 1986, Twee demografische transitities. Referert i Anton Kuijsten 1995. *Recent trends in household and family structure in Europe: An overview*. Univ. of Amsterdam, Dept. of Planning and Demography. The Netherlands

Lesthaeghe, R. 1995. *The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation*. I Karen Oppenheim Mason og An-Magritt Jensen 1995: *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. Clarendon Press - Oxford

Kuijsten, Anton og H.-J. Schulze, 1992. *Changing Family Structures in the 1980s - The Case of The Netherlands*. Referert i Anton Kuijsten 1995. *Recent trends in household and family structure in Europe: An overview*. Univ. of Amsterdam, Dept. of Planning and Demography. The Netherlands.

Schjalm, Arnfinn 1996. *Kvalitetsundersøkelsen for Folke- og boligtelling 1990*. Rapporter 96/10, Statistisk sentralbyrå.

SSB 1994. *Folke- og boligtelling 1990 -Evaluering. Innstilling fra et utvalg som har vurdert tellingen*. Notater 94/3. Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Wimo, Anders, Göran Karlsson, Per Olov Sandman, Bengt Winblad. 1995. Vården av dementa - en tickande kostnadsbomb? (Care for the demented - a ticking cost bomb?) *Nordic medicin* vol 110: 123-6. 4/1995

Tillegg: Definisjoner av husholdninger og boliger

Dette notatet er en kortfattet diskusjon av begrepene.

Den norske statistikken om husholdninger og boliger bygger på anbefalinger fra FN og på en koordinering mellom de nordiske landene (1). I bunnen av definisjonene ligger begrepet "familie". Familiebegrepet er snevrere enn husholdningsbegrepet. En husholdning kan således bestå av flere familier. I Norge er familiebegrepet knyttet til bolig ved at det er stilt krav om at alle i en familie må være registrert bosatt på samme sted (se (2), side 10). Ved folketellingen 1970 ble bosted til familiemedlemmer fastlagt, og er senere ajourført ved endringer i folkeregisteret via fødsels- og dødsattester, samt meldinger om vigsler og flyttinger.

Begrepet husholdning er således overordnet familiebegrepet, og kan som nevnt omfatte mer enn én familie. FN legger stor vekt på familiebegrepet og sier i erklæringen om menneskerettighetene:

" Familien er den naturlige og grunnleggende enheten i samfunnet og har rett til beskyttelse av samfunnet og staten."

Slik dette er formulert, kan det her like gjerne bety "husholdningen". I (1) omtales ulike oppfatninger av både familie og husholdning, og det pekes på at begrepene både er diffuse og verdiladete (side 16-17).

Definisjonen av privathusholdninger

Definisjonen lyder:

En husholdning er personer som er registrert bosatt i samme bolig.
Dette kalles *bolighusholdning*. (Se (3), side 11)

Denne definisjonen er operasjonalisert ved to typer kriterier:

Det ene er egenrapporteringen av personene i den enkelte husholdning ved innlevering av personskjemaer i felles konvolutt i fulltellingskommuner (1990), eller med avkryssing av hvem en bor sammen med etter preprintet liste på skjemaet til personene som ble uttrukket i utvalgskommuner (1990).

Det andre kriteriet er kontrollen etter registeropplysninger for vedkommende familie som personen tilhører. Det er særlig adresseopplysningen fra registeret som brukes for å definere husholdningen.

Egenrapporteringen brukes *ikke* til å korrigere registeropplysningene (se (4), side 15).

SSBs praksis i FoB90 legger altså stor vekt på egenrapporteringen og bruker adresseopplysningene i registeret som et *supplement*, (se (3), side 12). Likevel er registeropplysningene viktige fordi endel personer er "definert inn" i husholdningene, selv om de i praksis for det meste bor andre steder. Vi tenker på midlertidig bosatte som endel ("borteboende") studenter og elever, gifte personer som mesteparten av tiden bor andre steder enn med ektefelle (for eks. endel pendlere), eller endel personer innlagt på sykehus, fengsel e.l.

Definisjonen av privatboliger

Definisjonen lyder:

En bolig er ett eller flere rom som er bygd eller ombygd til helårs privatbolig for en eller flere personer. Det må være adgang til rommet/rommene uten at en må gå igjennom en annen bolig.

I noen tilfeller kan en bolig omfatte mer enn en leilighet. Det gjelder når personer i samme familie (for eks. ugifte barn) bor i egen leilighet på samme adresse som resten av familien.
(Se (3), side 12).

Denne definisjonen intenderer *fysiske kriterier* for hva en bolig er. De fysiske kriteriene er at boligen er bygd eller ombygd som beboelig i norsk klima hele året, og at den har egen inngang, eventuelt fra fellesrom. Stort sett er det rimelig å anta at personene som besvarer boligskjemaene vil avgrense boligene på en riktig måte. Men det er ikke klart gitt uttrykk for om eksempelvis fritidshus som er tatt i bruk som bolig, skal oppfattes som en bolig. En viss usikkerhet er tilstede om hvor klart beboerne oppfatter begrepet leilighet bl.a. eksemplifisert som hybelleilighet og hybel med egen inngang som en bolig. At boligene skal ha egen inngang er bare vist til i rettledningen til folketellingskjemaene i 1990 i forbindelse med hybel: "... og hybel med egen inngang". Om de fysiske kriteriene oppfattes entydig, er derfor vanskelig å si.

I praksis er definisjonen av bolig underlagt eksistensen av en husholdning på boligens adresse. Dette innebærer at å bestemme antall boliger ut fra fysiske karakteristika blir uriktig, hvis en ønsker opplysninger om den totale fysiske boligmassen. Som vi har nevnt foran, telles ikke boligene til midlertidig bosatte. Resultater fra Kvalitetsundersøkelsen av FoB90 tyder på at disse kan utgjøre ca. 100.000 boliger.

Tomme boliger har aldri vært talt i Norge. Beregninger gjort ut fra antall hus med minst *én bosatt* og med flere tomme leiligheter i 1970, kan tyde på at det da var omkring 40.000 tomme boliger. Regner vi med et minst like stort antall *helt* tomme boliger, kan antallet tomme boliger totalt ligge på nivået 100.000 boliger (6).

Det er heller ikke uproblematisk å avgrense hva som skal oppfattes som en *tom bolig*. Dersom for eksempel en ubebodd kjellerleilighet med egen inngang innlemmes og tas i bruk som kjellerstue av de som bor i hovedboligen, er det vanskelig å vite om den da regnes som en tom bolig eller bare en del av hovedboligen.

I alt var det nær 200.000 bebodde boliger på ett eller to rom (med eller uten kjøkken i tillegg) som befant seg i eneboliger, våningshus eller andre småhus i 1990 (6). Om disse i fysisk forstand skal regnes som egne boliger, er problematisk. Vi må gå ut fra at de fleste av dem er småleiligheter inne i større hovedboliger. Hvorvidt de er i bruk som egne boligheter vil være avhengig av hva boligeierne finner hensiktsmessig til enhver tid.

Henvisninger

- (1) - Samordnad nordisk statistikk om familjer och hushåll. Tekniske rapporter nr. 49. 1989. Nordisk statistisk sekretariat. København
- (2) - Familjestatistikk, SSB 1982, NOS B 394
- (3) - Folke- og bolig telling 1990. SSB 1990. Landssammendraget "Hele landet"
- (4) - Folke- og bolig telling 1990, SSB, udatert
- (5a) - Gulbrandsen, Ole og Moen, Bjørg. 1990. Om husholdninger og forskning i dag. I Gulbrandsen, Ole og Moen, Bjørg (red.). Husholdninger: Data og definisjoner. Prosjektrapport 63. Norges byggforskningsinstitutt 1990.
- (5b) - Andersen, Arne. 1990. Husholdningsstrukturen - hvorfor spriker resultater fra utvalgsundersøkelser? I Prosjektrapport 63. Norges byggforskningsinstitutt 1990
- (6) - Gulbrandsen, Ole. Om boligavgang. Foredrag på seminar, Boligøkonomisk nettverk. Oslo, mai 1993

28.07.97 HUSHOLDSFRAMSKRIVINGER

Helge Brunborg og Inger Texmon
Statistisk sentralbyrå
Seksjon for offentlig økonomi og personmodeller

1. Innledning⁹

Det har lenge vært stor etterspørsel i Norge etter husholdsframskrivinger, både fra nasjonale og lokale planleggingsmyndigheter, andre offentlige institusjoner, private bedrifter, o.l. Likevel har det ikke før de aller siste årene foreligget noen offisiell framskriving av husholdsutviklingen. Noen institusjoner, som Postverket, har derfor utviklet sin egen enkle husholdsmodell.

Utvikling og drift av husholdsmodeller bør imidlertid være Statistisk sentralbyrås ansvar, på samme måte som framskriving av folkemengden etter kjønn og alder, både på nasjonalt og regionalt nivå. Etter mange år med praktisk talt ingen virksomhet på dette feltet¹⁰, til tross for den store etterspørselen, har SSB nå hele tre modeller for framskriving av hushold: en makromodell og to mikromodeller. Alle modeller er operative, men de er på litt ulike utviklingsstadier. Makromodellen må sies å være ferdig, mens de to mikromodellene fortsatt er under utvikling. De tre modellene har mange fellestrekk, spesielt når det gjelder tilstandsrom og overgangsrater. De to mikromodellene bygger i stor grad på makromodellen. Den ene mikromodellen er en rendemografisk modell, mens den andre, husholdsmodulen i MOSART, simulerer husholdsoverganger integrert i en omfattende økonomisk-demografisk modell.

I dette innlegget vil vi legge hovedvekten på MOSART: metode, forutsetninger, data og resultater. De to andre modellene vil bli mer summarisk omtalt. Før vi presenterer modellene, vil vi gi en kort oversikt over noen generelle prinsipper for husholdsframskrivinger.

2. Generelt om husholdsframskrivinger

De siste årene har en rekke modeller for framskriving av hushold blitt utviklet, både i Norge og andre land. Det er et stort mangfold i metoder og prinsipper blant de modellene som anvendes. Derfor er det ennå et langt stykke igjen før det blir en så enhetlig praksis innenfor husholdsmodellering som det er for framskriving av folkemengden etter kjønn og alder, hvor kohort-komponent-modellene er så å si enerådende som metodisk tilnærming. Årsakene til dette ligger primært i kompleksiteten ved husholdsmodellering - som er atskillig større enn ved framskriving av befolkningen etter kjønn og alder. Dernest er det en stor mangel på relevante data, både om initialbefolkningen og om overgangene mellom ulike husholdstyper, samt en viss uklarhet om de husholdsbegrep som inngår.

⁹ Vi takker Leif Andreassen for samarbeid og nyttige kommentarer.

¹⁰ Det er tidligere utviklet en enkel statisk husholdsmodell i Statistisk sentralbyrås forskningsavdeling for bruk i konsumfunksjonen i MSG-modellen og til etterberegninger av fordeling av velferd (Aasnes og Holtsmark, ikke dokumentert). Dessuten er det laget to modeller for framskriving av befolkningen etter ekteskapsstatus (Brunborg, Mønnesland og Selmer 1981; Kravdal 1986).

Tidligere var de fleste husholdsmodeller statiske når det gjelder husholdsutvikling. De var som regel av «headship rate»- typen. Denne metoden tar utgangspunkt i hvor store andeler i hver gruppe etter kjønn og alder som er «head of household» (evt. hva slags husholdstype de er overhode for) og hvordan disse andelene har endret seg i en basisperiode. Antall hushold framskrives så ved å holde andelene konstante (eller å ekstrapolere observert endring av andelene inn i framskrivingsperioden) for så å multiplisere dem med tall fra en befolkningsframskrivning etter alder og kjønn. Metoden er enkel å bruke og stiller beskjedne datakrav, men den tar ikke hensyn til dynamikken i utviklingen, dvs. at det er tilgang til og avgang fra de ulike husholdstyper. Statistiske modeller kan gi underlige resultater, f.eks. at gjennomsnittlig barnetall for tobarnsfamilier er forskjellig fra 2,0. Alle de tre modeller som omtales i denne artikkelen er dynamiske.

En annen dimensjon for ulikhet mellom husholdsmodeller er valget mellom makro- og mikronivå: Makromodeller simulerer befolkningsgrupper, mens mikromodeller simulerer utviklingen for hvert enkelt individ. Som regel er mikromodellene betydelig mer kompliserte å utvikle enn makromodellene, men mikromodellene har den fordel at de kan gi tall for et stort antall kombinasjoner av kjennetegn ved individene. Dessuten kan de brukes til fordelingsanalyser. Usikkerhet p.g.a stokastikken i simuleringen er vanligvis ikke noe problem, dersom det simuleres populasjoner av en viss størrelse. For øvrig finnes det metoder for å redusere den usikkerheten som oppstår på grunn av variasjonen i tilfeldige trekking, se Fredriksen (1995a). Et annet problem i noen av mikrosimuleringsmodellene er knyttet til rekkefølgen av begivenhetene i et gitt år i simuleringen, se avsnitt 3.3 og 4.2.

3. Husholdsmodeller i Statistisk sentralbyrå

3.1 Makromodell

En av de viktigste grunnene til at Statistisk sentralbyrå har utviklet en egen makromodell for husholdsframskrivinger, er for å produsere konsistente overgangsrater for videre bruk i mikrosimulering, se punkt 4.3 nedenfor. Imidlertid står makromodellen også på egne bein. Den kan relativt enkelt og raskt lage en husholdsframskrivning med aggregerte tall for visse husholdskategorier. Makromodellen omtales av og til som LIPRO-modellen, da den benytter programmet LIPRO (“Life style PROjections”), som er et generelt program for husholdsframskrivinger. Programmet er utviklet i Nederland av Van Imhoff og Keilman (1991) og er siden implementert i bl.a. Belgia, Italia, England, Polen og Finland.

Makromodellen er en dynamisk multidimensjonal modell av kohort-komponenttypen. Den framskriver befolkningen fem år av gangen etter kjønn, femårige aldersgrupper og 15 husholdsposisjoner. En person må være over 14 år for å kunne danne eget hushold eller bli samboer/ektefelle. En person kan være i en av følgende kategorier (se figur 1):

- barn (dvs. under 25 år) som bor sammen med en eller begge foreldre (CHLD),
- voksen som bor alene eller er enslig forelder (med 1, 2, 3 eller flere barn) (SIN*),
- voksen som bor sammen med en samboer (med 0, 1, 2, 3 eller flere barn) (COH*),
- voksen som bor sammen med en ektefelle (med 0, 1, 2, 3 eller flere barn) (MAR*),
- voksen (eller barn) som er i en annen enn de forannevnte husholdsposisjoner i et privathushold (f.eks. voksne barn over 25 år) (OTHR),
- person som bor på en eldreinstitusjon (INST).

Modellen er dynamisk fordi det er *overganger* mellom de ulike husholdsposisjoner som modelleres. Figur 1 viser de ulike husholdsposisjoner og de mulige overganger mellom dem (skraverte ruter). I tillegg kommer såkalte eksterne begivenheter, dvs. fødsler, dødsfall, innvandring og utvandring. Noen overganger er umulige per definisjon, f.eks. den *direkte* overgangen fra barn til samboer med ett barn.

Initialpopulasjonen er et utvalg på 10.000 hushold fra Folke- og bolig tellingen 1990. Da utgangspunktet var å lage en framskrivning av *faktiske* hushold, ble det tatt utgangspunkt i en fil med ukorrigerede opplysninger, dvs. før husholdstilknytning ble rettet for å få samsvar med Det sentrale folkeregisteret. Alle personer i denne filen ble koblet sammen til hushold, og husholds*posisjon* ble bestemt for hvert enkelt individ. I tillegg ble hushold*stype* bestemt for alle hushold. For mange av personene var det inkonsistenser eller manglende opplysninger, slik at atskillig manuell tilpasning måtte til. Før framskrivningsberegningen ble personene aggregert til grupper etter kjønn, femårig alder og husholdsposisjon.

En verdifull egenskap ved LIPRO i forhold til andre makromodeller, er at den kan sikre konsistens mellom ulike begivenheter ved å justere overgangsratene, f.eks. mellom antall menn og kvinner som gifter seg. Den kan også sørge for at det blir konsistens med *eksterne* begivenheter, f.eks. at antall fødsler, dødsfall og nettoinnvandrere per år skal være de samme som i SSBs offisielle befolkningsframskrivinger (som lages med modellen BEFREG). Et viktig resultat fra makromodellen er derfor et sett med konsistensjusterte overgangsrater. Disse danner grunnlag for de sannsynligheter som brukes i de to mikromodellene som vil bli omtalt nedenfor. En annen restriksjon som er lagt inn i modellen, er at antall personer som går over til eldreinstitusjoner kan settes lik antall personer som går ut av slike institusjoner, slik at kapasiteten holdes konstant lik nåværende kapasitet (i framskrivingene er det brukt 45.000 institusjonsplasser for eldre, bortsett fra ett alternativ hvor denne restriksjonen er opphevet).

Metode, forutsetninger, data og noen resultater er publisert i Keilman og Brunborg (1995). Noen foreløpige tall er presentert i Keilman (1994).

3.2 Rendemografisk mikrosimuleringsmodell

I Seksjon for demografi og levekår (SDL) i SSB er det under utvikling en mikrosimuleringsmodell, under ledelse av Nico Keilman (for en foreløpig beskrivelse, se Brunborg og Keilman 1993). Modellen bruker konsistensjusterte overgangsintensiteter som er generert av LIPRO-modellen, se figur 1. Opprinnelig var det meningen at denne modellen skulle bli en del av MOSART, men det viste seg at dette av ulike grunner ble for komplisert.

3.3 Husholdsmodul i MOSART

MOSART er et modellsystem som har vært under utvikling siden siste halvdel av 1980-tallet i Seksjon for offentlig økonomi og personmodeller, men i tidligere versjoner av MOSART ble bare endringer av ekteskapelig status simulert - ikke husholdsoverganger. Ekteskapelig status er fremdeles viktig i MOSART, da f. eks. en del trygdeordninger er mer avhengig av formell ekteskapelig status enn hvem som bor sammen. Derfor er et fullt sett av verdier for ekteskapelig status beholdt i modellen - selv ved utvidelsen med en husholdsmodul.

Det er en rekke andre variable i MOSART som det er større interesse i å knytte til hushold enn til ektepar, f.eks. inntektsvariable. Den viktigste gevinsten ved å utvikle en husholdsmodul i MOSART i tillegg til de to rendemografiske modellene som det også er

satset på, er nettopp at resultatene for en rekke andre variable kan fordeles etter hushold. I utviklingen av denne husholdsmodulen er både begrepene og en rekke overgangssannsynligheter med utgangspunkt i makromodellen brukt.

Figur 1. Tilstandsrom og mulige overganger mellom husholdsposisjoner i makromodellen

Skraverte ruter viser mulige overganger. Blanke ruter viser overganger som er umulige, enten per definisjon eller per forutsetning

1	CHLD	avhengig barn (<25 år)	dependent child (<25 years)
2	SIN0	voksen i en-personhushold	adult in one-person household
3	SIN1	enslig voksen, med ett barn	single adult with one child
4	SIN2	enslig voksen, med to barn	single adult with two children
5	SIN3+	enslig voksen, med tre eller flere barn	single adult with three or more children
6	COH0	samboer uten barn	cohabiting, no children
7	COH1	samboer, med ett barn	cohabiting, 1 child
8	COH2	samboer med to barn	cohabiting, 2 children
9	COH3+	samboer, med tre eller flere barn	cohabiting, 3+ children
10	MAR0	gift uten barn	married, no children
11	MAR1	gift, med ett barn	married, 1 child
12	MAR2	gift, med to barn	married, 2 children
13	MAR3+	gift, med tre eller flere barn	married, 3+ children
14	OTHR	annen posisjon i et privathushold	other position in private household
15	INST	i institusjonshushold	in institutional household

Fra/Til	CHLD	SIN0	SIN1	SIN2	SIN3+	COH0	COH1	COH2	COH3+	MAR0	MAR1	MAR2	MAR3+	OTHR	INST
CHLD															
SIN0															
SIN1															
SIN2															
SIN3+															
COH0															
COH1															
COH2															
COH3+															
MAR0															
MAR1															
MAR2															
MAR3+															
OTHR															
INST															

Merk at overgangen CHLD-INST er definert som umulig, da overgang til institusjon bare skjer for personer 65 år og over. Overgangene SINx-INST, for x>0, er også definert som umulig, da det er forutsatt at en enslig forelder ikke kan forlate sine barn. (Men det motsatte kan selvsagt skje.)

I forhold til den rendemografiske mikrosimuleringsmodellen er det i MOSARTs husholdsmodul gjort flere forenklinger. Fordi MOSARTs husholdsmodul er utviklet som et tillegg til en allerede eksisterende, omfattende modell (se omtale i neste avsnitt), måtte dennes hovedprinsipper følges. Blant annet er det i MOSART antatt at simuleringen av en del begivenheter skjer *sekvensielt*, mens det er forutsatt full simultanitet i SDLs mikromodell. En annen forskjell er at MOSART er kvinnedominert når det gjelder inngåelse og oppløsning av ekteskap og samboerskap, mens den rendemografiske modellen behandler de to kjønn

symmetrisk. Da begge mikromodeller er under utvikling, er det for tidlig å si noe om likheter og forskjeller i resultatene.

4. Nærmere om husholdsframskrivinger med MOSART

4.1 Generelt om modellen

MOSART er et akronym for **M**odell for mikrosimulering av skolegang, **a**rbeidsmarked og **t**rygd. Modellen ble opprinnelig utviklet for å erstatte SSBs modeller for framskriving av henholdsvis utdanning (MONS) og arbeidstilbud (MATAUK), og ble siden utvidet med en trygdemodul. For en beskrivelse, se Fredriksen (1995b) eller Fredriksen og Spurkland (1993). En ny versjon av modellen (3.1) ble utviklet høsten 1996. Foruten den nye husholdsmodulen er det gjennomført en del endringer i simuleringen av trygdeoverganger. Blant annet er attføring definert som ny trygdestatus i modellen, ved siden av alderstrygd, uførhet, avtalefestet pensjon (AFP) og etterlattepensjon.

MOSARTs styrke er at det enkelte individ kan følges over livsløpet på en rekke områder, som demografi, utdanning og trygd. Det blir derved mulig å få framskrevne tall for en rekke kombinasjoner av kjennetegn, som f.eks. antall enslige mødre etter utdanning og barnas alder. Dette er det i praksis umulig for makromodeller å klare, i hvert fall hvis det er mange ulike kombinasjoner av egenskaper man ønsker tall for.

Det er framskriving av antall personer og deres arbeidsmarkedstilknytning, utdanningsstatus, trygdestatus og pensjoner som er hovedformålet med MOSART. Modellen brukes hyppig av flere departementer, bl.a. i forbindelse med utarbeiding av Regjeringens langtidsprogrammer. Også demografiske komponenter er imidlertid sentrale i MOSART, fordi det framtidige antall personer etter alder, kjønn og ekteskapelig status er en viktig del av modellens resultater - de er bl.a. nødvendige for å beregne antall pensjonister. Dernest påvirker en del demografiske faktorer annen atferd, f.eks. er antall mindreårige barn viktig for gifte kvinners yrkesdeltaking.

I MOSART brukes det ettårige overgangssannsynligheter som framskriver individenes kjennetegn (per 31.12) ett år om gangen. Om en person skal endre kjennetegn, f.eks. gifte seg, bestemmes ved trekning. Dersom den genererte sannsynlighet (ved tilfeldig trekning) er større enn den estimerte overgangssannsynlighet, vil individet endre kjennetegn, ellers ikke.

Initialpopulasjonen er et anonymisert utvalg av den norske befolkning per 31.12.1993. Det er laget tolv en-prosentutvalg fra Det sentrale folkeregisteret. Opplysninger fra andre registre er så koblet til, blant annet om utdanning, og om trygd og pensjonsgivende inntekt fra Rikstrygdeverkets registre (Fredriksen 1996). I simuleringen brukes ett eller flere av disse utvalgene. Det er altså et utvalg av den *virkelige* befolkning som simuleres, initialt med deres observerte kjennetegn. Dette er ganske unikt, da det i de fleste utenlandske modeller i stor grad brukes *syntetiske* kjennetegn, dvs. at en del individkjennetegn er trukket. Dette må gjøres fordi man ikke har tilstrekkelig mange opplysninger om hvert enkelt individ fra registre eller utvalgsundersøkelser. Dette er bare i begrenset grad gjort med initialbefolkningen for MOSART, bl.a. for arbeidsmarkedskjennetegn.

4.2 Beskrivelse av husholdsmodulen

I tidligere versjoner av MOSART (versjoner til og med 2.3) er det modellpopulasjonens ekteskapelige status, og ikke husholdskjennetegn, som blir modellert. Utgangspopulasjonen til modellen har ikke hatt noen informasjon om samboerforhold, og heller ikke noe om hvor mange barn som bor sammen med foreldrene. Den har imidlertid simulert de fødsler hver enkelt kvinne har gjennomgått i framskrivingsperioden. En annen svakhet ved tidligere versjoner er at det ikke er noen institusjonsbefolkning.

Som nevnt i avsnitt 3.3, er det i MOSART foretatt den forenkling at en del begivenheter simuleres sekvensielt, selv om individene er under *simultan* risiko for en del overganger, f.eks. å få barn og å gifte seg.. Dette forenkler modellstrukturen betydelig, da det kan brukes overgangssannsynligheter som er estimert uavhengig av hverandre, og derved kan modellen oppdeles i moduler. En sekvensiell modellering som er statistisk korrekt stiller imidlertid krav til estimering av overgangsratene som det i en del situasjoner kan være vanskelig å tilfredsstille. For noen typer av begivenheter antar vi derfor at forutsetningen om sekvensiell simulering innebærer en liten feilkilde. F.eks. skjer de aller fleste dødsfall i aldersgrupper der det ikke fødes barn.

I modellering av husholdsoverganger er det for øvrig flere mulige utfall for enkelte av overgangene. For eksempel kan en person som bor i foreldrehjemmet, gå over til en tilstand som aleneboende, ugift samboende eller gift, og disse tre overgangene simuleres simultant.

I MOSART simuleres de demografiske begivenhetene i denne rekkefølgen:

1. Innvandring og utvandring (bare netto overskudd i hver aldersklasse)
 2. Dødsfall
- Husholdsoverganger:*
3. Flytting fra institusjon for eldre
 4. Flytting til institusjon for eldre
 5. Flytting av enslige til «andre hushold»
 6. Flytting fra foreldrehjemmet (inkludert pardannelse)
 7. Annen endring av status for samboerskap og ekteskap.
 8. Fødsler

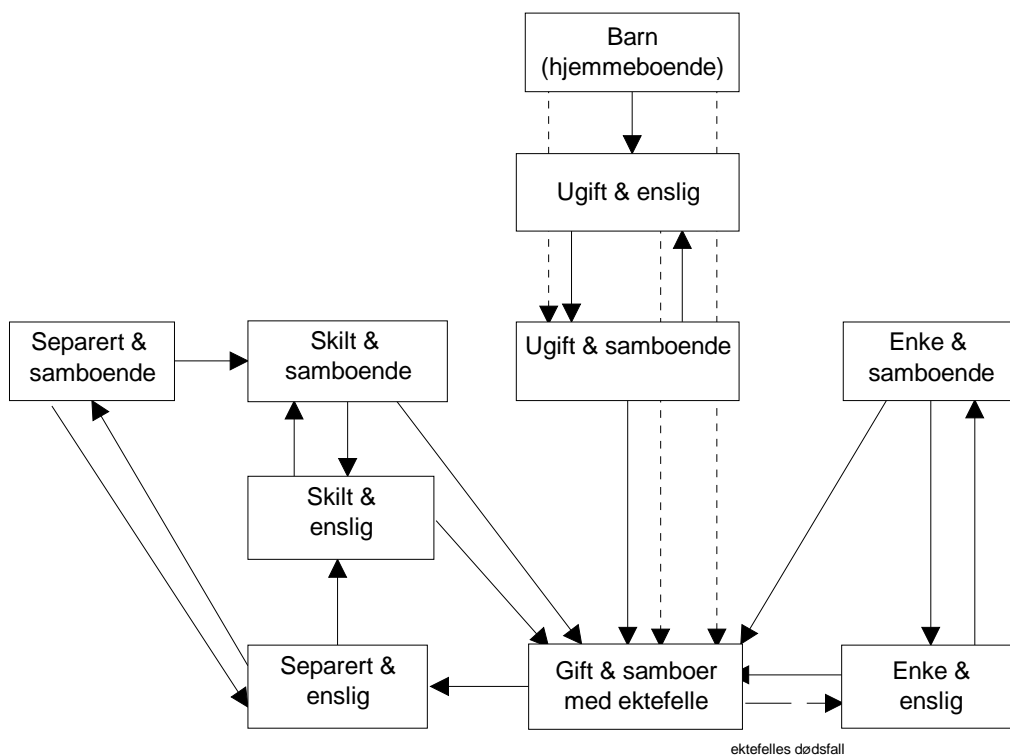
Ved pardannelse og -oppløsning simuleres overgangene (eller begivenhetene) i utgangspunktet bare for kvinner (som ved fødsler). Ved pardannelse trekkes det så en mannlig partner fra den ikke-gifte bestanden etter en gitt aldersavhengig fordelingsnøkkel. Figur 2 viser de fleste av de rene husholdsovergangene i MOSART. Overganger til og fra institusjonshushold og «andre hushold» er utelatt fra figuren, i likhet med de eksterne begivenhetene dødsfall, fødsler og inn/utvandring. Det er heller ikke skilt mellom paritet i denne figuren, mens tilstandene derimot er spesifisert både etter samlivsstatus og ekteskapelig status.

Av figur 2 går det bl.a. fram følgende:

- For alle kategorier er det både en formell (ekteskapelig) status og en husholdsposisjon.
- Når et barn skal flytte hjemmefra velges det simultant blant tre begivenheter: overgang til aleneboer, samboer eller gift. I modellen simuleres dette at vi først simulerer om barnet skal flytte, og deretter hvilken av de tre begivenhetene som skjer.
- Ektefeller bor sammen, bortsett fra når de er separert.

- Overgang fra gift til separert er en «nettoovergang», dvs. at det ikke er noen overgang tilbake til gift.
- Overgang til enke (eller enkemann) skjer når ektefellen dør (bestemmes i dødelighetsmodulen).
- Det er ikke mulig å gå direkte fra gift til skilt eller fra gift til samboer.

Figur 2. Ekteskaps- og samboerstruktur i MOSART

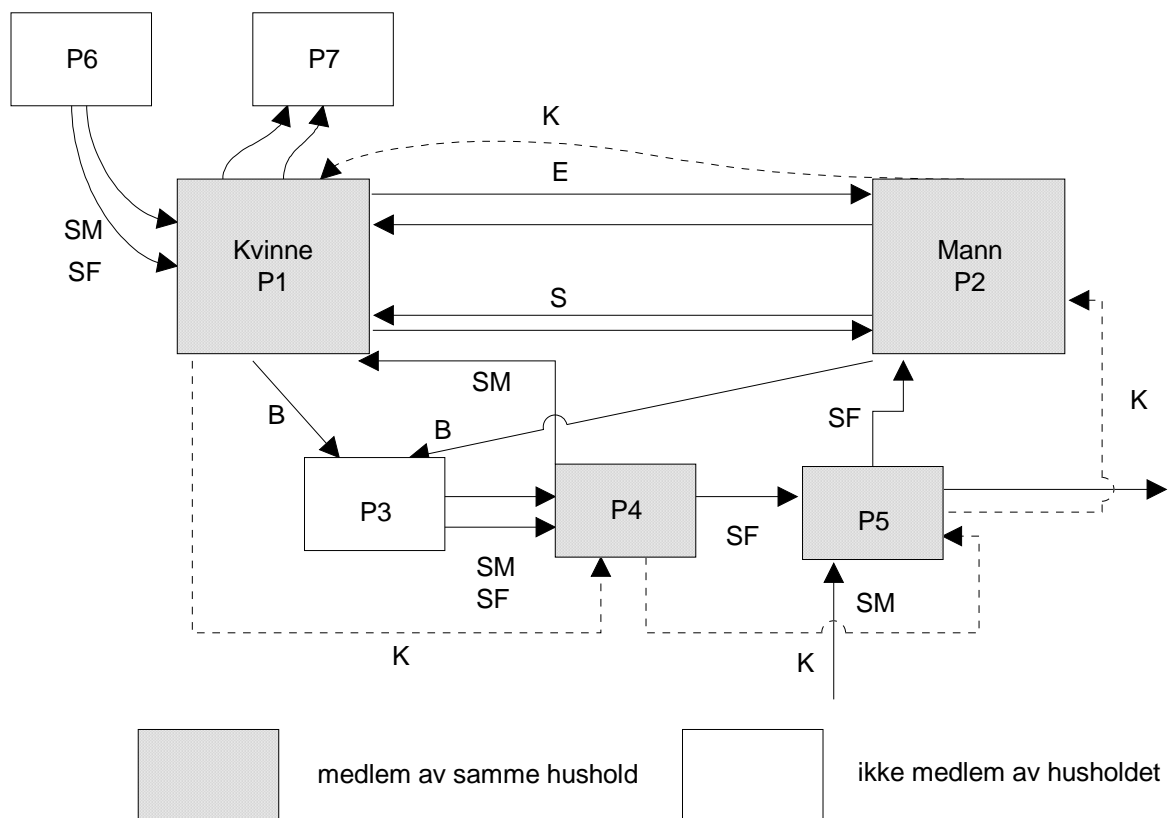
I en mikrosimuleringsmodell må det tas vare på en rekke relasjoner mellom individene, og disse må oppdateres når det skjer endringer. F.eks. bør modellen «huske» hvem som er den tidligere ektefellen til en kvinne som blir enke og flytter sammen med en samboer, da dette kan ha betydning for alderstrygden. Disse relasjonene ivaretas programmeringsmessig ved såkalte «pekere» mellom de ulike personobjektene, se figur 3. (MOSART er programmert i det objektorienterte språket SIMULA.) Pekerstrukturen blir lett svært komplisert. Det framgår av figuren at modellen tar vare på informasjon om relasjoner mellom personer som ikke nødvendigvis bor i samme hushold, som barn og foreldre, søsken og tidligere ektefeller. Denne egenskapen gjør at MOSART langt på vei er en slektskapsmodell og derfor vil kunne brukes til å simulere slektskapsmønstre. Det er planen å utnytte dette til å innføre arv, som et ledd i å integrere inntekt og formue i modellen. Foreløpig er ikke alle slektskapsrelasjonene implementert i modellen.

I figur 3 har noen utvalgte av de inntegnede pilene følgende betydning:

- P1 og P2 er gift med hverandre.
- P3 og P4 er barn av P1. De er også barn av P2, som i tillegg har barnet P5.
- P3 har flyttet ut av foreldrenes hushold, som da består av P1 og P2, deres felles barn P4 og P2s barn P5.
- P6 og P7 er søsken av P1.

Figur 3. Pegerstruktur mellom personobjekter i MOSART

B = peker til yngste juridiske barn
 SF = søskenpeker (med felles far)
 SM = søskenpeker (med felles mor)
 E = peker til ektefelle
 S = peker til samboer
 K = peker mellom husholdsmedlemmer

4.3 Overgangssannsynligheter

Som nevnt ovenfor, produserer makromodellen konsistente overgangsrater som benyttes i MOSART etter at de først er regnet om til sannsynligheter. Selv om MOSART har hatt stor nytte av arbeidet med makromodellen, har det vært visse kompliserende faktorer, som følgende:

- Tilstandsrommet i makromodellen stemmer ikke helt med det som trengs i MOSART, bl.a. har ikke makromodellen ekteskapelig status for personer som er enslige eller samboere.
- Overgangene i makromodellen er bare avhengig av husholdsposisjon (som inkluderer paritet), alder og kjønn, og ikke en sentral variabel som *ynge barns alder*. Heller ikke andre tilstandsvarigheter er med, som varighet av ekteskap og samboerskap. I MOSART, hvor vi opererer med et fullt sett av status for ekteskapelig status i tillegg til husholdsposisjon, har vi i ett tilfelle brukt overgangssannsynligheter som er avhengige av varighet, nemlig for overgangen fra separert til skilt. Disse er hentet fra registerdata for siste år (1995).
- Overgangssannsynlighetene i makromodellen er beregnet for femårige aldersgrupper og for femårsperioder, fordi dette er blitt brukt i makromodellen. Disse er deretter regnet om til overgangssannsynligheter for ettårige aldersgrupper og for ettårsperioder.

4.4 Utgangspopulasjonen

Selv om vi i utgangspunktet har den samme inndelingen av befolkningen i husholdsposisjoner som i LIPRO, kan ikke inndelingen bli identisk, siden datakildene ikke er sammenfallende.

Som nevnt er utgangspunktet for en MOSART-simulering et utvalg trukket fra situasjonen i Det sentrale folkeregisteret per 31.12.1993. Fra registeret henter vi opplysninger om ektepar og samboere som er registrert bosatt på samme adresse (det vil for samboerne i praksis si de som har felles barn), om barnetall, om barna er registrert bosatt sammen med foreldrene, ekteskapelig status og (som oftest) ektefellens identifikasjonsnummer. For hver av personene er det også en del opplysninger om foreldrene. Ektefeller og samboere med felles barn er som regel trukket ut til det samme utvalget, mens barn og foreldre ikke er trukket sammen.

Alle personer i utvalget blir på dette grunnlag først organisert som enslige, som ektepar, eller som samboere med felles barn. Foreldre/barn-relasjoner blir dannet ut fra de *opplysninger* hver av personene har om sine foreldre og om eventuelle barn. Dette betyr for eksempel at det for en person som ifølge personregisteret har tre barn i gitte aldre, trekkes tre individer i utvalget med samme alder, kjønn og registreringsstatus som disse barna. Videre blir par eller enslige (og eventuelle barn) organisert i hushold etter de opplysningene man har fra registeret om hvorvidt de bor sammen med barn som er over 14 år. Håndteringen av særkullsbarn er mer komplisert, men her ligger også registeropplysninger til grunn. Dette leder til en foreløpig inndeling av befolkningen etter husholdsposisjon som i den andre linjen i tabell 1.

Fordelingen fra Folke- og bolig tellingen, slik denne ble bearbeidet for makromodellen som omtalt i avsnitt 3.1, blir brukt til å endre denne foreløpige fordelingen på følgende punkter:

- Andel hjemmeboende personer over 14 år blir justert ned i overensstemmelse med FoB90.
- Samboere *uten* barn blir trukket blant enslige ugifte, skilte eller enker/enkemenn, slik at andelen av befolkningen som er samboere uten barn, blir i overensstemmelse med FoB90. Andel samboere *med* barn er ikke justert opp, da andelen samboere med *felles* barn i 1993 lå høyere ifølge Folkeregisteret enn det totale antallet samboere med barn i FoB90.
- Et gitt antall institusjonsboere (43.000) trekkes ut blant befolkningen over 64 år.
- En del av de unge enslige blir organisert til hushold av voksne som ikke er par, slik at andelen «andre hushold» blir som i makromodellens utgangspopulasjon. Denne kategorien avspeiler blant annet at søsken eller venner kan danne felles hushold.

Fordelingen ifølge FoB90 og den endelige fordelingen etter husholdsposisjon i MOSARTs utgangspopulasjon er begge gjengitt i tabell 1. De viktigste forskjellene mellom disse er:

- Det registrerte antall samboere med felles barn lå i følge Folkeregisteret ved utgangen av 1993 langt høyere enn i FoB90. Dette skyldes først og fremst en reell økning i størrelsen av denne gruppen på de drøyt tre årene som er gått mellom de to tidspunktene. Det totale antall samboere i utvalgene svarer etter dette til 350 - 380.000. Dette er noe lavere enn hva som er framkommet i intervjuundersøkelser på midten av 1990-tallet. Noack (1996) anslår at det var minst 400.000 samboere i 1994.
- Antall hushold som består av ektepar er langt lavere i MOSARTs utgangspopulasjon enn i FoB90. Dette skyldes delvis en reell nedgang i antall ektepar. (Fra utgangen av 1990 til utgangen av 1993 sank andelen gift fra 41,9 til 39,8 prosent av befolkningen.)

Når fordelingen etter hushold brytes ned etter aldersgrupper, blir de relative forskjellene mellom tallene fra de ulike datakildene noe større enn om vi bare ser på hovedgruppene. En slik nedbryting for de to alternative utgangspopulasjonene er vist i tabell 2.

Både denne bearbeidingen og den bearbeidingen av FoB90 som ble utført til beregningen med makromodellen, har gitt et anslag for antall hushold som ligger en god del høyere enn de anslag SSB ellers oppgir på grunnlag av folketellingsdata (etter at de er korrigert i henhold til registeret), se neste avsnitt. Bearbeidingen av FoB-filen førte til et anslag på antall private hushold i Norge på 1,923 mill (se tabell 5). Dette er 170.000 høyere enn det offisielle tallet fra FoB 1990, men bare 53.000 hushold mer enn det kvalitetsundersøkelsen for FoB 1990 kom til; 69.000 mer enn i Inntekts- og formuesundersøkelsen (IU) 1990; og 81.000 flere enn i IU 1990 med tilleggsutvalg (Schjalm 1996).

Tabell 1. Folketallet 31.12.1993 etter husholdsposisjon. 1000 personer

	I alt	Chld	Sin0	Sin1+	Coh0	Coh1+	Mar0	Mar1+	Othr	Inst
Basert på fordelingen i FoB90 (bearbeidet for makromodellen)	4324	1148	750	114	202	62	803	972	227	46
Fra Det sentrale folkeregisteret	4324	1250	951	135	8	159	798	944	79	0
Mosarts initialbefolkning	4324	1151	743	127	223	157	752	880	248	43
Differanse Mosart - FoB90- fordeling	0	3	-7	13	21	95	-51	-92	21	-3

5. Resultater

De resultatene som vises her må anses som foreløpige, da modellen fortsatt er under utvikling. De må derfor brukes med forsiktighet. De stammer fra en simulering der det er benyttet konstante overgangssannsynligheter for hele perioden for husholdsovergangene. Det eneste avviket er at det er satt et tak på 47.000 institusjonsbeboere. Forutsetningene når det gjelder andre demografiske endringer, er hentet fra befolkningsframskrivingen 1996-2050 - nærmere bestemt alternativet der det er forutsatt en årlig netto innvandring på 7 000 personer og konstant fruktbarhet med et samlet fruktbarhetstall på 1,86 barn per kvinne. Dødeligheten er derimot forutsatt å synke gjennom framskrivingsperioden, slik at forventet levealder ved fødselen innen år 2050 vil gå opp med mellom 4 og 5 år både for menn og kvinner.

Tabell 2. Folketallet 31.12.1993 etter husholdsposisjon og aldersgruppe. 1 000 personer

Alder	I alt	Chld	Sin0	Sin1+	Coh0	Coh1+	Mar0	Mar1+	Othr	Inst
<i>FoB</i>										
<i>1990¹</i>										
I alt	4324	1148	750	114	202	62	803	972	227	46
0-24	1445	1148	148	13	83	7	8	17	21	0
25-49	1592	0	254	90	102	52	139	819	136	0
50-74	971	0	215	11	16	3	537	136	47	6
75+	316	0	133	0	1	0	119	0	23	40
<i>Initialbefolkning</i>										
<i>MOSART</i>										
I alt	4324	1151	743	127	223	157	752	880	248	43
0-24	1444	1151	133	12	79	19	9	15	26	0
25-49	1595	0	195	103	132	133	134	755	143	0
50-74	971	0	247	12	12	5	503	110	76	6
75+	314	0	168	0	0	0	106	0	3	37

¹ Fordelingen etter hushold er som i FoB1990, mens folkemengden etter alder er fra Personregisteret.

Om det ellers er realistisk å bruke konstante overgangssannsynligheter, tar vi ikke stilling til her. Imidlertid er det laget et slikt «basisalternativ» også med makromodellen, og denne har fungert som en referanse ved bedømmelse av MOSART-resultatene.

Tabell 3 viser at med de gitte sannsynlighetene for husholdsoverganger, vil det bli en svak vekst i antall hjemmeboende barn de nærmeste tiårene. Videre vil det bli en sterk vekst i antall enslige, både med og uten barn. Det blir også en vekst i antall samboere i tiårene framover mot midten av neste århundre, mens det samlede antall hushold som utgjøres av ektepar med og uten barn vil holde seg relativt stabilt.

En sammenlikning med resultatene fra makromodellen (ikke vist her) avdekker at MOSARTs foreløpige resultater har en langt lavere veksttakt for antall samboere. Også for ektepar med barn er det en relativt stor forskjell, i det makromodellens resultater viser en avtagende tendens for denne gruppen. Disse forskjellene har vi noen vansker med å forklare, og status for prosjektet er dermed at kvaliteten på framskrivning av hushold i MOSART foreløpig ikke er fullt ut tilfredsstillende.

Tabell 3. Befolkningen (i 1000) etter husholdsposisjon (31.12). Registrert 1993. Framskrevet 2000 - 2050 med MOSART

År	I alt	Chld	Sin0	Sin1+	Coh0	Coh1	Mar0	Mar1+	Othr	Inst
						+				
1993	4324	1151	743	127	223	157	752	880	248	43
2000	4480	1253	824	185	168	152	783	814	254	47
2010	4667	1269	891	222	188	150	864	743	293	47
2020	4845	1232	1001	226	203	166	954	682	334	47
2030	5011	1245	1114	227	216	169	971	689	333	47
2040	5076	1254	1175	235	221	169	971	687	317	47
2050	5082	1238	1205	234	222	167	959	685	325	47

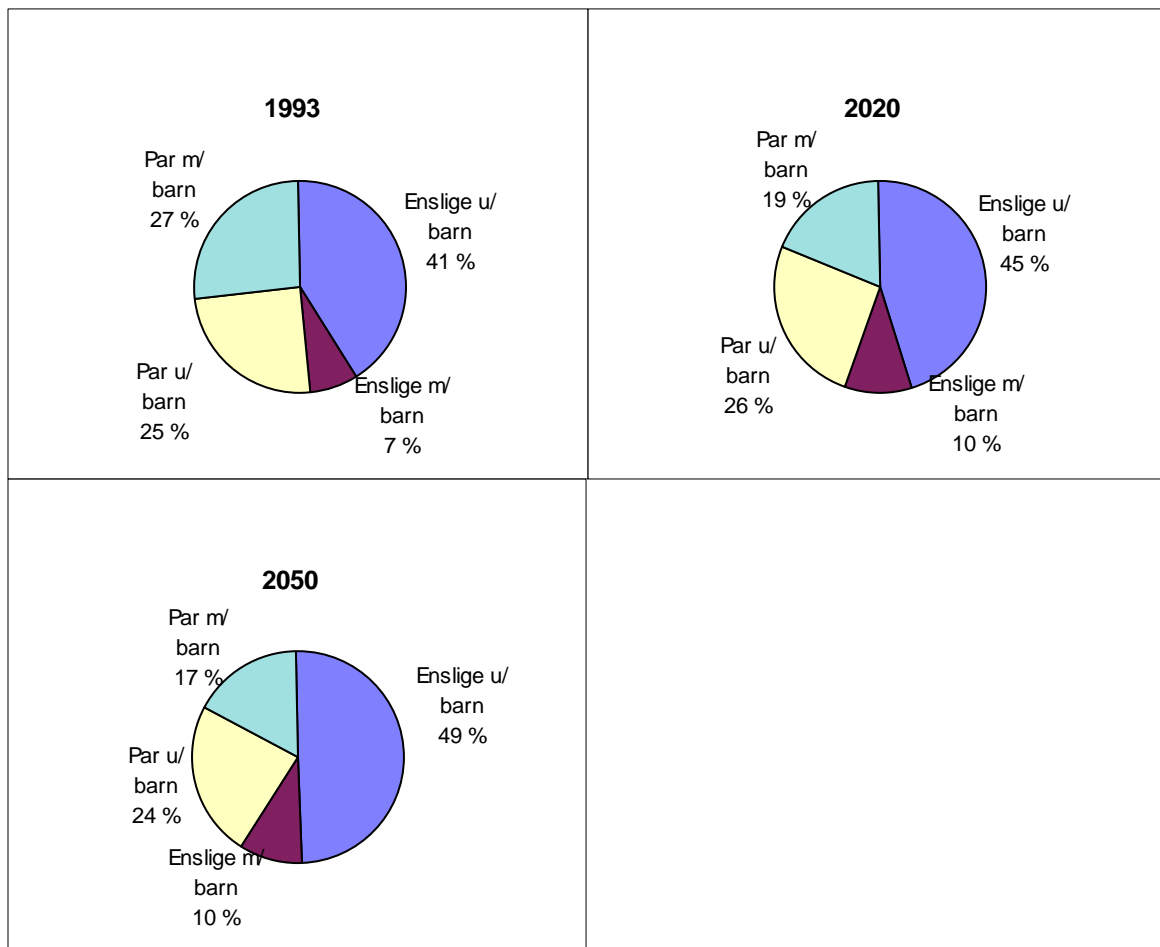
Tabell 4 bekrefter at antallet i MOSART som har ekteskapelig status gift, holder seg nokså stabilt gjennom framskrivingsperioden. Dette vil si at *andelen* som er gift, går svakt ned. Antall enker/ enkemenn går også noe ned, mens antall ugifte og skilte øker nokså sterkt.

Antall hushold øker gjennom hele framskrivingsperioden (tabell 5) - i tråd med at en stigende andel lever som enslige. Selv om folketallet også øker noe, går antall personer pr. hushold noe ned. Denne nedgangen var noe sterkere i makro-framskrivingen. Diagrammet i figur 4 viser også at den sterkeste forskyvningen mellom husholdstyper som finner sted i framskrivingsperioden, er at andel enslige med og uten barn øker sterkt. I løpet av framskrivingsperioden vil andel av alle hushold øke fra 41% til 49%. (Makromodellen gir akkurat det samme.) Dette illustrerer hvilke store endringer som skjer med husholdsstrukturen. Dersom halvparten av alle hushold består av enslige uten barn, kan ikke dette unnlate å prege samfunnet økonomisk og sosialt.

Tabell 4. Befolkningen (i 1000) etter ekteskapelig status. Registrert 1993 og framskrevet 2000 - 2050 med MOSART

År	I alt	Ugifte	Gifte	Enker/ Enkemenn	Skilte	Separerte
1993	4324	2015	1728	279	230	72
2000	4480	2115	1728	269	298	70
2010	4667	2235	1753	230	376	73
2020	4845	2339	1781	220	431	74
2030	5011	2448	1805	223	461	74
2040	5076	2522	1787	234	462	71
2050	5082	2560	1771	226	452	73

Figur 4. Fordeling av hushold etter husholdstype: 1990, 2020 og 2050

Note: Inkluderer ikke OTHR-hushold og institusjoner.

Tabell 5. Utviklingen i folketall, antall hushold og antall personer pr. hushold. Registrert og framskrevet ved MOSART og makromodellen (basialternativ)

År	MOSART			MAKROMODELLEN		
	Folketall	Hushold	Personer per hushold	Folketall	Hushold	Personer per hushold
<i>Registrert</i>						
1990		-	-	4250	1923	2,21
1993	4324	1981	2,18	-	-	-
<i>Framskrevet</i>						
2000	4482	2061	2,17	4498	2093	2,15
2010	4670	2194	2,13	4705	2281	2,06
2020	4849	2357	2,06	4908	2495	1,97
2030	5014	2491	2,01	-	-	-
2040	5079	2557	1,99	-	-	-
2050	5087	2583	1,97	-	-	-

6. Oppsummering av status for husholdsmodellering i MOSART

MOSART-modellen gir i sin nåværende form en alternativ framskrivning av hushold for landet som helhet. Modellen er ikke fullt ut gjennomtestet, og de foreløpige resultatene kan tyde på at det kan være et potensiale for forbedringer.

Modellen bygger på materialet som ble laget for SSBs makromodell for husholdsframskrivinger. Vi forventer derfor at resultatene i en viss grad faller sammen med dennes resultater. Det viktigste bidraget fra MOSARTs husholdsmodul er at opplysninger om personer husholdstilknytning er kombinert med en rekke andre kjennetegn. For at dette potensialet skal kunne utnyttes fullt ut må følgende forutsetninger være oppfylt:

- Datakvaliteten på husholdsdataene må forbedres - både initialfordelingen og beskrivelsen av overgangene.
- Husholdstilknytning bør også være en kovariat ved estimering av sannsynligheter for andre overganger i modellen, der dette er relevant.

Referanser

- Brunborg, Helge, Jan Mønnesland og Randi Selmer (1981): Framskrivning av folkemengden etter ekteskapeleg status 1979-2025, Rapport 81/12, Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Brunborg, Helge og Nico Keilman (1993): Household projection by combined macro-micro simulation, Paper presented at the conference «Population-relevant Policies in Europe», Wiesbaden, 25-29 October 1993.
- Fredriksen, Dennis (1995a): Reducing model generated uncertainty in stochastic microsimulation models by mean-constrained drawing techniques, 4th Nordic Seminar on Microsimulation Models, Oslo, May 11-12, 1995.
- Fredriksen, Dennis (1995b): MOSART. Teknisk dokumentasjon, Notater 96/9, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Fredriksen, Dennis (1996): Datagrunnlaget for modellen MOSART, 1993, Notater 96/9, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Fredriksen, Dennis og Gina Spurkland (1993): Framskrivning av alders- og uføretrygd ved hjelp av mikrosimuleringsmodellen MOSART, Rapport 93/7, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Keilman, Nico (1994): Sterk økning i antall aleneboende, *Samfunnsspeilet* 8(2): 16-21.
- Keilman, Nico og Helge Brunborg (1995): Household projections for Norway, 1990-2020. Part I: Macro-simulations, Rapport 95/21, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Kravdal, Øystein (1986): Framskrivning av folkemengden etter kjønn, alder og ekteskapeleg status 1985-2050, Rapport 86/22, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Noack, Turid (1996): «Familieutvikling i demografisk perspektiv», i Berit Brandt og Kari Moxnes (red.): *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*, 11-29, Oslo: Tano Aschehoug.

Schjalm, Arnfinn (1996): Kvalitetsundersøkelsen for Folke- og bolig telling 1990, Rapport 96/10, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Van Imhoff, Evert og Nico Keilman (1991): LIPRO 2.0: An Application of a Dynamic Projection Model to Household Structures in the Netherlands. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

Husholdningsutvikling og boliggetterspørselen

Rolf Barlindhaug

Norges byggforskningsinstitutt

1. Innledning

Etter definisjonen i Folke- og boligtellingsene er antall bebodde boliger i Norge nøyaktig lik antall privathusholdninger. I tillegg er det et visst antall personer som bor i felleleshusholdninger, som regel på institusjoner. Hvis oppgaven er å kunne si noe om et fremtidig antall private husholdninger, vil en kunne løse dette spørsmålet dersom en kunne lage gode prognoser på antall bebodde boliger.

Ofte blir det sagt at det er flere husholdninger enn antall boliger og at det derfor bør bygges flere boliger. Med definisjonen ovenfor er det ikke mulig å komme med en slik påstand. Snarere vil det være slik at for hver enhets tilvekst i massen av bebodde boliger, vil det dannes en ny husholdning. Det kan ikke på et gitt tidspunkt være flere husholdninger enn boliger.

Jeg vil i dette innlegget problematisere det ovenfor nevnte husholdningsbegrep noe, for deretter å beskrive strukturen i boligmarkedsmodellen BUMOD. BUMOD er en modell som gir fremtidige anslag på boligpriser og nybygging av boliger under ulike forutsetninger om demografisk utvikling, utviklingen i sentrale økonomiske variabler og avgang av boliger. Indirekte lager modellen prognoser for nettotilveksten i boligmassen eller sagt på en annen måte, netto tilvekst av husholdninger.

2. Hva er en husholdning?

I tillegg til de registrerte bebodde boligene, er det boliger som bebos av såkalte midlertidig bosatte, dvs. personer som ikke har meldt flytting til den boligen de bor i. Ofte er dette studenter og skoleelever. Dette kan være boliger som tilfredsstiller Fobs definisjon av bolig. Boliger uten egen inngang regnes ikke som en selvstendig boenhet, selv om de som bor der utgjør en kothusholdning, dvs. de spiser ett eller flere måltider sammen. Personer i slike boforhold blir regnet som en del av en annen husholdning.

Det finnes altså boliger bebodde av registrerte private husholdninger og boliger bebodde av midlertidige bosatte. Boligmassen huser de personer eller husholdninger nevnt ovenfor. I tillegg består boligmassen av et antall tomme boliger. Det kan være flere årsaker til dette. Enkelte husholdninger disponerer to boliger, men kan bare registreres bosatt på en av dem. Noen boliger er tomme fordi de er under omsetting, mens enkelte kan stå tomme i perioder av andre grunner. Ofte er det en flytende overgang mellom en bolig og et fritidshus. Skal bolig nummer to regnes som en ekstra bolig som tilhører massen av boliger eller skal den defineres som et fritidsbolig, dvs tilhører en annen kategori. De sist nevnte forhold har mindre med husholdningsdannelser å gjøre, men er problemer vi må forholde oss til i arbeidet med boligmarkedsmodellen BUMOD. Et viktig spørsmål er for eksempel; hvor stor har avgangen av boliger vært og hvor stor vil den bli fremover? Avgangens størrelse har imidlertid mer å si for størrelsen på nyproduksjonen enn for netto tilveksten i boligmassen/husholdningene.

I BUMOD holdes midlertidige bosatte utenfor. Tomme boliger er anslått til ca. 100 000, men antallet vil variere med lønnsomheten av å sitte med en tom bolig.

3. Demografi som basis

Både i fremskrivingen av husholdninger og boligmasse vil den demografiske utviklingen utgjøre et grunnleggende utgangspunkt. Med demografi menes her den fremtidige sammensetningen av befolkningen i Norge etter alder og kjønn, noe som hentes fra SSBs befolkningsfremskrivninger.

I tillegg er det vært ønskelig å inndeles befolkningen i enslige og par, med samboere inkludert i parene. Slike fremskrivninger publiseres dessverre ikke. I arbeidet med BUMOD har vi foreløpig laget denne fordelingen selv. Jeg skal komme tilbake til dette.

Tankegangen i BUMOD er slik at pardannelse og paroppløsning skjer uavhengig av forholdene på boligmarkedet. I fremskrivningen av antall par ser vi derfor ikke på boligmarkedet. Inndelingen i par og enslige inngår eksogent i boligmarkedsmodellen. Jeg er klar over at dette er en forenkling.

4. Hvorfor er boliggetterspørrel viktig for husholdningsdannelsen?

De fleste par bor i egne bolig. Dette gjelder ikke de enslige. Her kan det være på sin plass å definere hva som menes med enslige og par i BUMOD-sammenheng. Med par menes alle gifte og samboende par uavhengig av om de disponerer en egen bolig eller ikke, dvs uavhengig av om de danner en husholdning sammen med andre. Enslige personer er alle de andre. I boligmodellen BUMOD regnes alle personer som er 21 år og eldre og som ikke inngår i et parforhold som selvstendige enslige konsumenter. I tillegg har vi tatt med personer i alderen 16-20 år som verken går på skole eller er i det militære. Mange av de yngste enslige konsumentene er personer som bor hjemme hos sine foreldre, andre kan bo sammen i kollektiver. Noen av de enslige konsumentene kan bo sammen med barn. Dersom barnet er under 16 år, eller mellom 16 og 20 år og går på skole, består husholdningen av én konsument. Bor personen for eksempel sammen med et barn på 21 år eller mer, består husholdningen av to enslige konsumenter.

5. Hvordan fungerer BUMOD?

Etter å ha inndelt konsumentene i par og enslige, inndeles disse igjen i aktive og passive etterspørrere. De passive blir hvor de er, mens de aktive hvert år velger bolig på nytt. Det velges mellom 13 alternativer, 6 eie og 6 leie-alternativer etter hustype og størrelse på boligene. Det siste alternativet er å være uten egen bolig. En kan for eksempel aktivt velge ikke å flytte ut og danne egen husholdning. De passive beholder sine opprinnelige boligfrekvenser, mens de aktive får de nye modellbestemte valgfrekvensene.

De aktive parene omfatter alle nyetablerte par, innvandrede par og en viss andel av de resterende parene. Aktive enslige består av en andel av de skilte personene, nye enker og

enkemenn, innvandrede enslige og nye unge markedsdeltakere. I tillegg regnes en viss andel av de passive som aktive i neste periode.

Etter våre beregninger var antall konsumenter i 1990 2.158.000, mens boligmassen i følge Fob90 besto av ca. 1.751.000 boliger. Dermed var det 407.000 konsumenter som ikke hadde egen bolig, men som bodde sammen med andre konsumenter. Noen ganger kan det være et problem å avgjøre hvilken av konsumentene som skal inneha egen bolig og hvilke som skal regnes som å bo inne hos andre. Dette er viktig når størrelsen på de såkalte boligfrekvensene skal fastsettes. Med boligfrekvens menes for eksempel hvor stor andel av enslige i alderen 20-29 år som har egen bolig, enten eid eller leid. Dersom et par med små barn bor sammen med den ene ektefellens mor, vil det da være den eldre kvinnen eller paret som har egen bolig? Jeg skal ikke gå nærmere inn på disse problemene her. Både data fra Boforholdsundersøkelsene og data fra Folke- og bolig tellingen 1990 gir grunnlag for å lage boligfrekvenser for ulike grupper.

Tabell 1. Boligfrekvenser etter alder og par/enslige. Utvalgte år. Prosent

Alder	1970	1981	1988	1990	1995
Alle par	97.0	98.1	99.0	98.7	98.4
Enslige 16-19	3.6	2.2	3.8	5.6	-
Enslige 20 - 29	18.2	32.4	27.8	35.6	44.2
Enslige 30 - 39	44.0	75.2	77.7	75.0	88.6
Enslige 40 - 49	59.8	80.1	84.0	84.7	96.8
Enslige 50 - 59	72.9	82.3	87.3	86.6	96.8
Enslige 60 - 69	78.6	80.8	86.9	92.6	90.1
Enslige 70 +	74.0	78.3	86.9	90.1	89.7

1970: Folke- og bolig tellingen. Par er her kun formelt gifte

1981, 1988, 1995: Boforholdsundersøkelsene

1990: Folke- og bolig tellingen 1990

Kun personer i privathusholdninger. I BU81, BU88, BU95 og Fob90 er samboere inkludert i gruppen par.

Over tid har det vært en sterk økning i andelen unge enslige som har egen bolig, dvs. danner en egen husholdning. Fra 1988 til 1995 økte boligfrekvensen for enslige i aldersgruppen 20-29 år fra 27,8 prosent til 44,2 prosent. Også i de andre aldersgruppene har boligfrekvensene for enslige økt.

Det er rimelig å anta at tendensen til husholdningsdannelse blant enslige konsumenter henger sammen med at ønsket om å danne egen husholdning lettere kan realiseres nå enn tidligere. Boligmarkedet var tidligere i ubalanse, dvs. etterspørselen var større enn tilbudet og boligprisene høyere enn det nye boliger kunne produseres for. Nå er både bolig- og kredittmarkedet deregulert og boligmarkedet mer i balanse. Boligetablering vurderes nå til

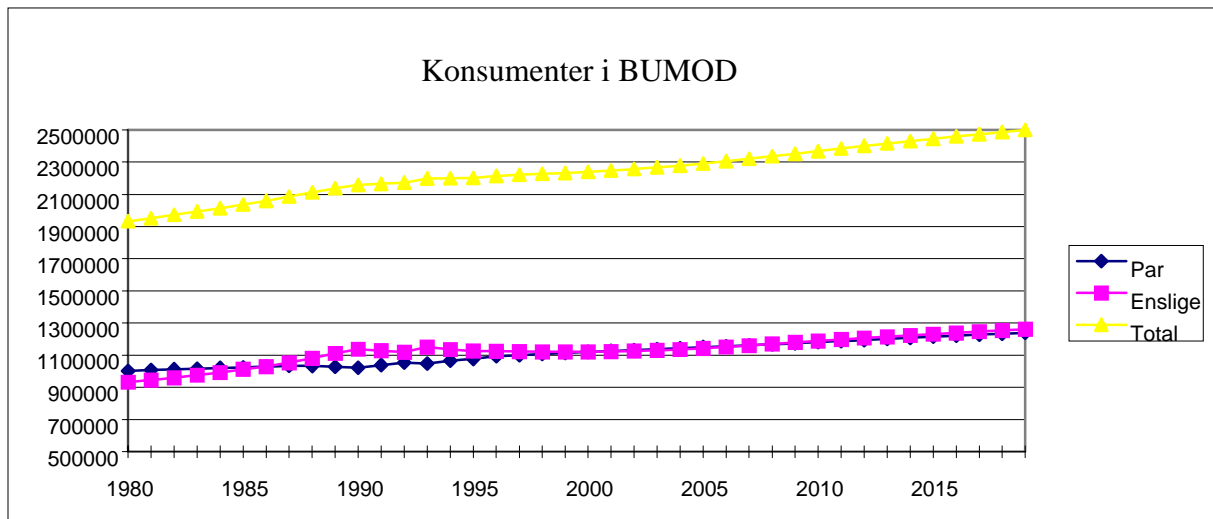
riktigere priser. Arbeidet med BUMOD forklarer økte frekvenser de siste årene med økte inntekter.

Fremtidig husholdningsdannelse vil i tillegg til den demografiske basisen nevnt ovenfor, avhenge av hva som skjer med boligfrekvensene, spesielt for de yngste. BUMOD er en modell som indirekte endogeniserer boligfrekvensene, selv om det er boligpriser og nybygging som det fokuseres på når resultater presenteres. Når en kjenner fremtidige boligfrekvenser og sammensetningen av befolkningen, er det enkelt å beregne boligmassen på et fremtidig tidspunkt. Endringer i boligmassen er igjen et uttrykk for tilveksten i antall husholdninger.

6. Fremtidig husholdningsutvikling

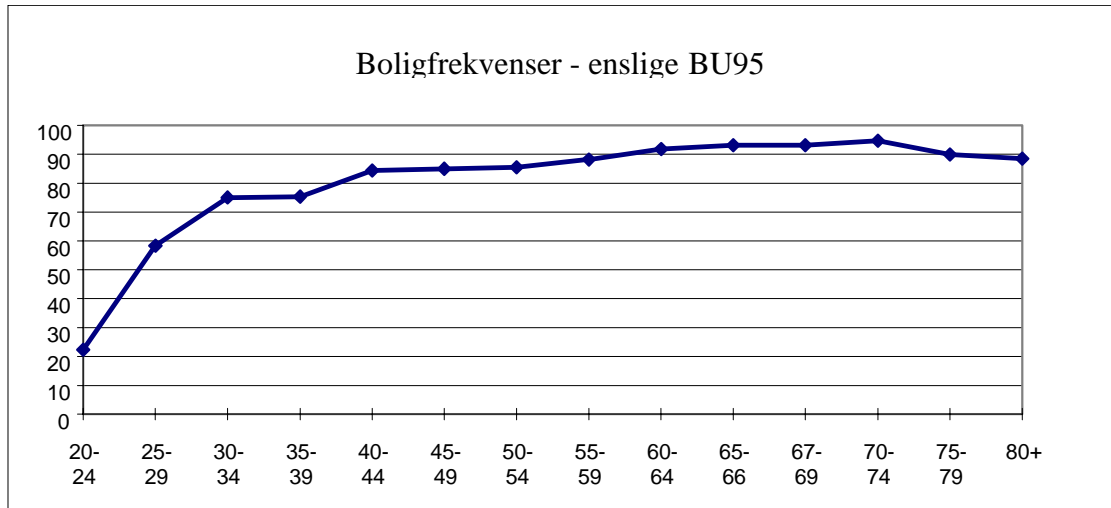
Jeg vil til slutt vise to beregninger av fremtidig husholdningdannelse. I det ene eksemplet tar vi utgangspunkt i de registrerte boligfrekvensene fra Boforholdsundersøkelsen 1995. Disse frekvensene brukes på hele prognoseperioden. I den andre beregningen brukes boligmarkedsmodellen BUMOD. Under visse forutsetninger blant annet om fremtidig renteutvikling, inntektsutvikling, offentlige overføringer til private, arbeidsledighet, kostnadsutvikling i byggesektoren, avgang av boliger, boligbeskatning og støtte til nyproduksjon kan fremtidig utvikling i boligmasse og dermed netto husholdningstilvekst beregnes.

Figur 1. Antall konsumenter 1980-2015 fordelt på enslige og par. SSB's befolkningsstatistikk, SSBs befolkningsfremskrivninger høsten 1996 (M-alternativet, føreløpige tall) og egne beregninger

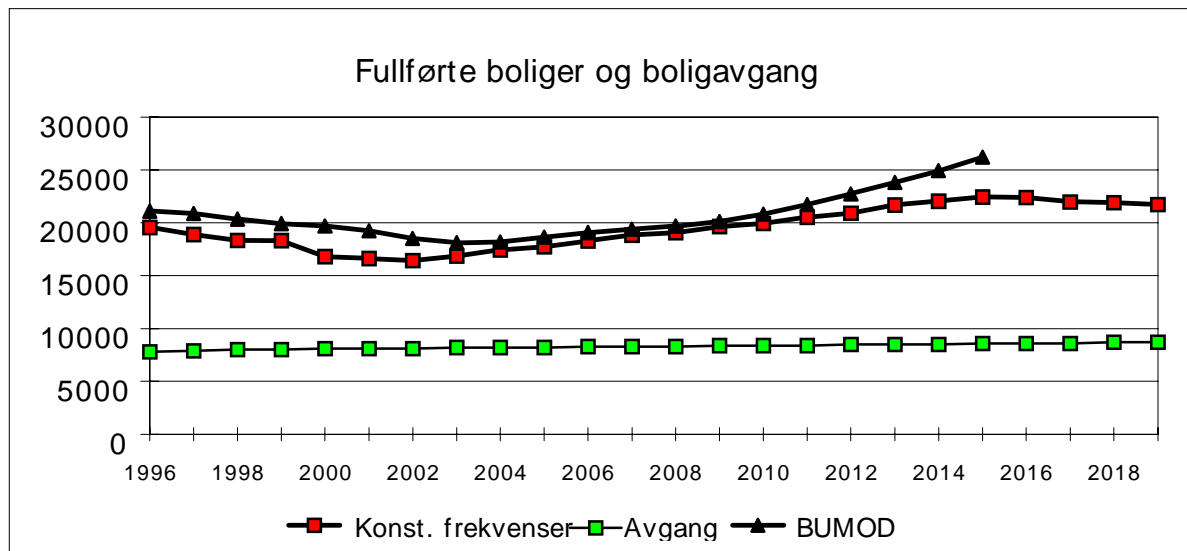
Figur 1 viser en kraftig økning i antall enslige konsumenter frem mot 1990, deretter flater antallet ut for så å gå noe ned frem mot år 2000. Nedgangen i antall par startet rundt 1987, men tok til å vokse igjen fra 1990. Det totale antall konsumenter stiger i hele perioden, men svakere på i perioden 1990-2005 enn i tidligere og fremtidige perioder.

Figur 2. Boligfrekvenser for enslige. Boforholdsundersøkelsen 1995

Det er boligfrekvenser etter 5 års grupper som benyttes i beregningene med konstante frekvenser. Figur 2 viser at boligfrekvensene for de eldste er lavere enn for de som er 10-15 år yngre. Det er god grunn til å tro at frekvensene for dagens 60 og 70-åring vil holde seg på det høye nivået også når de blir eldre. I våre beregninger går frekvensene for disse ned slik at netto tilveksten i antall husholdninger av denne grunn undervurderes. I BUMOD simuleres utviklingen i boligfrekvenser for kohorter. Benyttes boligfrekvensene fra BU95 på befolkningsstatistikk fra 1995, der samboingsrater er tatt fra Omnibussundersøkelsen 1995, gir dette en boligmasse på 1.811.000 boliger. Dette er i tråd med den boligmassen som kan beregnes ut fra Fob90, byggearealstatistikk og en avgang på ca. 6.000 boliger pr. år.

Figur 3. Fullførte boliger i perioden 1996-2015. Full simulering av BUMOD og boligfrekvensberegninger med konstante frekvenser basert på frekvenser fra Boforholdsundersøkelsen 1995

Begge beregningene har noenlunde samme forløp. Både behovet og etterspørselen etter nye boliger vil falle frem mot årtusenskiftet. Med våre forutsetninger om en avgang på rundt 8000 boliger pr. år, innebærer dette en stadig mindre tilvekst i antall husholdninger. Tilveksten i antall husholdninger tolkes som differansen mellom nybygging og avgang. Tilbudsfunksjonen (tilbudet av nye boliger) er slik konstruert i BUMOD at den reagerer svakt på endringer i etterspørselen. Dette reflekterer til en viss grad at det tar tid å planlegge og bygge boliger, og at en i stedet for kraftigere nybygging får en økning i bruktboligprisene. I modellen med konstante frekvenser tilpasser nybyggingen seg momentant til endringer i demografi.

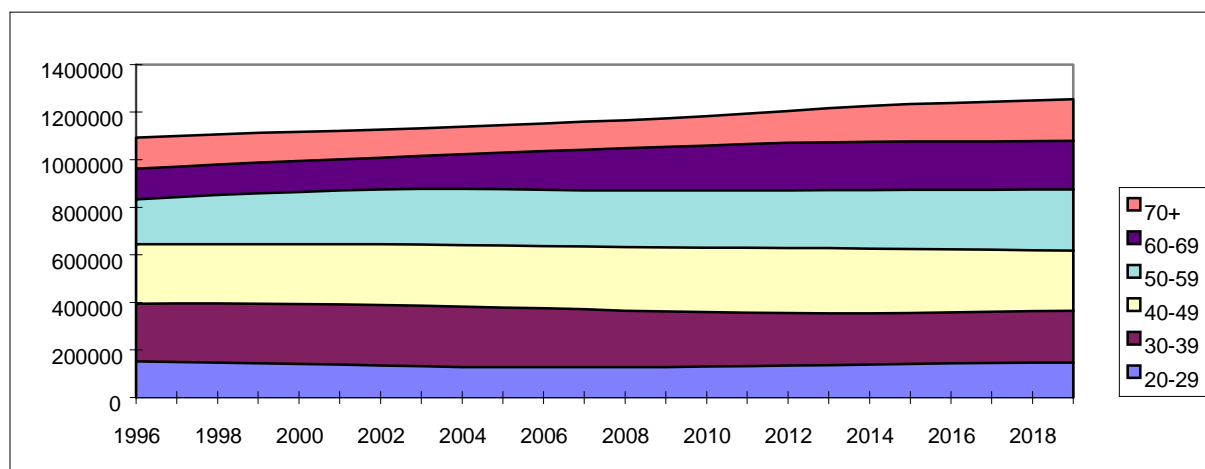
Demografien gir grunnlag for økt boligbygging fra 2003. I BUMOD øker boligbyggingen fra 2004. Mens boligbyggingen i følge BUMOD i første del av perioden ligger over alternativet med konstante frekvenser, følger de hverandre nokså likt frem til 2010. Både tregheten i BUMOD, og forutsetninger om kraftig inntektsvekst i perioden gjør at boligbyggingen i BUMOD tar av mot slutten av perioden. Modellen kan pr. i dag ikke kjøres lenger enn til 2015.

Som nevnt tar frekvensmodellen utgangspunkt i konstante frekvenser for ulike aldersgrupper, mens konsumentene i BUMOD er inndelt etter fødselsår, dvs at det er boligfrekvensene for gitte kull som endrer seg over tid. Også samtlige befolkningsvariable i BUMOD er inndelt etter fødselsår (kohort).

7. Hva skyldes nedgangen de nærmeste årene?

Nedgangen de nærmeste årene kan hovedsakelig forklares ved demografi. Dette er opplagt i alternativet med konstante frekvenser og er også hovedforklaringen bak nedgangen i BUMOD. Her må det imidlertid tilføyes at det er lagt en antakelse om en renteøkning fra 1998. Effekten av denne er større enn effekten av fortsatt inntektsvekst.

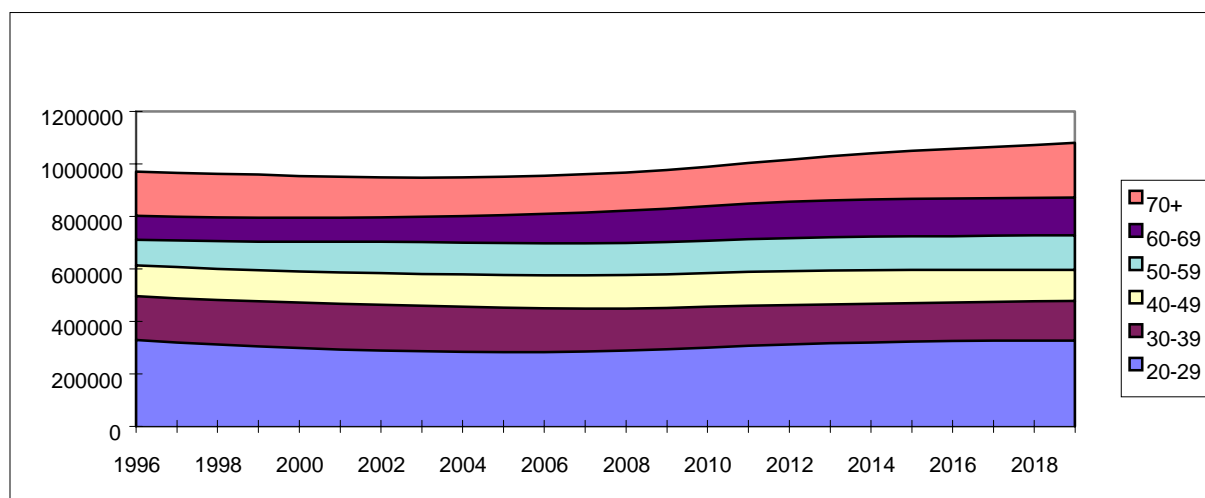
Figur 4. Antall par etter alder. 1996-2019

Antall par vokser i hele perioden, spesielt par i alderen 50-59 år. Antall enslige konsumenter går ned, hovedsaklig pga. nedgangen i antall enslige i alderen 20-29 år.

Trekkes avgangen fra nybyggingen, får vi et uttrykk for netto tilveksten i boligmassen. Dette kan sammenlignes med den veksten i husholdningene som SSB har laget for perioden 1990-2020. SSB baserer sine tall på en tidligere befolkningsfremskrivning, se nærmere beskrivelse i Keilman og Brunborg (1995).

Figur 5. Antall enslige konsumenter etter alder. 1996-2019

Tabell 2. Netto tilvekst i antall husholdninger pr. år. Ulike tilnærminger. 1000

Periode	BUMOD	Konstante	SSB
---------	-------	-----------	-----

frekvenser			
1991-1995	10,5	-	14,4
1996-2000	12,5	10,4	19,6
2001-2005	10,4	8,9	18,4
2006-2010	11,5	10,8	19,2
2011-2015	15,4	13,0	21,2
2016-2020	-	13,4	21,6

SSB: Husholdsprosjeksjoner. Rapport 95/21

SSBs tall ligger høyt over både alternativet med konstante frekvenser og BUMOD. Tallene kan være preget av at de har tatt utgangspunkt i et faktisk antall husholdninger i 1990 på 1.923.000 mot Fob90s tall på 1.751.000. En annen tolkning av forskjellene kan være vår måte å inndelegere personer i par og enslige. Er det mulig at det skulle vært færre par og dermed flere enslige konsumenter, noe som vil øke etterspørselen etter antall boliger. Den samme feilen ville i så fall gå igjen i alternativet med konstante frekvenser.

Men hvorfor har vi fått så stor forskjell i netto husholdningstilvekst for perioden 1991-95, der befolkningsutviklingen er kjent. Her er det en mulighet for at vi har tvunget BUMOD til å fungere med en avgang på ca. 8000 boliger, mens SSBs implisitte avgangstall ligger på ca 4.100 boliger pr. år. Ved å tvinge BUMOD til å fungere med en kjent boligbygging og en avgang på 4.100 boliger pr. år, ville dette ført til en økning i boligfrekvensene allerede i 1995. Frekvensene fra Boforholdsundersøkelsen gir et mye høyere boligstall enn det BUMOD kan frembringe, så dette kan det være noe i.

8. Avslutning

Jeg har nå vist hvordan boligmarkedsmodellen BUMOD kan benyttes til å beregne utviklingen i antall husholdninger fremover. Utviklingen er stort sett i overensstemmelse med hva demografien alene ville ha gitt. Det er imidlertid ikke vanskelig å lage alternative kjøringar med BUMOD som kan gi en ganske avvikende utvikling i boligbyggingen.

I BUMOD kan vi si noe om sammensetningen av husholdningene, men ikke mye. Vi vet hvor mange par og enslige som innehar egen bolig, men ikke hvor de bor de som velger å bo inne hos andre husholdninger. BUMOD fordeler konsumentene på boligtyper, ut fra de enkelte konsumentenes etterspørsel. Det er imidlertid rimelig å anta at etterspørselen fra en konsument av type enslig eller par vil være bestemt av antall barn og hvilke andre konsumenter husholdningen bor sammen med. Ved å benytte kohorter og en inndeling av konsumentene i aktive og passive, ivaretar vi både noe av den livsfasebestemte og den generasjonsbestemte boliggetterspørselen.

En forbedring av BUMOD kunne gjøres ved å:

- bruke input fra SSBs modell for den implisitte historiske avgangen som modellen frembringer i tomrommet mellom Folke- og bolig tellingene.
- forbedre fremskrivningene av par og enslige ved å benytte mellomberegninger fra SSBs modell

Referanser

Keilman, Nico and Helge Brunborg (1995) "Household Projections for Norway, 1990-2020. Part I: Macrosimulations". Rapport no. 95/21 SSB

Husholdningstrender og kommunal planlegging

Ole Petter Finess
NORGIT-senteret A/S

Det foreligger ikke skriftlig innlegg til dette foredraget. Nedenfor er det derfor gitt et kort referat.

Finess åpnet innlegget med å presentere NORGIT-senteret som har et arbeidsfelt som er rettet mot kommunal planlegging, og som leverer tjenester innenfor geografisk informasjonsteknologi til kommuner og fylkeskommuner. Kompass er et system som NORGIT har utviklet. Det er et statistikk- og prognoserverktøy for bruk i kommuner, som nå er i bruk i 30-40 kommuner, hovedsakelig de største.

Når det gjaldt tema for innlegget, *husholdningsutvikling og kommunal planlegging*, understreket *Finess* at konsentrasjonen rundt husholdninger som enhet er relativt liten i politikktutformingene i kommunene. Men indirekte vil husholdningsutviklingen ofte være et moment. Han viste dette ved eksempler fra Fredrikstad kommune, der husholdninger og familier sjelden er nevnt som målgruppe, og tiltak stort sett er knyttet til ulike aldersgruppers behov for tjenester.

Han la videre vekt på å vise at økonomiske forhold står sentralt i lokalisering av tjenestetilbudet i en kommune som Fredrikstad. I planleggingen tjenestebehovet blir det særlig lagt vekt på å utnytte eksisterende tjenestetilbud. Målet er altså å lokalisere folk og husholdninger i forhold til hvor det er ledig kapasitet. Selv når det gjelder beregninger av boligbehov og planlegging innen boligsektoren ellers, er det bare få kommuner som tar utgangspunkt i husholdningsutviklingen. Ofte er det den reelle boliggetterspørselen som er det viktigste momentet i boligplanlegging. *Finess* mente at mange kommuner hadde brent seg på å tilpasse boligbehovet til et teoretisk beregnet boligbyggebehov, mens etterspørselen hadde vist seg å være lavere.

Det kom noen spørsmål fra salen i tilknytning til innlegget. Når det gjelder kommunesammenslåing, mente *Finess* at større enheter har klare planleggingsfordeler med hensyn til å drive miljøvernarbeid og ivareta arealer og få til arealøkonomisering, altså blant annet drive samordnet areal- og transportpolitikk.

Mulige opplegg for analyser av husholdningsflyttinger

Kjetil Sørli

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)

1. Registerbaserte flyttehistorier 1964-1995

Kan analyseopplegget som er basert på det koblede flyttehistoriske materialet i Statistisk sentralbyrå utvides til å omfatte flyttinger for husholdninger - forutsatt at datamaterialet hadde vært supplert med noen flere opplysninger?

Slike flytteanalyser omfatter bare flytting over kommune- og landegrenser. I registerbaserte flyttehistoriene 1964-1995 inngår:

- alle registrerte flyttemeldinger over lande- og kommunegrenser kjedet sammen til individuelle flyttehistorier
- opplysning om utdanningsnivå og fagfelt for hvert år fra og med 1985
- opplysning om arbeidsløshet og sysselsatt (ansatt eller selvstendig) med næring og arbeidsstedskommune for hvert år fra og med 1986

Ut fra individuelle flyttehistorier kan befolkningen på utvalgte alderstrinn i livsløpet grupperes i bofaste, fraflyttede og tilbakeflyttere. Dessuten kan nyinnflyttere spesifiseres etter om de har blitt værende eller har flyttet videre. Gruppene kan studeres i sammenheng med individuell utdannings- og sysselsettingsutvikling, tilknyttet næringstilhørighet og eventuelt arbeidskommune for å se på pendling.

Det ligger ingen husholdsopplysninger i materialet. For noen folketellingsår oppgis ekteskapelig status. Hvis en slik variabel ble implementert, kunne analyseopplegget brukes til å gi økt innsikt i tre typer problemstillinger:

- flytting i forbindelse med egen etablering (ungdomsfasen)
- flytting av husholdninger som på forhånd er etablert (familiefasene)
- flytting i forbindelse med familieoppløsning og nydannelse

Omtrent halvparten av alle flyttinger gjøres av personer i alder 15-35 år. Blant disse er nesten all førstegangsetablering og mye av familieflyttingene for de voksne, siden nær 90 prosent av alle barn er født av kvinner 35 år eller yngre. Aldersgruppen 30-34 år er spesielt interessant på 1980- og 90-tallet, fordi det er flest endringer i flyttesentralisering, såkalt "forsinkelse" i familieetablering og i fødselshyppighet. Både økt utdanning og arbeidsløshet har virket som drivkrefter for forsinkelse i husholdsetableringene fra årskull til årskull.

Dette gjør analyser i endringsperspektivet spesielt interessant. Ved å følge årskull etter årskull - vokst opp på utvalgte steder/ regioner eller i full regional skala - gjennom den samme utvalgte fasen av livet (f.eks 15-29 år, da de fleste både utdannes, rekrutteres og etableres) kan vi beskrive, analysere og forstå endringer i utdanning, flyttemønster og regional sysselsetting i et helhetsperspektiv. Noen momenter som er viktige i denne sammenhengen er den markerte vridningen i oppvekststedsmonster, den sterke veksten i andelen som tar

skolegang og utdanning, betydningen av størrelse og vekst i offentlig sektor på ulike steder, og regionale forskjeller i næringsstruktur og -utvikling mer generelt.

2. Flyttehistorisk strukturering og utvikling

Skissen nedenfor antyder hvordan bohistorier og flyttehistorier genereres i analyseopplegget. Vi betrakter to på hver andre følgende aldersfaser, kalt basisfase og aktuell fase. Den første er gjerne lang, den siste kortere, som antydnet her:

Livsfase

*Befolkningsgruppe
fra basisfasen
(på 30-årstrinnet)*

*Mulig flytting i løpet
av den aktuelle fasen
(fram til fylte 35)*

*Bofaste
Fraflyttede
Tilbakeflyttere*

*Førstegangsflyttere
Tilbakeflyttere
Gjenutflyttere*

*Fremmede
Nykommere
Videreflyttere*

*Nyinnflytting
Videreutflytting
Gjeninnflytting*

Følgende sammenhenger gjelder for befolkningsgruppene:

Utgangsbefolkning ved begynnelsen av basisfasen:

- bofaste
- fraflyttede
- tilbakeflyttere

Bosatte i regionen ved slutten av basisfasen:

- bofaste
- tilbakeflyttere
- nykommere

Ikke bosatt i regionen ved slutten av basisfasen:

- fraflyttede
- videreflyttede
- fremmede (alle andre)

Tilsvarende har vi følgende sammenhenger gjeldende for flyttegruppene i den aktuelle fasen:

Total utflytting:

Total innflytting:

- førstegangsutflytting
- gjenutflytting
- videreutflytting
- nyinnflytting
- tilbakeflytting
- gjeninnflytting

Med husholdsopplysninger for alle personer kan dette opplegget utvides til å omfatte parkonstellasjoner i bohistoriene fram til et visst punkt i livet. Vi kunne i så fall ha operert med seks (eventuelt ni) grupper av par ved slutten av en fase:

-
1. Bofast - bofast
 2. Bofast - tilbakeflytter¹
 3. Bofast - nykommer¹
 4. Tilbakeflytter - tilbakeflytter
 5. Tilbakeflytter - nykommer¹
 6. Nykommer - nykommer
-

1. Splittet på om det er mann eller kvinne som har røtter i regionen, får vi tre grupper til, til sammen ni

Med dette på plass, kunne vi ha identifisert spørsmål og temaer av typen:

- sammensetningene etter bohistorie og flytتهistorie for ulike husholdskonstellasjoner
- er det visse typer konstellasjoner som viser god tendens til å bli boende, og varierer dette mellom regioner?
- er det visse typer konstellasjoner som spesielt trekkes inn i visse typer regioner?
- er det geografiske forskjeller på i hvilken grad det er hun eller han som har "røttene", når den ene er innflytter?
- hvor stor betydning har det om paret har lik eller ulik utdanning, og om det er den med "røttene" som har mest?

Lista kan fortsettes med å trekke inn arbeidsmarkedsvARIABLE som sysselsetting, næring, eventuell pendling med de variablene materialet allede har. I tillegg kommer som nevnt endringsperspektivet, ved å følge nye grupper av årskull.

3. Databehov

Det mest ideelle ville naturligvis vært å ha et husholdsnummer forskjellig fra familienummeret, som viste hvem som faktisk bodde sammen på et tidspunkt. Med innføringen av leilighetsnummer i Folke- og bolig tellingen 2000 kan dette bli en framtidig løsning. Gitt at et slikt opplegg er etablert, er det i tillegg nødvendig med to opplysninger på selve flyttemeldingene:

- antall flyttinger meldt under ett (samme skjema) for hver person
- et identifikasjonsnummer for hver person, som er felles for alle i husholdet

En mindre ideell mulighet er å bruke familienummer. Svakheten er at dette nummeret må oppdateres ved familieoppløsning og nyetablering i egen meldingsgang, og avhengig av sikker meldingsgang som skjer i riktig rekkefølge i forhold til flyttingene. Erfaringer viser at dette er vanskelig å få til.

En stor fordel med bruk av familienummer er at det kan være mulig å spore mer langsiktige generasjonssammenhenger. Det forutsetter imidlertid at familienummeret ikke endres når

barna flytter ut. Det ville være ideelt å beholde familienummer som slektsnummer, og innføre et mindre permanent husholdsnummer i tillegg, slik det er skissert over.

En mer pragmatisk mulighet er på basis av flytتهistoriematerialet slik det er å lage mer eller mindre troverdige løpenummer for alle personer som har flyttet i perioden fram til nå. Basis for dette er datoene i materialet i kombinasjon med til- og fraflyttingskommunene. To datoer kan brukes som hjelpemiddel, flytтеdato og registreringsdato for skjemaet: For personer som har flyttet med samme til- og fra kommuner på samme dato, og som eventuelt også er blitt registrert på samme dato, antas at de har flyttet sammen, altså som en husholdning. Det vil imidlertid være store svakheter ved et slikt opplegg.

4. Litt om gammel kunnskap

Fra annet hold har vi en del kunnskap om faktorer som påvirker flytтемønsteret.

Flytтеendensene for kvinner er forskjøvet i forhold til menn, noe som reflekterer aldersforskjellen på 2-3 år mellom kvinner og menn som går sammen i par. Andelen bofaste menn er høyere enn den for kvinner (39 mot 27 prosent, når vi følger de siste kullene som har nådd 35 år). Andelen kvinner som skifter kommune gjennom fasen 15-35 år er 52 prosent, for menn gjelder det 41 prosent. Tilbakeflyttingen er imidlertid jevnere. Etter disse 20 årene ender 20 prosent av menn og 21 prosent av kvinner opp i kommunene de bodde før (se også rapportene *Bofasthet, flytting og utdanningsnivå i kommunene*", RAPPORT 93/28-30, Statistisk sentralbyrå).

Det er imidlertid forskjeller mellom generasjoner. De eldste bor i større grad i distriktene enn de middelaldrende, som igjen bor mindre sentralt enn de yngste voksne. Barna deres igjen - dagens barn - vokser opp mer sentralt enn noen barnegenerasjon har gjort før. Fra og med 1985 ble barnekullene underrepresentert i distrikts-Norge for første gang i historien. Det tradisjonelt høyere fruktbarhetsnivået på landet er der fortsatt, men mødrene i så stor grad flyttet eller vokst opp sentralt til at fruktbarhetsforskjellene gir «barneovervekt» i periferien. Denne sammenhengen er blant de temaer som bedre kan spores og forstås med et utvidet analyseopplegg for husholdsflyttinger.

5. Om å tolke resultatene

Kunnskapen vi kan få bygget ut med et utvidet opplegg, kan illustreres ved å forfølge spørsmålet mer generelt: Hvilke andre typer av faktorer sorterer personer og hushold i de ulike bo- og flytтеhistoriske gruppene?

Vi vet fra før at de bofaste er kjennetegnet ved mindre formell utdanning enn andre, men i kombinasjon med at de også tidligere enn andre kommer i arbeid. Dette gjelder særlig menn. Grunnen er at de i stor grad har "røtter" som binder i form av mer eller mindre fast næringseiendom, som de skal overta. De velger dermed oftere bort skolegang, og blir bofaste. Det er både snakk om gårdsbruk og fiskebåter, eiendom i form av utstyr (f.eks. lastebiler og gravemaskiner) og ulike typer butikker og forretninger. For kvinner gjelder det samme i større grad i byene. I Oslo er andelen bofaste nesten jevn for kvinner og menn.

De fraflyttede av begge kjønn er kjennetegnet av at mange har høyere utdanning, og at mange arbeider i tjenesteytende næringer generelt og offentlig sektor spesielt. Det siste gjelder ikke

minst innflytterne til distriktskommunene. Av offentlig ansatte i kommunene med høy utdanning er nykommerandelen for menn høyere enn for kvinner.

Det er vanskeligere å finne klare sorteringsfaktorer for tilbakeflytterne. Kvinner og menn ender opp som tilbakeflyttere i omtrent samme grad, og med mindre regional variasjon enn for andre flytte-grupper. Vi finner imidlertid en viss overvekt av personer som er eller nylig har vært arbeidsløse, og av personer som har brutt ut av et ekteskap, spesielt kvinner. Omtrent halvparten av de siste flytter imidlertid ut igjen i løpet av 3 år, hvis de kom tilbake innen de hadde fylt 30. Ved å trekke bosettings-historien for personer i husholdningene mer eksplisitt inn i en slik analyse, vil vi få økt innsikt.

6. Betydningen av potensielle og utløsende faktorer

Ved analyse av flytting er det ofte fruktbart å tolke signifikante funn ved å skille mellom potensielle og utløsende faktorer. Når vi analyserer flytteprosessen kvantitativt, har vi en tendens til å få overfokusert det som utløser en flytting. Folk vil i intervjuundersøkelser lett bare oppgi den utløsende faktoren som årsak, blant annet fordi denne korrelerer best med hendingen i tid. Hvis vi spør folk hva de tenker å gjøre i framtiden, hva de har av ønsker og planer, får vi oftere vite de potensielle faktorer. F.eks. svarer som regel 60-70 prosent av ungdommene at de kunne tenke seg å flytte tilbake når de blir eldre, men det er bare 16-17 prosent av distriktsungdommen som faktisk har flyttet tilbake, og de fleste mens de er ganske unge (før de er 30 år). Det potensialet "røttene" skaper av mulig tilbakeflytting blir altså i liten grad realisert gjennom utløsende faktorer senere, og når det skjer har det som oftest med arbeidsmarkedet å gjøre. Betydningen av endringer i husholdning kommer som faktor nummer to. Hva disse «røttene» som skaper det uforløste potensialet av tilbakeflytting består i, varierer, men det er grunn til å tro at slekt og sosialt nettverk er viktige bestanddeler.

Husholdningsutviklingen - struktur og dynamikk i samordnede levekårsundersøkelser

Arne Støttrup Andersen
Statistisk sentralbyrå
Seksjon for levekårsstatistikk

1. Innledning

I dag mangler det et register som inneholder husholdningsopplysninger. Utvalgsundersøkelser er derfor foreløpig eneste metoden for å skaffe slike opplysninger. Selv om det nå er utsikter til å kunne skaffe husholdningsopplysninger fra register i en overskuelig framtid, er det likevel usikkert hvilken kvalitet disse opplysningene får. Husholdningsopplysninger fra utvalgsundersøkelser vil derfor fortsatt være av en viss betydning for å kunne følge utviklingen i husholdningenes antall og struktur.

Husholdningsopplysningene fra utvalgsundersøkelser har imidlertid hittil vært beheftet med ganske store mangler. De eneste undersøkelsene som løpende har registrert husholdninger har vært forbruksundersøkelsene og inntektsundersøkelsene og i den senere tid omnibusundersøkelsene. Utvalget til forbruksundersøkelsen er lite og frafallet er stort. Utvalget til inntektsundersøkelsene har også enkelte år vært lite, og enkelte år har frafallet for husholdningsopplysningene vært forholdsvis stort. De øvrige utvalgsundersøkelsene (levetår-, helse-, tidsnyttings- og boforholdsundersøkelser) er foretatt med lengre mellomrom. Frafallet er i noen tilfeller stort. For enkelte av disse undersøkelsene er det ikke veid for frafall (f.eks. levetårundersøkelsene). Resultatet har da også vært svært sprikende anslag for antallet husholdninger og ikke minst for antallet av enkelte husholdningstyper, først og fremst antallet enpersonhusholdninger.

En annen svakhet har vært en nesten total mangel på opplysninger om husholdningsdynamikk.

Med igangsettingen av de samordnede levetårundersøkelser regner vi med at den utvalgsbaserte husholdningsstatistikken vil bli bedre. Det vil bli årlige registreringer for større utvalg enn tidligere og en vil få opplysninger om husholdningsdynamikk. Fra 1997 registreres husholdningsopplysninger også i arbeidskraftundersøkelsen (2. kvartal hvert år, altså for en fjerdedel av utvalget). Også dette vil styrke grunnlaget for en husholdningsstatistikk vesentlig.

2. De samordnede levetårundersøkelser

Det vil årlig bli gjennomført to undersøkelser, en tverrsnittsundersøkelse med et utvalg av 5000 personer 16 år og over, og en panelundersøkelse med et utvalg av 5 000 personer 16-79 år. Til sammen vil disse to undersøkelsene årlig gi opplysninger om husholdningene til om lag 7500 voksne personer. Undersøkelsene vil bli vektet for frafall.

Begge disse undersøkelsene vil registrere husholdningsdynamikk. Panelundersøkelsene registrerer hvert år husholdningen til den utvalgte personen. I tverrsnittundersøkelsen registreres det hvilke personer som er kommet til og hvilke som er gått ut når en sammenligner utvalgspersonens nåværende husholdning med husholdningen slik den var ett år tidligere.

3. Definisjon og registrering av kosthusholdning

3.1 Privat husholdning - fellehusholdning/institusjonshusholdning.

Det er ikke noe formål i seg selv å holde fellehusholdninger/personer på institusjon utenfor i de samordnede levekårsundersøkelser. Det er først og fremst praktiske grunner for dette. Det vil kreves spesielle tiltak (tillatelser o.l.) for å intervju på institusjon, i mange tilfeller vil direkte intervju være umulig eller svært vanskelig, og store deler av skjemaet vil passe dårlig til institusjonsbeboerens situasjon.

Det er i den senere tid vokst fram en rekke mellomformer mellom de tradisjonelle institusjoner (f.eks. tradisjonelle aldershjem og sykehjem) og vanlige boliger. Det gjelder særlig boliger med heldøgnservice. Institusjonsbegrepet er derfor blitt mindre klart. Som nevnt er det ikke noe formål i seg selv å holde personer på institusjon utenfor. Vi har derfor sagt at personer som bor i disse mellomformene som hovedregel ikke skal regnes som institusjonsbeboere. Personer som er registrert bosatt, eller regner med å oppholde seg minst 6 måneder, på aldershjem, sykehjem eller kombinerte alders- og sykehjem, barnehjem, ungdomshjem, psykiatriske sykehus/sykehjem, institusjoner for psykisk utviklingshemmede eller institusjoner for alkoholikere og narkomane blir regnet som institusjonsbeboere.

3.2 Bo- og kosthusholdning

Utgangspunktet er bohusholdningen, bestående av personer som er fast bosatt i boligen. Vi har valgt å bruke den faktiske bosituasjon og ikke den juridiske som utgangspunkt. Likevel er det de bostedsregler som brukes i folkeregistreringen vi i all hovedsak bruker når vi definerer hvem som er fast bosatt i en bolig.

I de samordnede levekårsundersøkelser bruker vi følgende hovedregel: en person skal regnes som fast bosatt der vedkommende regelmessig tar sin døgnhvile. Det er imidlertid en del spesielle regler og unntak en må være oppmerksom på.

- Ektefeller/samboende med felles bolig, regnes alltid som fast bosatt i denne boligen, også i de tilfeller én eller begge er fraværende på grunn av arbeide (f.eks. er til sjøs), skolegang/studier eller vernepliktjeneste. I tilfeller der ektefeller/samboende har flyttet fra hverandre, skal de regnes til hver sin husholdning selv om boet ennå ikke er skiftet, og de derfor juridisk fortsatt eier en bolig i fellesskap.

- Personer **18 år og over** som er registrert som fast bosatt hos sine foreldre, men som er fraværende pga. skolegang/studier eller vernepliktjeneste **skal bare regnes som fast bosatt i foreldrehjemmet hvis de bor hjemme minst 4 dager pr. uke.**

Denne reglen er viktig. Den bryter med en hovedregel i folkeregistrenes bostedsregistrering. Den betyr bl.a. at enslige studenter i de fleste tilfeller skal registreres som egen husholdning på det faktiske oppholdsstedet, og ikke som en del av foreldrehusholdningen.

- **Ung under 18 år** som bor borte pga. skolegang skal regnes som bosatt i foreldrehjemmet.

- Et midlertidig opphold som en vet er av mindre enn 6 måneders varighet regnes ikke som fast bosetting på oppholdsstedet, med mindre oppholdsstedet er personens eneste bostedsmessige tilknytning i dette tidsrommet.

- Forpleide (også barn) i institusjoner (herunder psykiatriske sykehus) og personer anbragt i privat pleie, regnes som fast bosatt på oppholdsstedet dersom oppholdet antas å vare i minst 6 måneder. Personer som er innlagt på andre sykehus eller er innsatt i fengsel, skal regnes som fast bosatt der de hadde sitt faste bosted før innleggelsen/innsettelsen.

Husholdningsbegrepet i de samordnede levekårsundersøkelser er kosthusholdningen. Kosthusholdningen består av den del av bohusholdningen som «vanligvis har minst ett daglig måltid felles». Dette betyr at medlemmene i kosthusholdningen har felles kost, dvs. er felles om matutgiftene, hvilket igjen tas som uttrykk for et økonomisk fellesskap mellom personene.

3.3 Studentproblemet

SSB har tidligere i sine utvalgsundersøkelser fulgt den juridiske definisjonen på bohusholdning. Studenter er altså registrert som medlemmer av foreldrehusholdningen hvis de har vært registrert som bosatt hos foreldrene. Først i Levekårsundersøkelsen i 1995 gikk man over til å definere bohusholdning ut fra faktisk bosituasjon.

Resultater fra Levekårsundersøkelsen 1995 tyder på at studenter fortsatt i noen grad registreres som en del av foreldrehusholdningen selv om de faktisk ikke bor der, men i mindre grad enn i 1991. I 1991 var vel 40 prosent av unge enslige som sa at de ikke bodde sammen med foreldre registrert som en del av foreldrehusholdningen. I 1995 var andelen redusert til 24 prosent. I 1995 er altså anslagsvis 30 000 unge enslige feilaktig registrert som en del av foreldrehusholdningen. Dette er en av grunnene til at antallet enpersonhusholdninger undervurderes sterkt i levekårsundersøkelsen. Inntekts- og formuesundersøkelsen 1994 anslår antallet husholdninger totalt til 2 001 000 og antallet enpersonhusholdninger til 828 000. De tilsvarende tall fra Levekårsundersøkelsen (ikke veid for frafall) er 1 833 000 og 599 000. Særlig antallet enpersonhusholdninger er sterkt undervurdert (andelen enpersonhusholdninger i et veid levekårsutvalg er imidlertid svært lik andelen i inntektsundersøkelsen).

Tabell 1. Unge enslige som sier de ikke bor sammen med foreldre, etter om det er registrert foreldre i husholdningen og kontakthypighet. Antall i utvalget. 1991 og 1995

		Kontakthypighet				
		I alt	Daglig	Ukentlig	Sjeldnere	
Foreldre registrert i husholdningen	1991	Nei	86	13	23	50
		Ja	61	12	22	27
	1995	Nei	105	10	24	71
		Ja	33	8	12	13

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1991 og 1995.

4. Husholdningsdynamikk

Det er planen at de samordnede levekårsundersøkelser skal registrere husholdningsendringer. Det skjer dels «automatisk» gjennom panelundersøkelsene, dels ved at det stilles spesielle spørsmål om endringer i tverrsnittsundersøkelsene.

I tverrsnittsundersøkelsen stilles det spørsmål om de personer som nå tilhører husholdningen bodde sammen med svarpersonen for 12 måneder siden, og om det er personer som ikke tilhører husholdningen nå men som bodde sammen med svarpersonen for 12 måneder siden.

Det kan være et problem at det er to ulike måter å registrere husholdningsendringer: på den ene måten registreres husholdningssituasjon med ett års mellomrom, på den andre måten skjer det ved retrospektive spørsmål. Først i 1997 vil vi ha mulighet for å sammenholde resultatene av de to registreringsmåtene.

Det retrospektive opplegget inngikk i Levekårsundersøkelsen i 1995. Jeg skal presentere en del resultater om husholdningsdynamikk fra denne. Disse resultatene vil bli presentert med person som enhet, og resultatene vil heller ikke være veid for frafall. Vekting for å presentere tall med husholdning som enhet vil reise statistiske problemer i noen sammenhenger. Jeg skal komme tilbake til dette.

Vi finner at i 1995 opplevde 1/6 av alle voksne husholdningsendringer siste året (mer presist fra 1.1.1994 til intervju tidspunktet). Endringene var omtrent likelig fordelt på tilganger (personer som bor i husholdningen nå, men ikke for ett år siden) og avganger.

Tabell 2. Andel personer 16 år og over som har opplevd husholdningsendringer siste året. 1995. Prosent

Tilgang	6,5
Avgang	8,3
Begge	1,9
I alt (N = 3720)	16,7

Hvilke typer endringer er det som ligger bak dette totaltallet for endringer? Et visst inntak til dette får en ved å se på slektskapsrelasjonene for de personer som har kommet til eller er gått ut av svarpersonens husholdning. (En legger merke til at antallet personer som er gått ut av svarpersonens husholdning er betydelig større enn antallet personer som er kommet til, dette til tross for at andelen personer som har opplevd tilgang og avgang er tilnærmet likt. Dette betyr at ved avgang er det i gjennomsnitt flere personer som går ut av svarpersonens husholdning enn det antall personer som i gjennomsnitt kommer til ved tilgang til svarpersonens husholdning).

Tabell 3 viser at om lag $\frac{3}{4}$ av tilgangene er ektefelle/samboer eller barn. Det synes altså å være de grunnleggende familiedanningsprosesser som er dominerende når det gjelder tilganger. Andelen av tilgangene som er barn/stebarn kan kanskje virke overraskende stor.

Andelen må være vesentlig større enn det som kan forklares av fødsler. Er resten tilgang av stebarn ved inngåelse av ekteskap eller samboerforhold og tilbakeflytting av egne barn?

Når det gjelder avgang spiller oppsplitting av den tradisjonelle familien bare en mindre rolle. Avgang av ektefelle/samboer ved dødsfall eller skilsmisse står for mindre enn 20 prosent av avgangene. Barn står for om lag en tredjedel av avgangene, men disse avgangene kan både skyldes skilsmisse og at eldre barn flytter hjemmefra. Også avgangene av søsken og foreldre kan både skyldes skilsmisse mellom foreldrene til svarpersonen og at svarpersonen flytter ut av foreldrehusholdningen. Nærmere analyser vil kunne gi mer presise anslag på hva disse to typer prosesser betyr.

Tabell 3. Personer som er tilgang og avgang siste året etter slektskapsrelasjon til intervjupersonen. 1995. Prosent

	Tilgang	Avgang
Ektefelle	4	10
Samboer	21	8
Barn/stebarn	49	34
Søsken	5	15
Foreldre/svigerforeldre	5	20
Annen slekt	4	3
Losjerende	3	3
Annen ikke-slekt	9	7
I alt	100	100
(N)	334	560)

Også tabell 4, som viser hvem som har opplevd endringer kan gi et visst inntak til betydningen av de ulike prosesser. Det er blant enslige under 25 år som ikke bor hos foreldrene en finner den klart største andelen har opplevd endringer. Mer enn en tredjedel har opplevd endringer siste året, så godt som alle disse har opplevd avgang, men en betydelig del (13 prosent) har også opplevd tilgang. Det er naturligvis utflytting fra foreldrehjemmet vi ser resultatene av her. Mye av det samme finner en blant enslige 25-44 år og blant yngre par uten barn.

Småbarnsforeldre er de som i høyest grad har opplevd tilgang. 21 prosent av disse har opplevd endringer, nesten utelukkende tilgang. Dette avspeiler naturligvis familiedanningsprosessen, både pardannelsen og barnefødsle.

Tabell 4. Andel personer i ulike familiefaser som har opplevd endringer i husholdningen siste året. 1995. Prosent

	Har opplevd endring	Har opplevd avgang	Har opplevd tilgang
--	---------------------	--------------------	---------------------

Alle	17	10	8
Unge enslige, bosatt hos foreldre	16	12	5
Andre unge enslige	36	32	13
Enslige, 25-44 år	23	20	3
Par, 16-44 år, uten barn	21	12	15
Enslige forsørgere	19	17	3
Par med barn,			
yngste barn 0-6 år	21	3	19
yngste barn 7-19 år	12	8	4
Par uten barn,			
45-66 år	14	13	3
67 år og over	2	2	0
Enslige			
45-66 år	12	9	4
67 år og over	7	7	0

Blant eldre er endringene sjeldne, særlig gjelder det blant eldre par uten barn. Og her er det så godt som utelukkende avganger, for en stor del antagelig på grunn av død.

En viktig bruk av slike dynamiske husholdningsdata er som grunnlag for estimering av overgangsrater mellom ulike typer husholdninger. Dette er bl.a. nødvendige parametre i modeller som ligger til grunn for husholdningsprognoser.

Jeg skal her bare gi enkelte resultater som antyder en slik bruk av opplysningene, og samtidig peke på noen problemer i denne typen analyser. Tabellen nedenfor viser overganger mellom en- og flerpersonhusholdninger (men merk at det er person som er enhet i tabellen). Den viser at 85 prosent av personer som bodde i enpersonhusholdninger i 1995 også gjorde det i 1994, og at 90 prosent av personene som bodde alene i 1994 fortsatt gjorde det vel ett år senere. Den større bevegelse inn i gruppen av aleneboende enn ut av denne resulterte i at antallet aleneboende økte. Netto økte dette antallet med 6 prosent..

Noen av overgangene i tabellen som ikke er tallfestet kan spesifiseres ved bruk av register. Det gjelder om personen bodde i Norge eller i utlandet 1.1.1994. De andre overgangene (til død og i utlandet i 1995) kan naturligvis ikke spesifiseres siden døde og utvandrede ikke tilhører populasjonen i 1995. Disse overgangene kan bare spesifiseres ved bruk av panelundersøkelsen. Det er imidlertid ikke opplagt at alle disse overgangene er relevante i en modell for husholdningsprognoser.

Tabell 5. Personer etter type husholdning de tilhørte 1.1.1994 og på intervju tidspunktet i 1995

Situasjon 1.1.1994		
<u>Enpersonhushold</u>	<u>Flerpersonhushold</u>	I alt

	Norge	Utland	Norge	Utland
Situasjon intervjudtidspunkt 1995				
- Enpersonhushold		572	104	676
- Flerpersonehushold		63	2981	3044
I alt		635	3085	3720
Død	?	?	?	?
Utland	?	?	?	?

Et annet problem knytter seg til at overgangene bør estimeres med husholdning som enhet. Det forutsetter bruk av vekter. Det er uproblematisk å vekte til husholdninger i 1995, men det er ikke uproblematisk å gjøre en tilsvarende vekting til husholdninger i 1994. Dette problemet eksisterer ikke i en panelundersøkelse. Men fortsatt står en overfor problemet hvordan en skal kombinere de to vektsystemene.

Det siste problemet som bør nevnes består i at avstanden i tid mellom 1.1.1994 og intervjudtidspunktet er mer enn ett år, men først og fremst at det varierer mellom svarpersonene.

Inntekts- og formuesundersøkinga - kombinasjon av intervjudata og registerdata i produksjonen av hushaldsstatistikk

Jon Epland
Statistisk sentralbyrå
Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk

1. Innleiing

Hovudformålet med dei årlege inntekts- og formuesundersøkingane (IF) er å gi tal for inntektsfordeling og inntektsstruktur for ulike typar hushald. IF har derfor tradisjonelt vore lite nytta til demografisk forskning med hushaldet som eining. Eit unntak her er likevel kvalitetsundersøkinga til Folke- og bustadteljinga 1990 (Schjalm, 1996). Ei av årsakene til dette kan nok vere at utvala til IF i fleire år har vore i minste laget. Statistisk sentralbyrå hadde lenge ein avtale med den viktigaste dataleverandøren, Skattedirektoratet, som sette klare grenser for kor mange skjema dei lokale likningskontora skulle fylle ut kvart år. Dette førte og til at hushaldsutvala ikkje måtte bli for store. Grunna innføring av EDB i likningsetaten gjeld ikkje denne avgrensinga lengre, og vi er no i stand til å utvide dei årlege IF-utvala monaleg. Frå og med IF-94 går vi derfor inn i ein periode der utvala til IF vil omfatte minst 10 000 hushald pr. år, eller vel 30 000 personar. Dette bør derfor føre til auka interesse for å nytte IF som ei datakjelde - ikkje berre til å belyse inntektsforhold - men også til demografiske studiar med hushaldet som eining.

Dei årlege inntekts- og formuesundersøkingane er vidare dei einaste utvalsundersøkingane til SSB som er utan fråfall. Årsaka til dette er ikkje at folk er meir villig til å delta i IF, enn i andre utvalsundersøkingar, men at ein nyttar registerdata til å kompensere for manglande intervjuopplysningar. Dette kan gjere sidan dei einaste intervjuopplysningane som vert nytta i IF nettopp er opplysningar om hushaldssamansetning. Dei andre opplysningane, t.d. om inntekt og formue, vert hente inn frå ulike administrative register. I inntekts- og formuesundersøkinga er det såleis vanleg praksis at manglande opplysningar om hushaldet på grunn av fråfall, blir erstatta med opplysningar om familien frå Det sentrale folkeregister. Men dette betyr og at i kor stor grad IF-utvalet kan gi «rette» tal for hushalda i Norge vil vere avhengig av kor stort fråfallet er, og ikkje minst i kor stor grad dei imputerte opplysningane om familiesamansetning frå registeret er konsistente med det som er den faktiske hushaldsamansetninga.

I denne artikkelen skal vi først gjere greie for korleis dei årlege inntekts- og formuesundersøkingane er bygd opp, og deretter vise nokre hovudtal for utviklinga i talet på hushalda dei siste ti åra. Vi skal deretter sjå nærare på samanhangen mellom dei to omgrepa familie og hushald. Vi skal mellom anna sjå på i kor stor grad det er samsvar og avvik mellom familieomgrepet og hushaldet, t.d. innan ulike typar hushald.

2. Utvala til IF

Statistisk sentralbyrå har gjennomført inntektsundersøkingar heilt tilbake til 1958. Dei første inntektsundersøkingane var reine registerutval. Mellom anna var hushaldsdefinisjonen avgrensa til ulike definisjonar av familien på bakgrunn av opplysningar om familienummer og etternamn. Med denne definisjonen vart t.d. sambuarar rekna som to ulike familiar. Ei anna avgrensing var det at det berre kunne vere eitt ektepar pr. hushald. Ein heldt meir eller mindre fast på ein slik hushaldsdefinisjon heilt fram til og med IF-79. Utover i 70-åra vart det erkjent - mellom anna sidan det vart meir og meir vanleg med sambuarskap - at familieomgrepet i auka grad avveik frå det som var det faktiske hushaldet. I samband med undersøkinga for inntektsåret 1982 vart så IF lagt om. Heretter vart hushaldsopplysningar henta inn ved hjelp av intervju, og registeropplysningar vart heretter berre nytta for fråfallet. Sidan 1984 har inntektsundersøkinga blitt gjennomført kvart år.

Hushaldsutvala som inngår i IF kjem for det meste frå andre utvalsundersøkingar som SSB gjennomfører. Gjengangarar til IF har til dømes våre utvala til *Levekårsundersøkinga*, og *Forbruksundersøkinga*. I tillegg har både *Boforholdsundersøkinga* og *Helseundersøkinga* vore med. Det må også nemnast at eit eige panelutval på omlag 2 400 hushald, og som opphavleg var del av *Levekårsundersøkinga*, har utgjort kjernen i alle inntektsundersøkingar sidan 1986.

Tabell 1 viser utviklinga i talet på hushald som er med i IF frå 1984 til 1995, og kva undersøking som inngår for dei ulike åra.

Tabell 1. Utvalssamansetninga til inntekts- og formuesundersøkinga. 1984 - 1995

År	Utval	Talet på hushald
1984	FU	2 652
1985	FU	2 692
1986	LKU, FU	4 975
1987	IFP, FU	3 393
1988	IFP, FU	3 423
1989	IFP, FU	3 475
1990	LKU, IFP, FU	6 046
1991	IFP, IFN, FU	8 072
1992	IFP, IFN, FU	8 104
1993	IFP, FU	3 522
1994	IFP, LKU, BFU	12 799
1995	IFP, IFN, HU	10 000

FU: Forbruksundersøkinga
 LKU: Levekårsundersøkinga
 IFP: Panelutvalet til inntekts- og formuesundersøkinga
 IFN: Særutval av personlege næringsdrivande
 BFU: Boforholdsundersøkinga
 HU: Helseundersøkinga

3. Oppbygginga av inntekts- og formuesundersøkinga

3.1 Datainnsamling

Prosessen med å konstruere ei analyseklar hushaldsfil er komplisert og tidkrevjande. Så snart intervjukontoret har gjennomført trekkinga av alle personar som skal inngå i undersøkinga, får seksjon for inntektsstatistikk ein kopi av denne utvalsfila (bruttoutvalet). I tillegg til intervjuobjektet inneheld denne fila også opplysningar om eventuelle familiemedlemmer, dvs. alle personar med same familienummer som intervjuobjektet. Etter at hushaldsintervjuet er fullført blir så fila med alle dei som har vore med i undersøkinga (nettoutvalet) overført til seksjon for inntektsstatistikk. Det vil likevel alltid vere personar som er ført opp som hushaldsmedlemmer i intervjuet som ein ikkje finn når ein sidan skal kople opp mot ulike administrative register. I inntektsundersøkinga 1994 var t.d. vel 800 personar som var ført opp som hushaldsmedlemmer, men der ein sakna korrekt fødselsnummer. Dette kan mellom anna skuldast at anten intervjuaren eller intervjuobjektet ikkje har rapportert rett fødselsnummer på hushaldsmedlemmene. For desse personane er det såleis nødvendig å gjere manuelle oppslag i Det sentrale folkeregister i eit forsøk på å finne dei. Søkjekriteriar som vert nytta er t.d. namn, familienummer og fødselsnummer med diverse filtrar. I 1994 var ein i stand til å finne 94 prosent av dei med ugyldig fødselsnummer på denne måten (Pedersen, 1997).

Når nettoutvalet er ferdig reinska blir det så kopla tilbake mot bruttoutvalet. For dei som no er fråfall (dvs. at dei deltok ikkje i undersøkinga) vil hushaldssamansetninga no vere den same som familiesamansetninga. Også for desse vil det likevel bli gjort rettingar. Mellom anna vil alle personar som har kome inn i populasjonen mellom trekketidspunktet (oktober) og årsskiftet bli henta inn. Dette vil til først og fremst gjelde for barn som blei fødte i dette tidsrommet.

3.2 Vekting

Utvalet i inntekts- og formuesundersøkinga er også datagrunnlaget til SSB sin mikrosimuleringmodell LOTTE. LOTTE vert mellom anna nytta til å sjå på endringar i staten sine inntekter og utgifter som følgje av simulerte endringar i t.d. skattereglar eller stønadskriteriar. Det er derfor svært viktig at det er samsvar mellom dei vekta beløpa som utvalet viser og det som er «fasit», dvs. det som dei ulike registra viser. Av denne grunn vart det frå og med IF-91 innført ein ny vekteprosedyre i inntektsundersøkinga. Før IF-91 vart hushaldsutvalet berre vekta ved hjelp av den tradisjonelle Horwitz/Thompson metoden, dvs. vektene er motsvarande det inverse av trekkesannsynet. I det nye opplegget blir utvalet først vekta ved hjelp av den tradisjonelle metoden, men deretter blir utvalet så kalibrert mot ei rekke kjente fasitvariable frå ulike register. Kort fortalt går kalibreringsmetoden ut på at ein ved hjelp av vektene «tvingar» totalbeløpa frå utvalet til å bli det same som det registeret viser (Kleive og Solheim, 1994; Heilund m.fl., 1997). For å få rette aldersfordelinga blir t.d. utvalet kalibrert mot befolkningsstatistikken. I IF-94 vart dette gjort ved at det oppblåste talet på personar innan ulike aldersintervall i utvalet vart det same som det ein kjenner frå befolkningsstatistikken. I tillegg blir vektene kalibrert med omsyn til totalbeløp og talet på personar med positive beløp på følgjande inntektsvariable:

- netto formue ved statsskattelikninga
- personinntekt, låg sats
- personinntekt, mellomsats
- personinntekt, jordbruk, skogbruk og fiske
- personinntekt, høg sats

Fasitvariable er her likningsregisteret.

Røynslene med denne metoden så langt er at når utvala er store, som t.d. i IF-94, så blir endringane mellom å berre nytte den tradisjonelle vektemetoden og den nye kalibreringsmetoden små. Utslaga er derimot større i år med små hushaldsutval.

4. Utviklinga i talet på hushald i følgje IF

Tabell 2 viser utviklinga i talet på hushald etter talet på personar i hushaldet. Som tabellen viser har det skjedd ei tydeleg auke i det estimerte talet på hushald mellom 1984 og 1994. I følgje IF vart det 200 000 fleire hushald i denne perioden. Dette skuldast først og fremst ei sterk auke i talet på einpersonhushald. I same periode vart det t.d. 230 000 fleire einpersonhushald. I følgje IF var det ganske nøyaktig 2 millionar hushald i Norge i 1994, og 41,4 % eller 828 000 av desse var einpersonhushald.

Tabellen viser og at den sterke veksten i einpersonhushald særleg fann stad på to tidspunkt: mellom 1988 og 1989, og mellom 1993 og 1994. Det er kanskje særleg den siste auken som overraskar, og som kan vere vanskeleg å forklare. Det kan likevel vere slik at inntektsundersøkinga for åra 1991 til 1993 i nokon grad har undervurdert talet på einslege. Som vist i tabell 1 over, så utgjorde IF-panelet kjernen i IF-utvala for desse åra. I IF-94 bestod utvalet også av Levekårs- og Boforholdsundersøkinga i tillegg til panelet. Når ein samanliknar den vekta fordelinga av dei tre delutvala i IF-94 viser det seg IF-panelet gir eit noko lågare anslag på prosentdelen einpersonhushald (40,7 %) enn både LKU (41,8 %) og BFU (41,4 %). Sidan LKU hadde den høgaste svarprosenten ved intervjuet, kan altså dette tyde på at IF-panelet gir eit noko for lågt tal når det gjeld talet på einpersonhushald.

Ei anna forklaring på auken i talet på einpersonhushald kan vere endringar i intervjuinstruksen. I motsetning til tidlegare undersøkingar vart det i IF-94 presisert at personar 18 år og eldre som var registrert busett hos foreldrene, men som er fråverande pga. studiar, skulle berre reknast som busett i foreldreheimen dersom dei budde der minst fire dagar i veka. Dette førte til at einslege studentar i dei fleste tilfeller no blei rekna som eigne hushald.

I tabell 3 skal vi sjå nærare på utviklinga i talet på hushald innan ulike familietypar. Vi avgrensar oss her til berre å sjå på utviklinga mellom dei tre åra 1986, 1990 og 1994. Dette er også årgangar der utvala til IF er større enn vanleg, mellom anna fordi utvalet til Levekårsundersøkinga inngjekk i IF.

Tabellen viser at det særleg har funne stad ei auke i talet på einslege under 45 år. Mellom 1986 og 1994 auka denne gruppa med 71 prosent, eller med 145 000 hushald. Vi ser likevel at veksten var sterkare i første delen av perioden (86-90), enn i siste (90-94). Men det har også blitt fleire einslege i alderen 45-64 år, og det er denne gruppa som prosentvis har auka mest i siste perioden 1990-1994 (29 %). Det har også blitt fleire einslege over 65 år sjølv om veksten her har vore lågare enn for yngre einslege. Tabellen viser òg at det har blitt fleire einslege forsørgjarar. I følgje IF var det 124 000 hushald av typen «mor/far med barn 0-19 år» i 1994. Ei annan gruppe som har auka i antal, særleg etter 1990, er par der eldste person er mellom 45 og 64 år.

Tabell 2. Hushald etter talet på personar i hushaldet. 1984-1994. (Tusen)

År	1	2	3	4	5+	I alt
1984	598	449	250	272	132	1 702
1985	592	461	250	287	143	1 733
1986	568	467	248	285	141	1 708
1987	557	452	260	292	152	1 713
1988	578	470	278	295	128	1 750
1989	695	478	262	278	118	1 830
1990	699	502	261	269	123	1 854
1991	731	458	268	258	140	1 856
1992	782	486	271	252	134	1 925
1993	746	501	272	255	141	1 914
1994	828	536	262	249	126	2 001

Vi konstaterer òg at det er familietyper som det har blitt færre av. Dette gjeld t.d. par med barn, der yngste barn er mellom 7 og 19 år. For desse har talet på hushald blitt redusert med 50 000 mellom 1986 og 1994.

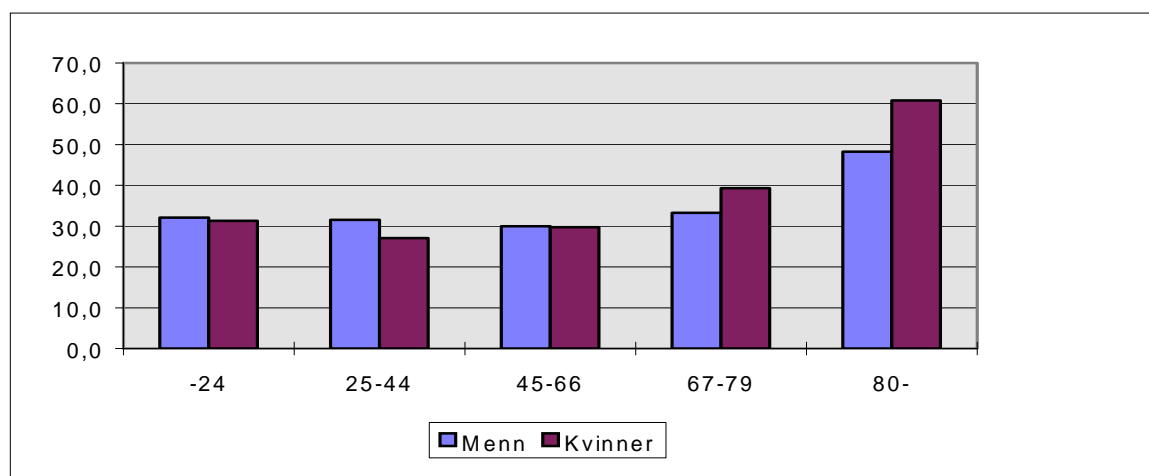
5. Fråfall

Som nemnt i innleiinga vil kvaliteten på hushaldsestimata i stor grad vere avhengig av representativiteten til utvalet, noko som igjen gjerne er påverka av kor stort fråfallet er. I Norge er vi så heldige at vi, ved hjelp av registerdata, veit mykje også om personar som av ulike grunnar ikkje deltar i intervjuundersøkingar. Ser vi på fordelinga av fråfallet blant intervjuobjekta for t.d. kjønn og alder (figur 1), ser vi at det særleg er blant eldre folk at fråfallet er stort. For kvinner som er 80 år eller eldre var fråfallet t.d. på 60 % i 1994. No må det likevel nemnast i dette fråfallet inngår også personar som det seinare viste seg å ikkje tilhøyre populasjonen til dei einskilde utvalsundersøkingane. Dette kunne t.d. vere intervjuobjekt som i perioden mellom trekketidspunkt og intervju anten hadde flytta på institusjon, hadde døydd eller hadde flytta ut av landet. Slike personar skulle rimelegvis ikkje inngå utvalet til t.d. Levekårsundersøkinga eller Boforholdsundersøkinga. For Inntektsundersøkinga, som m.a. skal gi tall for årsinntekt, skal derimot desse vere med, sidan dei tilhøyre populasjonen mesteparten av inntektsinntektsåret.

Tabell 3. Utvikling i talet på hushald innan ulike familypar og prosentvis endring. 1986 til 1994.

	Talet på hushald (1000)			Prosent endring		
	1986	1990	1994	86-90	90-94	86-94
Einslege						
under 45 år	204	280	349	37	25	71
45-64 år	111	129	167	16	29	50
65- år	250	290	312	16	8	25
Par uten barn						
under 45 år	93	82	88	-12	7	-5
45-64 år	116	123	142	6	15	22
65- år	177	189	182	7	-4	3
Par med barn, yngste barn						
0-6 år	244	231	248	-5	7	2
7-19 år	279	267	229	-4	-14	-18
20- år	85	99	91	16	-8	7
Mor/far med barn, yngste barn 0-19 år	81	104	124	28	19	53
Andre	68	59	69	-13	17	1
I alt	1708	1854	2001	9	8	17

Figur 1. Fråfall etter kjønn og alder. Inntekts- og formuesundersøkinga 1994. Prosent

Det er òg stor skilnad i fråfallet for ulike typar hushald, noko som fører til ulik prosentuell fordeling for hhv. brutto- og nettoutvalet. Tabell 4 viser t.d. fordelinga av nettoutvalet (dei som deltok i intervjuet) og bruttoutvalet (dvs. den endelege klassifiseringa i IF, basert på både intervjudata og registerdata for fråfallet), for ulike typar hushald. I tillegg viser tabellen fråfallsprosenten til dei ulike gruppene. Det som tabellen viser er at det først og fremst er blant einpersonhushald at fråfallet er størst. Både blant unge einslege (under 45 år) og eldre einslege (over 64 år) er fråfallet så høgt som 50 %. Dette fører igjen til at talet på einpersonhushald er forskjellig for nettoutvalet og IF sin endelege klassifisering. I nettoutvalet er det berre 18 % av intervjuobjekta som har opplyst om at dei er einslege. Når ein justerer for fråfallet aukar derimot talet på einpersonhushald til 24 %. Tilsvarende skjer det ein reduksjon i andelen personar som tilhøyrer fleirpersonhushald der svarprosenten gjerne er høgare. Dette gjeld t.d. par utan barn, og i særleg grad par med småbarn (15 % vs. 19 %).

6. Samsvaret mellom intervju og register

Prosedyren i IF er altså at manglande intervjudata om hushaldet blir erstatta med opplysningar om familien ifølgje registeret. Med eit så stort fråfall innan nokre grupper, t.d. einslege og eldre, som det som er vist over, er det ikkje då ein fare for at dei registeropplysningane ein nyttar på fråfallet ikkje er konsistente med det som er den faktiske hushaldssamansetninga? Dette er det sjølvsagt uråd å gje eit fullstendig svar på sidan problemet nettopp er at ein ikkje har hushaldsopplysningar om fråfallet. Vi kan likevel nærme oss problemet ved å sjå på samsvaret mellom omgrepa familie og hushald for dei personane i IF-utvalet der begge desse opplysningane finst, dvs. for nettoutvalet.

Det er likevel aller først nødvendig å gjere merksam på ein svakhet med den tilnærminga som er nytta her. For å vise samsvar mellom register og intervju har vi nytta registeropplysningane frå bruttoutvalet slik det var på trekketidspunktet (oktober). Det er derfor ikkje teke omsyn til endringar som har funne stad i registeret frå trekketidspunktet og fram til intervjutidspunktet (januar, februar). Dette vil derfor føre til at det kan oppstå avvik mellom register og intervju, som ikkje nødvendigvis skuldast at registeret er feil. Registeropplysningane som er nytta for familiesamansetninga er altså noko månader eldre enn det som intervjudataene viser. Det kan derfor ha skjedd ting i populasjonen på dei få månadene mellom desse to tidspunkta som kan forklarar eventuelle avvik, t.d. dødsfall, fødslar og utflyttingar. Det mest ideelle ville sjølvsagt vere å kople intervjudata mot eit ajourført register for same tidspunkt. Dette er likevel eit ressurskrevjande arbeid, og er ikkje gjort her.

Tabell 4. Bruttoutval og nettoutval etter hushaldstype. Intervjuobjekt i IF-94

	Brutto- utval	Netto- utval	Fråfalls- prosent
Einslege			
under 45 år	10	7	51,2
45-64 år	5	4	45,0
65- år	9	7	50,5
Par utan barn			
under 45 år	5	7	10,5
45-64 år	8	10	21,4
65- år	11	11	33,3
Par med barn, yngste barn			
0-6 år	15	19	17,0
7-19 år	18	20	25,8
20- år	9	7	41,9
Mor/far med barn, yngste barn			
0-19 år	5	4	40,7
Andre	5	5	32,2
I alt	100	100	32,3

I tabell 5 ser vi på samsvaret mellom talet på personar i hushaldet (frå intervju) og det som familieregisteret viser. Datagrunnlaget er her avgrensa til nettoutvalet til Levekårsundersøkinga 1995. Diagonalen i tabellen viser i kor stor grad det er overlapp mellom det som er oppgitt i intervjuet og det som finst på registeret. Vi ser mellom anna at 80 % av dei som har oppgitt at dei er einslege i intervjuet, også er einslege ifølgje registeret. Seks prosent av dei som faktisk lever aleine er registert som tilhøyrande ein topersonfamilie, og like mange (6 %) er registert som tilhøyrande ein familie på tre personar. Resten (9 %) er registert som tilhøyrande familiar på fire eller fleire personar. Når det gjeld topersonhushald ser vi at samsvaret mellom intervju og register er noko svakare enn for einslege (62 %). Vi ser mellom anna at mange av topersonhushalda anten er registert som einslege (20 %) eller som trepersonfamiliar (11 %) i familieregisteret. Det same gjeld for trepersonhushald. Her er samsvaret: intervju-register på 57 %. For desse hushalda er det relativt mange som anten er registrert som einslege, eller som to- eller firepersons familiar. Når det gjeld dei litt større hushalda er det derimot betre samsvar mellom hushald og familie.

Tabell 5. Samanlikning mellom talet på hushaldsmedlemmer (intervju) og familie (register). Nettoutvalet til Levekårsutvalet (N=3722). Prosent

Talet på personar i hushaldet (intervju)	Talet på personar i registerfamilien (trekktidspunktet)					
	1	2	3	4	5	6
1	80	6	6	5	3	1
2	20	62	11	5	2	0
3	13	14	57	12	3	0
4	7	2	10	75	5	1
5	4	2	3	8	78	4
6	4	1	3	3	11	72

I tabell 6 går vi meir i detalj og ser på sambandet mellom hushaldsamansetning og familieomgrepet når det gjeld ulike typar hushald. Den første kolonna i tabellen viser prosentdelen der det ikkje er avvik mellom intervju og register. Dei neste tre kolonnane viser i kor stor grad avviket skuldast at hushaldet er hhv ein, to eller tre eller fleire personar større enn familien. Dei neste tre kolonnene viser det same, berre at det noe er familien som er tilsvarende større enn hushaldet.

Tabellen viser at for unge einslege (under 45 år) så er det i 64 % av tilfella ingen skilnad mellom det registeret viser og det dei sjølve har opplyst i intervjuet. For 36 % er det altså avvik mellom registerdata og intervju for denne gruppa. Vi ser og at for dei fleste av desse (19 %), så er det et avvik på tre personar mellom register og intervju. Her kan det nok vere snakk om ungdomar, t.d. studentar, som er registrert busett hos foreldrene, men som har flytta for seg sjølv. For einslege som er i alderen 45-64 år er samsvaret mellom register og intervju mykje betre: 86 %, medan det aller beste samsvaret mellom register og intervju har ein for eldre einslege (95 %). Truleg er samvaret enda høgare enn dette. Vi ser nemleg at i 5 % av tilfella viser registeret ein person meir enn det som er opplyst ved intervju. Dette kan skuldast endringar som har funne stad mellom trekktidspunktet (registeret) og intervjutidspunktet. Truleg har nokre i denne gruppa nyleg blitt enkjer eller enkjemenn.

Ser ein så på par utan barn, så konstaterer vi at det er eit relativt stort avvik mellom register og intervju for dei aller yngste (under 45 år). Samvaret mellom register og intervju er her berre 29 %. Vi ser og at det klart største avviket (54 %) skuldast at det er ein person meir i hushaldet enn det registeret viser. Ei forklaring på dette kan vere at det her er mange (ugifte) sambuarar, som begge vil ha sitt eige familienummer. Dei vil derfor begge bli registret som einslege.

Ser ein på dei litt eldre para (45-64 år) er samsvaret register-intervju mykje betre (59 %). Avvika for denne gruppa skuldast anten at det er ein person meir i hushaldet enn i registeret (12 %), eller at registeret viser ein meir enn det som er opplyst ved intervju (19 %). I det første tilfelle kan det igjen vere snakk om sambuarskap, medan det i det siste tilfelle kan vere vaksne barn som *de facto* er flytta heimanfrå, men som enno står registrert som busett hos

foreldrene. Blant dei eldste para (over 65 år) er det igjen svært godt samsvar mellom familie og hushald.

Blant barnefamiliane er for det meste godt samsvar mellom register og intervju. For par med småbarn (0-6 år) er likevel samsvaret på berre 64 %. Det største avviket finn ein i dei tilfelle der hushaldstorleiken er ein person større enn familiestorleiken (18 %). Dette kan skuldast to tilhøve. For det første så kan det skuldast endringar som har funne stad mellom trekke- og intervjutidspunkt, t.d. barn som vart fødde straks føre årsskiftet. For det andre så er det nok i denne gruppa fleire sambuarar utan felles barn. Her vil begge partnerane ha ulike familienummer.

Samsvaret mellom registerdata og intervjudata er betre for par med større barn. Dei største avvika finn ein her i dei tilfelle der registeret viser ein person meir enn hushaldet. Her er det vel igjen utflytta vaksne barn som kan vere årsak til avviket.

For familietypen «mor/far med barn» og der yngste barn er under 20 år er det relativt godt samsvar mellom registerdata og intervju (81 %). Største avviket finn ein igjen i dei tilfelle der registeret viser ein person meir enn det som vart opplyst ved intervjuet. Her er det truleg igjen snakk om vaksne barn som nyleg har flytta ut.

7. Avslutning

Som vist over så er det rimleg bra samsvar innan dei fleste hushaldstypene mellom det registeret viser og det som intervjuobjekta sjølve opplyser er deira hushaldssamansetning i intervjuet. Det er i tillegg eit lykkleg paradoks at for dei hushalda som er mest motvillige til å delta i hushaldsintervju, dvs. dei gamle, der er også registerdataene svært pålitelige. På den andre sida så har vi sett at for dei hushalda der registerdata stemmer dårleg med det som er den reelle hushaldssituasjonen (særleg unge par utan barn), så blir desse likevel fanga opp fordi desse hushalda er svært så villige til å delta i intervjuet.

Det einaste som bryt denne idyllen er situasjonen for dei unge einslege. For desse har vi sett at fråfallet er høgt, og vi kan heller ikkje vere trygge på at registeret viser det som er den reelle hushaldssamansetninga. Som vist over var meir enn 1/3 av dei som hadde opplyst at dei var einslege i intervjuet til levekårsundersøkinga, registert som tilhøyrande ein større familie. Dersom vi tek det for gitt at denne fordelinga også vil gjelde for fråfallet, kan dette bety at IF-94 - trass i det høge estimatet i talet på einpersonhushald - faktisk framleis i nokon grad undervurderer talet på unge einslege. Det er likevel vanskeleg å anslå noko tal på dette, sidan IF på den andre sida i nokon grad òg vil feilgruppere fråfallspersonar som einslege, medan dei *de facto* tilhøyrer eit fleirpersonhushald.

Dei unge er uansett ei gruppe som det vil vere vanskeleg å kartlegge den faktisk hushaldssituasjonen til, mellom anna på grunn av ustabile sambuarforhold og utflyttingar frå foreldreheimen som skjer i «fleire trinn» (Texmon, 1994).

Tabell 6. Samsvaret mellom intervjudata (hushald) og registerdata (familie) for ulike typar hushald. Typologisert på bakgrunn av intervjuopplysningar. Prosent

Hushaldstype	Hushald= familie, avvik=0	Hushald>familie			Familie>hushald			Alle
		1 pers.	2 pers.	3+ pers.	1 pers.	2 pers.	3+ pers.	
Einsleige								
under 45 år	64	0	0	0	5	12	19	100
45-64 år	86	0	0	0	8	4	2	100
65- år	95	0	0	0	5	0	0	100
Par utan barn								
under 45 år	29	54	0	0	7	6	4	100
45-64 år	59	12	0	0	19	9	1	100
65- år	90	3	0	0	5	2	0	100
Par med barn, yngste barn								
0-6 år	64	18	9	7	1	0	1	100
7-19 år	75	7	2	2	10	2	1	100
20- år	72	5	4	1	16	2	1	100
Mor/far med barn, yngste barn								
0-19	81	4	1	0	11	3	1	100
Andre	40	27	12	6	10	2	3	100
I alt	69	12	3	2	8	3	3	100

Kjelde: Nettoutvalet til Levekårsundersøkinga 1995/ Inntekts- og formuesundersøkinga 1994. N=3722

Referansar

- Heilund, Egil, Ann Marit Kleive Holmøy, Ann Cathrin Steen og Bjørg L. Western (1997): «Beregning av vektorer til Inntekts- og formuesundersøkingane 1994». *Notater 97/17*. Statistisk sentralbyrå.
- Kleive, Ann Marit og Leiv Solheim (1994): «Kalibrering av vektene i utvalgsundersøkingane. Erfaringer fra utvalgene til inntekts- og formuesundersøkingane 1991 og 1992». *Notater 94/24*. Statistisk sentralbyrå.
- Pedersen, Vidar (1997): «Inntekts- og formuesundersøkingane 1994. Dokumentasjon». *Notater 97/14*. Statistisk sentralbyrå.
- Schjalm, Arnfinn (1996): «Kvalitetsundersøkingane for Folke- og bolig tellingen 1990.» *Rapport 96/10*. Statistisk sentralbyrå.
- Texmon, Inger E. (1994): «Ut av redet - utflytting i flere trinn». *Samfunnsspeilet* nr. 2. Statistisk sentralbyrå.

Seminar om Norske husholdninger i forandring (31/10-96)

Deltakere

1. Mette Ryen, Statistisk sentralbyrå
2. Turid Noack, Statistisk sentralbyrå
3. Kari Skrede, Statistisk sentralbyrå
4. Per Sevaldson, Statistisk sentralbyrå
5. Erik H. Nymoene, Statistisk sentralbyrå
6. Sverre-Erik Mamelund
7. Lars Gulbrandsen, NOVA
8. Steinar Østerby, Norges byggforskningsinstitutt
9. Agnes Husbyn, Ensliges Landsforbund
10. Paul Inge Severeide, Statistisk sentralbyrå
11. Halvard Skiri, Statistisk sentralbyrå
12. Roy Jacobsen, Kommunal- og arbeidsdepartementet
13. Helene Roshauw, NSD/Universitet i Oslo
14. Marit Lorentzen, Barne- og familiedepartementet
15. Øyvind Nøhr, Høgskolen i Lillehammer
16. Ann-Karin Valle, Ullevål sykehus, Klinikk for forebyggede medisin
17. Sidsel Kreyberg, Senter for epidemiologisk forskning, Universitet i Oslo
18. Stig Omre, Statistisk kontor, Oslo kommune
19. Øystein Haram, Kommunal- og arbeidsdepartementet
20. Sissel Rødevand, Norges forsikringsforbund
21. Sara Hambro, Dagens Næringsliv
22. Victoria Hardtland Gramstad, Rogaland fylkeskommune
23. Hans Petter Duun, Norsk plangruppe
24. Terje Wessel, Norges byggforskningsinstitutt
25. Reidar Magnus
26. Reidar Haugenes, Nilsen Norge as
27. Rolf Barlindhaug, Norges byggforskningsinstitutt
28. Ole Petter Finness, Norgit-sentret as, Fredrikstad
29. Kjetil Sørli, Norsk institutt for by- og regionforskning
30. Arne Andersen, Statistisk sentralbyrå
31. Jon Epland, Statistisk sentralbyrå
32. Inger Texmon, Statistisk sentralbyrå
33. Helge Brunborg, Statistisk sentralbyrå
34. Bjørg Moen, Statistisk sentralbyrå
35. Nico Keilman, Statistisk sentralbyrå
36. Ole Gulbrandsen, Norges byggforskningsinstitutt

**Norges
forskningsråd**

Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01

ISBN 82-12-01014-7